

Lectori saltutem!

A Sic Itur ad Astra, Fiatal Történészek Folyóirata és a Sic Itur ad Astra Egyesület 2004-ben immáron negyedik alkalommal írt ki pályázatot graduális és posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók számára, ezúttal a *Társadalmi konfliktusok: együttélés és konfliktuskezelés* témakörben. Talán a kérdésfelvetés szokatlansága miatt, talán pedig azért, mert az utóbbi két konferenciára való tekintettel a kiírásban a sikeres pályázat feltételeként a hagyományos értelemben vett vallástörténeti és hadtörténeti témák mellőzését is kikötöttük, a fiatal történészszakma a korábbi években tapasztaltnál kisebb érdeklődést mutatott a lassanként hagyományossá váló megmérettetés iránt.

A felkért szakmai bírálókkal való egyeztetést követően a Szerkesztőség és az Egyesület képviselői úgy döntöttek, hogy ebben az évben nem osztanak ki első helyezést. A második helyezést Demmel Józsefnek ítelték egy 19. századi folyóirat, a *Losonczy Főnix* előfizetői körét vizsgáló dolgozatáért, és megosztott harmadik díjjal jutalmazták Agnieszka Barszczewskát a kommunista diktatúra időszakát megelőző erdélyi magyar kisebbség helyzetével foglalkozó tanulmányáért, illetve Strausz Pétert a második világháború éveit követő magyarországi „etnikai rendezés” kérdéseit elemző munkájáért.

A 2004. november 19-én az ELTE tanári klubjában megrendezett konferencián a díjazottakon kívül Marcus Porcius Cato alakját, illetve egy 17. század eleji Abaúj vármegyei család konfliktusait vizsgálva Téglásy Katalin és Csizi István számoltak be kutatási eredményeikről – konferenciakötetünkben tehát ezen pályamunkák néhány esetben kibővített, továbbfejlesztett anyagát kapja kezébe a Tisztelt Olvasó.

A Sic Itur ad Astra, Fiatal Történészek Folyóirata és a Sic Itur ad Astra Egyesület 2005-ben ismét pályázatot hirdet a társadalmi nemek története témakörében. A pályamunkákat szeptember 16-ig várjuk szerkesztőségünk címére. A részletes kiírás kötetünk **OLDAL** oldalán olvasható.

A Sic Itur ad Astra Szerkesztősége

Téglásy Katalin

Virtus et parsimonia

M. P. Cato alakjának meghatározó vonásai források tükrében

MARCUS PORCIUS CATO a Római Köztársaság Kr. e. 2. századi történelmének egyik legmeghatározóbb, talán egyik legsokoldalúbb alakja is. Sikeres hadvezér, tekintélyes politikus, szenvedélyes szónok. Ugyanakkor a jog kiváló ismerője, a gazdálkodás szakértője, nem utolsósorban az első latin nyelvű történelmi munka szerzője.¹ Cato kiválósága azonban nem csupán saját korában volt meghatározó, az idők folyamán Cato emblematicus alakká vált. A későbbi korok számára Cato egyike volt a római történelem azon kiemelkedő személyiségeinek, akik hőstetteikkel növelték Róma dicsőségét, akikre úgy tekintettek, mint a régi római erények valóságos megtestesítőire. Cato sikeres politikai karrierje minta volt az utókor számára. *Censors*ága idején tanúsított szigorúsága példaértékű volt a Catót követő évtizedekben, az idő előrehaladtával már-már legendássá vált. Az őt követő generációk Cato *censor*ságában látták a *censori magistratura* ideális megvalósulását, igazi természetét.²

Ennek köszönhetően a forrásokból megismerhető Cato alakjában keverednek a valódi és legendás vonások, nem választható szét élesen a róla kialakított kép és Cato valódi személyisége.

A Catót említő forrásokban kétféle kép rajzolódik ki alakjáról. Az egyik, amely hangsúlyozza erényeit és pozitív személyként mutatja be. Ehhez járul hozzá Cicero véleménye, mely szerint Cato a *virtus* megtestesítője, és Livius jellemzése, mely Cato személyes rátermettségét, kiválóságát hangsúlyozza. A köztársaság válsága idején, amikor a Rómát meghatározó eszmék, fogalmak újfent átértékelődtek, más jelentést kaptak, Cato alakja példaképpé, a régi római erények megtestesítőjévé vált, különösen Cicero számára, aki Catóban látta a

---

¹ Marcus Porcius Cato Kr. e. 234-ben született tusculumai kisbirtokos család sarjaként. Kr. e. 204-ben quaestor volt, majd Kr. e. 195-ben patrónusával, Valerius Flaccusszal együtt *consul*lává választották. Kr. e. 184-ben ért politikai pályájának csúcsára, amikor is elnyerte a *censori* hivatalt.

² SCULLARD, 1973. 165. Cato *censor*ságának jelentőségére utal Cato *Censorius* mellékneve is.

nobilitas egyik meghatározó értékének, a *virtus*nak összegzését, amely évszázadokon át Róma sikerességét biztosította.³ Cicero számára saját megfogalmazása szerint Cato „...*példakép, aki minket cselekvésre és férfias tökéletességre sarkall...*”⁴ Plutarchos jellemzése egy másik ősi római erényt, a *parsimoniát*, azaz a római egyszerűséget és takarékossgot emeli ki Cato életmódján keresztül. Livius Cato kiválóságát hangsúlyozza: „*őt sokoldalú tehetsége annyira alkalmassá tette minden feladatra, hogy azt lehetett hinni, arra a dologra született, amivel éppen akkor foglalkozott.*”⁵

Másfelől vannak, akik negatív színben tüntetik fel Catót, a korrallal haladni nem akaró, maradi embernek ábrázolva. Ennek a negatív bemutatásnak a része Cato görögellenessége is. Ebből a szempontból nézve Cato takarékosága mint fősvénység jelenik meg.

Ez a negatív és pozitív ábrázolás keveredik a forrásokban. A szerzők egyrészt a görög szokásokkal és vívmányokkal szembeni utálatát⁶ hangsúlyozzák, és mint az ősi római értékek védelmezőjét ábrázolják, másrészt leginkább az anyagi dolgokban tanúsított szigorát, illetve fősvénységét emelik ki.

Cato e két „legendás” jellemzője, görögellenessége és takarékosága között összefüggés van. Feltehetően a szerzők Cato takarékosága, azaz a *parsimonia* fogalmán keresztül érzékeltették, hogy ő az ősi értékek védelmezője. Ezért őt mint a régi római értékek őrzőjét szembeállították a görög eszmékkel, szokásokkal.

³ EARL, 1967. 39. Cicero, Az állam. 1. 1.

⁴ Cicero, Az állam. 1. 1. Ford.: Hamza Gábor „... *M. vero Catoni, hominē ignoto et novo, quo omnes, qui isdem rebus studemus, quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur...*” Cicero, Az állam. 1. 1. Cicero jellemzésében számára két fontos fogalom jelenik meg az *industria* és a *virtus*. Az *industria* a közéleti tevékenységben tanúsított szorgalmat, igyekezetet jelenti, amelyet később a homo novusok megnevezésére is használtak. Az *industria* gyakorlása részben *virtushoz* vezet. HELLEGOUARC'H, 1963. 481.

⁵ Liv. 39. 40. Ford.: Muraközy Gyula.

⁶ A források nyomán a modern szakirodalom egy része is Cato görögellenességét elvakult, a görögökkel és egész civilizációjukkal szemben táplált gyűlöletként jeleníti meg, amely okán Cato elvetette a görög civilizáció valamennyi vívmányát. Valójában Cato számos, a görögöktől származó módszert alkalmazott életének különböző területein. Többek között példaként hozhatók fel Cato didaktikus írásai, így a *De agri cultura* című, gazdasági témájú oktató műve is, amelyeket a görög tankönyv alapformáit követve alkotott meg. ALBRECHT, 2003. 299. Cato a görög vívmányok és szokások közül azokat utasította el, amelyek véleménye szerint az ősi római erényekre, a *res publica* eszméire károsan hatottak. Ez a téma azonban bővebb kifejtésre szorul.

Plutarchos Catóról szóló életrajzában is ez a két ábrázolás keveredik.⁷ Úgy írja le Catót, mint az államférfiak azon ritka típusát, aki „*hű maradt a kétkézi munka ősi szokásához, megelégedett egyszerű vacsorával, hideg reggelivel, egyszerű öltözettel és szerény lakással, s többre becsülte a felesleges használati tárgyakról való lemondást, mint megszerzésüket.*”⁸ Majd a következőképp folytatja jellemzését: „*Egyáltalán, szerinte mindaz, ami felesleges, nem olcsó és amire nincs szüksége, már akkor is drága, ha egyetlen asba került is.*”⁹

Cato egyszerű életvitele mellett azonban sikeres gazdálkodóként folyamatosan növelte vagyonát. Úgy tűnik, ez a „kettősség” Plutarchos számára problémát okozott, értetlenkedésének így ad hangot: „*Amint a jó és kiegyensúlyozott szervezetnek nincs szüksége felesleges ruházatra vagy élelemre, az egészséges egyéni és családi élet is beéri a legszükségesebbekkel. Az igényeket azonban mindenképpen összhangba kell hozni a keresettel, mert aki sokat szerez, de keveset használ fel belőle, az nem mérsékeltes, hanem vagy oktalan, mert nem igényli és nem óhajtja, amije van, vagy szerencsétlen, mert bár óhajtja, de élvezetéről fősvényységből lemond. Szívesen megkérdezném Catót, ha lehetne: »Ha a gazdaság célja az, hogy élvezd, miért vagy büszke rá, hogy sokat szerzettél, ha egyszer kevéssel is beéred?»*”¹⁰ Catónak a *parsimonia*hoz való ragaszkodása és sikeres gazdálkodó volta közötti ellentmondást a kortárs szakirodalom egy része is hangsúlyozza.¹¹

Cato egyszerű életmódja és a virágzó, modern gazdaság kialakítására való törekvése között azonban nem feltétlenül van ellentmondás. Egyrészt azért volt lényeges számára az egyszerű életvitel és a jövedelmező gazdálkodás, hogy olyan vagyoni alapot tudjon teremteni, amellyel részt vehet a politikai életben. Másrészt e két meghatározó elv Cato számára egy nagyobb cél megvalósításának eszköze volt. Ez a cél az állam szolgálata, a római erényeknek, többek között a *virtus*nak való megfelelés volt. Cato egész élete során fontosnak tartotta a régi római erényeket, amelyek nem csupán saját tetteit határozták meg, hanem bennük látta a köztársaság szilárd alapját. Cato szerint meg nem tartásuk Róma vesztét okozná, Róma pusztulásához vezetne.¹² A köztársaság válsága idején

⁷ Plutarchos életrajzában Cato személyiségének pozitív vonásaként tűnik fel, hogy jó apa, szerető férj, jó gazda (Plut. Cato 20.), hogy tehetséges, bátor katona (Plut. Cato 10.; 11.), hogy provinciáját kiválóan vezető *propraetor* (Plut. Cato 6.) és hogy önmérséklete csodálatra méltó (Plut. Cato 6.). Negatív tulajdonságaként említi meg Plutarchos többek között fősvényységét (Plut. Cato 4.) és az öreg rabszolgákkal szemben tanúsított szívtelenségét (Plut. Cato 5.).

⁸ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

⁹ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

¹⁰ Plut. Arisztteidész és Marcus Cato összehasonlítása 4. Ford.: Máthé Elek.

¹¹ ALFÖLDY, 1996. 46.

¹² EARL, 1967. 45–46.

Cicero is megfogalmazta ezt a gondolatot,¹³ saját sorai elé éppen Cato kortársának, Ennius¹⁴ versének egy sorát helyezte: „*Hajdani hősök erényén nyugszik Róma hatalma.*”¹⁵

Cicero korának válságos állapotát a következőképp magyarázza: „*Ennélfogva még a mi korunk előtt egyrészt maga az ősi hagyomány nagyszerű férfiakat vont be az állam irányításába, másrészt a kiváló férfiak megtartották az elődök régi szokását és intézményeit. A mi nemzedékünk az államot mint pompás festményt örökölte, amelynek színei az öregség következtében mindenestre már elhalványultak, és nem csupán elmulasztotta ennek a képnek eredeti színeiben való felfrissítését, hanem még csak arra sem fordított gondot, hogy legalább rajzát és egyúttal körvonalait megtartsa. Mi maradt meg ugyanis azokból az ősi erkölcsökből, amelyeken, mint ő mondta, Róma nyugszik? Látjuk azt, hogy ezek már feledés révén annyira avítottá váltak, hogy ezeket nem csupán tiszteletben nem tartják, hanem még csak nem is ismerik. Mit mondjak ugyanis a férfiakról? Hisz az erkölcsök azért semmisültek meg, mert hiányoztak a valódi férfiak. Nem csupán számadással tartozunk ezért az oly nagy szerencsétlenségért, hanem emiatt bizonyos értelemben védekezniünk is kell, mintha főbenjáró bűn elkövetésével vádolnának. Saját bűneink, s nem pedig valamiféle szerencsétlenség a vétkesek abban, hogy szóban ugyan még ragaszkodunk az államhoz, de azt valójában már régen elvesztettük.*”¹⁶

A *virtus*, amely egyike a Róma számára fontos eszményeknek, igen összetett fogalom.¹⁷ A köztársaság idején egyike volt azoknak az eszméknek, amelyekben a *nobilitas* kifejezésre juttatta ideálját.¹⁸ A *virtus* nem csupán a római katonák harcok során tanúsított bátorságát, önfeláldozó hősiességét jelentette,¹⁹ hanem magában foglalta a *disciplina*, a katonai fegyelem szigorú megtartását is.²⁰ Ugyanakkor a *nobilitas* számára a *virtus* a *res publica* szolgálatában elkövetett nagy tettek által elnyert dicsőség és megbecsülés elérését jelentette.²¹ A *virtus* részét képezhette még egyrészt a *magistraturák* elnyerése, másrészt a közéletben való részvétel, melyek által a *nobilitas* tagjai gyarapíthatták az őseiktől örökölt

¹³ Ahogyan Ennius, Cicero is a *mos* és a kiváló férfiak szükségességére utal. Cicero szerint Róma válságos állapota éppen a hagyományoktól való elfordulásban gyökerezik.

¹⁴ Egy újabb érv Cato görögellenességével szemben, hogy Enniust görög vidékről éppen Cato hozta Rómába. SCULLARD, 1973. 110.

¹⁵ Cicero: Az állam. 5. 1. Ford.: Hamza Gábor.

¹⁶ Cicero: Az állam. 5. 1. Ford.: Hamza Gábor.

¹⁷ A *virtus* fogalmáról bővebben HELLEGOUARC'H, 1963. 242–246.

¹⁸ EARL, 1967. 20.

¹⁹ EARL, 1960. 238.

²⁰ EARL, 1960. 239.

²¹ EARL, 1967. 21.

dicsőséget leendő utódaik számára.²² Elképzelhető, hogy Cato korában nem csupán az állam irányításában való aktív részvétel segíthette elő a *gloria maiorum* növelését, hanem a családi örökség megőrzése, gyarapítása is. A *virtus* részét képezhette az olyan vagyon gyűjtése is, amelyet az állam érdekében használtak fel. Cato számára a vagyon helyes módon való megszerzése is a *virtus* fogalmába tartozott.²³ Erre utal Cato következő sora is: „*Előnyös, ha a ház urának vannak jól kiépített gazdasági épületei, jó olaj – és bor pincéje, hogy kivárhassa a drágaságot: ez hasznára, becsületére [virtuti], dicséretére[gloriae] válik...*”²⁴ Cicero következőképp fogalmazza meg *virtus* jelentőségét: „*A természet annyira szükségszerűvé tette az erényt az emberi nemnek, és a közjó védelmezésére akkora vágyat alkotott belé, hogy ez az erő az élvezet és a kényelem valamennyi csábítását legyőzte...*”²⁵

Cato minden tettevel az őseik erényeihez, többek között a *virtushoz* való visszatérést szorgalmazta a *nobilitas* számára egy olyan korban, mikor Róma a változások időszakába lépett. Plutarchos a következőképp jellemzi a Cato-korabeli Rómát: „*A köztársaságot akkoriban hatalmas területe már megakadályozta benne, hogy hű maradjon a régi tiszta erkölcsökhöz, a sok ország és nép feletti uralom összekeverte a szokásokat, a rómaiak sokféle életmódot vettek át és fogadtak el mintaképpül.*”²⁶ Cato kortársa, Polybios igen érzékletes képet fest a Kr. e. 2. századi Rómában uralkodó állapotokról: „*...Néhányan az ifjak szerelmének, mások örömlányoknak, számosan pedig a zenés szórakozásoknak és ivászatoknak, valamint az ezekkel kapcsolatos fényűzéseknek adták át magukat; a Perszeusszal folytatott háború folyamán ugyanis hamar eltanulták a görögök efféle kicsapongásait. A féltelenség olyan mértéket öltött, hogy sokan egy talantont adtak egy ifjú szerelméért, mások pedig háromszáz drakhmát adtak egy korsó pontoszi halért. Ez a léhaság nyilvánvalóan azért lobbant lángra, mert egyrészt elterjedt a nézet, hogy a rómaiak a makedón királyság leverésével minden kétséget kizáróan világuralomra tettek szert, másrészt pedig abból a hatalmas vagyoni*

---

²² EARL, 1960. 242. Erre utal Scipio Aemilianus panaszja is Polybiosnak: „*Nyilvánvalóan neked is az a véleményed rólam, mint a Város többi lakójának. Azt hallom ugyanis, mindenki úgy véli, hogy én egy szelíd és együgyű ember vagyok, aki igen messzire lévedt az igazi római jellemvonásoktól és életviteltől, minthogy nem törődöm azzal, hogy bírósági tárgyalásokon pereskedjek. És azt is mondják, hogy a család, amelyből jövök, más képviselőt kívánna magának, egy ettől a jellemtől éppen különbözőt. Ez az, ami miatt leginkább bánkodom!*” Polyb. 31. 23. Ford.: Forisek Péter.

²³ EARL, 1960. 238.

²⁴ „*Patrem familiae villam rusticam bene aedificatam habere expedit, villam oleariam, vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare: et rei et virtuti et gloriae erit...*” Cato, De agri cultura, 5. 2. Ford.: Kun József.

²⁵ Cicero: Az állam. 1. 1. Ford.: Hamza Gábor.

²⁶ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

különbségből, ami a makedón kincsek Rómába szállításának következtében alakult ki, mind a közvagyon, mind az egyes magánszemélyek gazdagsága terén.²⁷

A pun háborúknak köszönhetően Róma tekintélyes, igazi nagyhatalommá vált.²⁸ Győzelmeik folytán a zsákmányokból, a békeszerződéseknek köszönhetően hatalmas mennyiségű pénz áramlott Rómába.²⁹ A Kr. e. 2. században végbement területi növekedés egyrészt maga után vonta a kiterjedtebb, széleskörű kereskedelmet, másrészt újabb pénzforrási lehetőséget kínált a provinciák adóbérlete révén. Ahogyan Róma egyre nagyobbá vált, úgy változtak, bővültek a társadalom számára elfogadható értékek és kívánalmak.³⁰ A római lakosság élete a gazdasági fellendülés folytán kényelmesebb lett, mivel a beáramló pénz nagy része nem magánvagyonná vált, hanem az állam használta fel Róma fejlesztésére.³¹ Ugyanakkor hozzáférhetővé váltak számukra távolabbi tájak luxuscikkei, és megjelent azok mértéktelen használata is. Ahogyan megváltoztak Róma gazdasági viszonyai nagy mértékű terjeszkedésének köszönhetően, úgy szorultak egyre inkább háttérbe az ősi római erények, elhagyták az egyszerű életmódot, amelyet felváltott a luxust el nem vető görögös életvitel.

Cato a római életmód ilyen mértékű átalakulásában főként annak veszélyét látta, hogy a rómaiak elfordulnak azoktól az őseik életét is meghatározó erkölcsöktől, amelyekre Róma méltán büszke lehetett, mely Róma sikerességét is biztosította.³² Ezek közé tartozik a katonai fegyelem, a *disciplina* megtartása,

---

²⁷ Polyb. 31. 25. Ford.: Forisek Péter.

²⁸ Ez a tény érzékelhető Cato *Origines* című írásában, amely az első latin nyelvű történeti munka. Ez az első történeti mű, amely nem mások számára szándékozik bemutatni Róma nagyságát, hanem maguknak az itáliaiaknak. RAWSON, 1989. 459.

²⁹ Ennek köszönhetően Kr.e. 195-ben visszavonták a *lex Oppiát*, amely a nők ékszer- és ruhaviselését, illetve a kocsihasználati jogát szabályozta. Ez a törvény egyrészt a pun háború idején gazdasági célokat szolgált, másrészt segített abban, hogy a nők is áldozatot hozzanak a háború érdekében, így ők is sorsközösséget vállalhassanak a pun háborúban harcoló férfiakkal. A *lex Oppiá*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 52–59.

³⁰ ASTIN, 1989. 185.; ALFÖLDY, 1996. 35–36.; 45–46.

³¹ MARÓTI, 1966. 18.

³² Példaként említhetjük azt az esetet, amikor a Rómába érkezett athéni követség akkora hatást gyakorolt az ifjakra, hogy minden teendőjüket félretéve a görög filozófiát kezdték tanulmányozni. „Tetszett ez a rómaiaknak, örömmel látták, hogy az ifjak a görög műveltséggel foglalkoznak, s ezeknek a bámulatra méltó férfiaknak a társaságát élvezik. Catót azonban kezdettől fogva bosszantotta, hogy a tudásszomj elárasztotta a várost, s tartott tőle, hogy az ifjak becsúgyát majd csak ez foglalkoztatja, és többre becsülik az ékesszólással, mint a hadjáratokon vítézi tetteikkel szerzett dicsőséget.” Plut. Cato 22. Ford.: Máthé Elek. Cato számára nem az volt aggasztó, hogy az ifjak foglalkoznak a görög tudományokkal, hanem az, hogy emiatt elfordulnak a katonai szolgálattól, azon keresztül pedig az egyik legfontosabb római erény, a *virtus* gyakorlásának lehetőségétől.

az ősi egyszerűség és takarékoság, a *parsimonia* megőrzése és a *res publica* dicsőségét szolgáló *virtus* elérésére való törekvés. Feltehetően Catónak éppen ezen a nézetén alapul a róla a források egy részében megjelenő pozitív ábrázolás egyik jellemző vonása, a régi erényekhez ragaszkodó tökéletes római polgár képe, amely az utókor rávetítésén túl feltehetően valós elemeket is tartalmaz.

A Catót a *virtushoz* és a *parsimoniához* fűző kapcsolatról kialakítható kép Cato életének három meghatározó elemében nyilvánul meg. Az egyik ilyen tényező Cato *homo novus* volta. Cato számára a tökéletességre való törekvés volt az egyetlen lehetőség, hogy *homo novusként* lehetőséget nyerjen politikai ambícióinak megvalósítására, kiválósága volt az egyetlen út, hogy érvényesülhessen a római közéletben. Cato politikai pályájának kezdetén tusculumi kisbirtokos fiaként, *plebeius* nemzetség tagjaként óriási hátránnyal indult a *nobilitas* szűk körét alkotó régi, neves *gens*ek leszármazottaival szemben.³³ A római közársaság idején a *nobilitas* tagjai számára származásuk több szempontból is megkönnyítette a római közéletben való érvényesülést. Egyrészt családjuk szolgáltatta politikai erejük alapját, ugyanis a *nobilitas* számára a *gens*ek politikai *factiókként* is működtek, így biztosítva a szenátuson belüli támogatást.³⁴ Másrészt jelentős politikai bázist biztosítottak számukra nagy létszámú *cliensi* köreik is, melyeknek kialakítása tekintélyes *gens*ek tagjaiként befolyásuknak köszönhetően nem okozott nagy gondot.³⁵ Ugyanakkor *gens*ek számára őseik tisztelete nem csupán tekintélyt biztosított, hanem neves őseikkel igazolták képességeiket a római nép előtt.³⁶

Cato számára azonban, mivel *homo novusként* egyetlen *gens*hez sem tartozott,³⁷ az egyik lehetőség politikai karrierjének megalapozására, ha tekintélyes nemzetségből származó támogatók állnak mögötte.³⁸ Cato meg is találta *patronusát* Valerius Flaccus személyében, aki később *consul*, majd *censortársa* lett.³⁹ Cato számára nehéz és hosszadalmas folyamat lehetett egy politikailag is jelentős nagyságú *cliensi* kör kiépítése, így politikai karrierjének elején *cliensek* támogatására nem számíthatott.

Cato, mivel nem voltak a *nobilitas* és a római nép számára megfelelő ősei, nem családjának hírnevével, hanem azok múltbéli tetteivel igazolta alkalmas-

³³ SCULLARD, 1973. 9.

³⁴ SCULLARD, 1973. 8.

³⁵ SCULLARD, 1973. 12.

³⁶ HELLEGOUARC'H, 1963. 475.

³⁷ A *gens* fogalmának kora köztársasági háttéréhez HAHN, 1974. 2. 150–177.

³⁸ SCULLARD, 1973. 17.; BRUNT, 1971. 68.

³⁹ Plut. Cato, 3. Ford.: Máthé Elek.

ságát, amelyekkel azok hozzájárultak Róma nagyságához.⁴⁰ Erre utalnak Plutarchos sorai is: „Cato mint derék embert és jó katonát dicséri atyját, Marcust, és nagyatyja, Cato, többször kapott katonai kitüntetést; harc közben öt alkalommal vesztette el lovát, és vitéz magatarásáért közkölségen térítették meg lovai árát. A rómaiak új embernek nevezték azokat, akiknek családja nem tett szert hírnévre, és a közpályán a maguk kiváló tetteivel váltak ismertté. Ez történt Catóval is, de ő azt mondotta magáról, hogy „új” ami a közhivatalokat és a hírnevet illeti, de ősrégi is, elődeinek kiváló tettei révén.”⁴¹

Cato *Origines* című történeti munkájában gyakran név nélkül említi a Róma dicsőségét gyarapító arisztokrata parancsnokokat,⁴² azonban ez nem azt jelenti, hogy Cato *homo novus*ként elítélné a hőstettek által nyerhető hírnevet. Cato a névtelen hősök megjelenítésén keresztül hangsúlyozza az állam fontosságát, kifejti, hogy az egyéni hírnév háttérbe szorításával minden szolgálatot a *res publica* alá kell rendelni. Így a hősök azért maradnak név nélkül, mert vissza kell vonulniuk a fölējük rendelt egész, a *populus Romanus* és a *res publica* mögé.⁴³

A *homo novus*ok nehézségei nem csupán a *nobilitas* rezignáltságából, a *clientura* hiányából származtak, hanem a római nép újjal szemben tanúsított elutasító hozzáállásából is adódtak. Mivel Cato *homo novus*ként nem rendelkezett megfelelő *commendatio maiorum*mal, azaz nem volt olyan személyiségeknek a leszármazottja, akik bizonyítékát adták képességeinek,⁴⁴ Cato számára az egyetlen út az érvényesüléshez az volt, hogy ha tehetségével, kiválóságával, hívja fel magára a figyelmet.⁴⁵ Fontos volt, hogy érdemeket szerezzen, és ezekkel igazolhassa alkalmasságát a hivatalokra a *nobilitas* és a római nép előtt. Ennek egyik feltétele az volt, hogy Cato valóban a régi római erényeknek megfelelően éljen. A személyes indíttatáson túl tehát ezzel is magyarázható Cato nagymértékű ragaszkodása az olyan ősi erényekhez, mint a *parsimonia*, a *disciplina* és a *virtus*.

Cato számára ahhoz, hogy *homo novus*ként igazolja a politikai karrierre való alkalmasságát, hogy sikerüljön a származásából adódó hátrányt leküzdve a *nobilitas* teljes rangú tagjává válnia, a *nobilitas* tetteinek egyik meghatározó elvét kellett követnie. Az *exemplum*ok a *nobilitas* felfogása szerint „engedélyt” jelentettek a kérdéses cselekvés végrehajtására, általuk egy indítványt minden

⁴⁰ HÖLKESKAMP, 1996. 310. Cato családja feltehetően nem sokkal azután kapott *civitas sine suffragiá*t, azaz választás nélküli polgárjogot, hogy Kr. e. 290-ben M. Curius Dentatus meghódította a sabin területeket. Erről a témáról bővebben ASTIN, 1972. 20–24.

⁴¹ Plut. Cato 1. Ford.: Máthé Elek.

⁴² Cato, *Origines*, fr. 88. EARL, 1967. 44.

⁴³ HÖLKESKAMP, 1996. 309.

⁴⁴ HELLEGOUARC'H, 1963. 475. A *homo novus*ok nehézségeit még az is növelte, hogy az általuk elért sikereket Fortuna segítségének tulajdonították. WISEMAN, 1971. 109.

⁴⁵ HELLEGOUARC'H, 1963. 476.

egyéb indoklás nélkül is elő lehetett terjeszteni.⁴⁶ Cicero ezt a következőképp fogalmazza meg: „mert ami példa által történik, azt a jog által történnék tekintik.”⁴⁷

Mivel Catónak *homo novus*ként nem voltak olyan ősei, akiket *exemplum*ként nevezhetett volna meg, az volt a feladata, hogy a múlt felé fordulva, Róma történelméből olyan hasonló, megfelelő, az egész római közvélemény által elismert, emblematisz alakokat találjon, akiknek gondolkodásával rokonságot érzett. A *homo novus*ok, ahogyan Cato is, természetesen büszkék voltak családjuk helyi jelentőségére, de a *nobilitas* tagjainak múltjával szemben nem a saját őseikkel versenyeztek, hanem az általuk kiválasztott szellemi elődeikkel.⁴⁸

Cato számára az egyik ilyen szellemi előd, akit *exemplum*ként felhasználhattott, és akit példaképének is tekintett, M. Curius Dentatus volt. Feltehetően amellet, hogy a római nép számára ő volt a régi római életmód példája, a *virtus* és a *parsimonia* megtestesítője, Cato azt is személyes kapcsolódási pontnak tarthatta, hogy családja áttételesen Dentatusnak köszönheti római polgárjogát.⁴⁹

Cato így a múlt felé fordulva, a *nobilitas* módszerét alkalmazva, a római történelem kiemelkedő alakjaira hivatkozva határozta meg identitását, s támasztotta alá kiválóságát. Ugyanakkor ezzel a módszerrel tett kísérletet a származásából adódó társadalmi konfliktus feloldására, hogy a *nobilitas* teljes rangú tagjaként vehessen részt a politikai életben.

A későbbi korok számára Cato szimbolizálta a régi római erények szerint élő, tökéletes és harcra *homo novus*t, aki nem csupán beszédeivel kritizálja az ősi római erényeket és szokásokat elhagyó *nobilitas* tagjait, hanem folyamatosan szembe is helyezkedik velük. Ennek a legendás képnek a kialakításában jelentős szerepe volt Cicerónak, aki *homo novus*ként szintén a *nobilitas*ba való integrálódásra és a származásából adódó társadalmi konfliktus feloldására törekedett, azonban Catóétól eltérő megoldást választva. Cicero ugyanis, amikor Catót nevezte meg példaképének, nem csupán egy, a római közélet által tisztelt, múltból választott *homo novus*i *exemplum*ra hivatkozott, hanem saját korának állapotát visszavetítve „újrateremtette” Cato alakját, hogy így felhasználhassa saját identitásának meghatározására. Ahogyan Cato M. Curius Dentatust, Cicero is szellemi elődjének tartotta Catót, aminek egyik oka az lehetett, hogy mindketten a római erények romlásában látták Róma vesztét. Catóról alkotott képében Cicero egyrészt Cato M. Curius Dentatus felé fordulását az ősi római

⁴⁶ HÖLKESKAMP, 1996. 317.

⁴⁷ „nam quod exemplo fit, id etiam iure fieri putant” Cicero, fam. 4. 3. Az idézet a szerző fordítása. WISEMAN, 1971. 107.

⁴⁸ Többek között ilyen *exemplum* lehetett M. Curius Dentatus mellett Cincinnatus és C. Fabricius is. WISEMAN, 1971. 108.

⁴⁹ ASTIN, 1972. 20–24.

takarékosság és egyszerűség modelljévé tette.⁵⁰ Másrészt Catót a *virtus* megtestesítőjeként is ábrázolta, ami Cicero számára nem csupán Cato kiválóságának kihangsúlyozására volt eszköz, hanem ennél nagyobb célt szolgált. Cicero Cato alakjával igazolta a saját korában újradefiniált *nobilitas* fogalom létjogosultságát, amelyben tagjai számára már nem a származás és az ősök voltak a kritériumok, hanem az egyéni tettek, a *virtus* erényének gyakorlása volt a mérvadó.⁵¹

A Cicero által alkotott kép nyomait felfedezhetjük Livius és Plutarchos Catoról szóló írásaiban. Ezek a források valóban tükrözhetik a Cicero által konstruált „*homo novus*”-képet, azonban az is elképzelhető, hogy Cato harcos *homo novus*ként való ábrázolása nem Cicero visszavetítését tükrözi, hanem a szerzők valójában Cicero alakját vetítik rá Cato képére,⁵² így állítva párhuzamba a Római Köztársaság korának két kiemelkedő *homo novus*át. Ezek a kialakított képek mutatkoznak meg Cato Scipio Africanus mellett töltött *quaestorságáról* szóló forrásokban is. Cato *quaestorsága* életének másik meghatározó eleme, amely a *virtushoz* és *parsimoniához* való kapcsolatára utal. Az eset elemzése előtt megjegyzendő, hogy a kettőjük között a forrásokon keresztül kirajzolódó ellenségeskedésben felfedezhető, hogy a történetírás miként jeleníti meg a Kr. e. 2. század két kiemelkedő alakja közti viszonyban a kor politikai, gondolkodásbeli, életfelfogásbeli különbségeit.⁵³ Ahogyan Maróti Egon írja: „Mindentehhez hozzávehetjük még, hogy azok a források, melyek Cato és kora, kortársai s maga tevékenysége megismerésére rendelkezésünkre állnak, hézagosak, jobbra másodlagosak, kései összefoglalások, kivonatok, melyek váltakozva tükröznek egykorú polémikiakat a saját korukból visszavetített problémákkal.”⁵⁴

Még ha nem is jelenthetjük ki egyértelműen, hogy ellenségeskedésük visszavetítés, annyi mégis igaz lehet, hogy kettejük rossz kapcsolatát az utókor túlságosan felerősítette, túlhangsúlyozta. Ezt példázzák a Scipio Africanus ellen irányuló per elbeszélései.⁵⁵ Livius is megemlíti a korában létező források sok-

---

⁵⁰ „Ilyen életmódot folytatott M. Curius, miután a samnisok, a sabinok és Phyrus fölött diadalt ült, élete végső szakaszában. Valahányszor az ő fahusi lakását szemléltem – mert nincs messze az enyémtől –, nem győzöm eléggé bámolni ennek az embernek a mértékletességét és az akkori idők erkölcsi szigorúságát.” Cicero, Az idősebb Cato vagy az öregségről, 16. Ford.: Némethy Géza. Plutarchos életrajzában követte Cicerót. Plut. Cato 2. WISEMAN, 1971. 108.

⁵¹ EARL, 1967. 53.

⁵² Elképzelhető, hogy Plutarchos Cato életrajzában ezért fektet olyan nagy hangsúlyt Cato retorikai képességeinek ismertetésére. Plut. Cato 1.; 12.; 14.; 15.

⁵³ A kettejük közötti szembenállás kihangsúlyozása miatt egyes források azt említik, hogy Cato helyébe Scipio Africanus került Hispánia *praetorának*, holott valójában P. Scipio Násica vette át pozícióját. Plut. Cato 11. és Corn. Nep. 2. 2. MARÓTI, 1966. 11.

⁵⁴ MARÓTI, 1966. 8.

⁵⁵ Polyb. 23. 14.; Liv. 38, 50–60.; 39.52.; Gell. 4. 8.

féleségét, amikor beszámol a Scipio Africanust és fivérét, Luciust ért támadásokról: „Még sok egyéb tudósítás is van főképpen Scipio utolsó napjairól, az ellene emelt vádról, haláláról, temetéséről és síremlékéről, de ezek annyira eltérőek, hogy nem is tudom, melyik hagyománynak vagy melyik írónak adjak hitelt. Még vádolói személyében sem egyeznek meg; egyesek azt írják, hogy M. Naevius, mások, hogy a két Petilius idéztette törvény elé, s nem említik a vádemelés idejét, halála évét s azt sem, hogyan halt meg és hol volt a temetése.”⁵⁶

Ez a per a Kr. e. 2. századi római történelem egyik legbizonytalanabb epizódja. Tulajdonképpen nem is egy perről van szó, hanem két, a Scipiók tekintélyét aláásni szándékozó támadásról. Az első per Kr. e. 187-ben Scipio Africanus fivérét, Luciust vontta felelősségre, majd három évvel később, Kr. e. 184-ben magát Scipio Africanust érték vádak az állami pénzek helytelen kezelése miatt.⁵⁷ Egyes források szerint Cato volt az, aki felbujtotta a *néptribunus*okat, hogy emeljenek vádat a *senatus*ban. Cato felbujtóként való ábrázolása feltehetően újabb eleme a *nobilitas* és a *homo novus*ok szembeállításának. Cato e kép szerint minden lehetőséget megragadott, hogy Scipio Africanust a közvélemény előtt támadhassa, akár testvérén keresztül is. Plutarchos következő soraiban is e nézet jelenik meg: „Az által is gyűlöltté tette magát Cato, hogy kizárta a lovagrendből Scipio testvérét, Luciust, aki diadalmenetet is tartott; úgy látszott, mintha ezzel az akkor már halott Scipio Africanus emlékeit akarta volna meggyaláznia.”⁵⁸

Cato Scipio Africanusszal való feltételezett rossz kapcsolatát Kr. e. 204-től datálják, Cato ekkor ugyanis *quaestor* volt Szicíliában a *consul* mellett. Cornelius Nepostól csak annyit tudunk meg: „*Quaestorként P. Cornelius Scipio Africanus consul mellé került, de nem úgy viselkedett vele, ahogy egy beosztotthoz illet volna, mert egész életében nézeteltérésben volt vele...*”⁵⁹ Az eredeti szövegben „*dissentire ab aliquo*” szerepel, azaz „valakitől különbözni, valakitől eltérő véleményben lenni, egyet nem érteni, vizálgodni valakivel”.⁶⁰ A forrásokban fennmaradt történetek⁶¹ ugyanúgy polemizálnak, mint a Scipio–perről szólóak, így szintén feltételezhető, hogy az utókor visszavetítése, mégis érdemes közelebbről megvizsgálnunk, mi okozhatta a kettejük közti véleménykülönbséget.

⁵⁶ Liv. 38. 56. Ford.: Muraközy Gyula.

⁵⁷ SCULLARD, 1973. 290–303.

⁵⁸ Plut. Cato 18. Ford.: Máthé Elek. Feltehetően Cato Luciust nem Scipio Africanus emlékének meggyalázása miatt zárta ki a lovagrendből, hanem egyszerűen arról lehetett szó, hogy Lucius már alkalmatlan volt a lovas katonai szolgálatra. Erről az esetről bővebben SCULLARD, 1973. 159–160.; ASTIN, 1978. 81–82.

⁵⁹ Corn. Nep. Cato 1. 4. Ford.: Havas László.

⁶⁰ Boros Gábor magyarázata.

⁶¹ Plut. Cato 3.; Corn. Nep. Cato 1. 4.; Liv. 29. 25.

Elképzelhető, hogy vitájuk az állami pénzekkel kapcsolatos, Cato mint az állam képviselője nem értett egyet Scipióval. Ám nézeteltérésük forrását inkább Plutarchos indoklásában kell látnunk, amely szerint egyrészt Cato, aki már fiatal korában megtapasztalta a kemény munka nehézségeit, a katonai szolgálat szigorú szabályait, kifogásolta, hogy Scipio nem tartja meg a hagyományos fegyelmet – *disciplina*⁶² –, és szokatlanul bőkezű katonáival szemben. Másrészt Cato azt érezhette, hogy a *consul* nem veszi komolyan a feladatát, mert arra is ráér, hogy görög színházi előadásokat nézzen.⁶³ Ezek az érvek, amelyeket Plutarchos kiemel, igen meggyőzőnek tűnnek, lehetséges, hogy Cato ellenérzései valóban ezekben gyökereztek. Ám valós konfliktuson túl elképzelhető, hogy mégis viszszevetítésről van szó. Plutarchos magyarázatában az utókor által megformált Cato-kép jelenik meg, amelyre hatással lehetett Cato *Origines* című írása is, amelyben megfogalmazza a *disciplina* fontosságát.⁶⁴ Cato és Scipio Africanus rossz viszonyának megjelenése a forrásokban nem csupán személyes ellentétüket mutatja be, hanem az ősi normáktól eltávolodó *nobilitas* és a régi római erényekhez ragaszkodó, tökéletességre törekvő *homo novus*ok szembenállását is.

Bár a fent említett példák Cato és a *nobilitas* szembenállását hangsúlyozzák, Cicero, amikor az újradefiniált *nobilitas*-fogalom igazolására törekedett, eltüntette a *homo novus*ok és a *nobilitas* szembenállását Cato és a Scipiók véleménykülönbségének megszüntetésével. Cicero írásában Scipio Aemilianus kettejük kapcsolatáról a következőképp nyilatkozik: „Van egy mondása az agg Catónak, akit én, mint tudjátok, egészen kivételes módon kedveltem, és akinek vér szerinti és örökbefogadó apám döntése, továbbá saját érzésem alapján fiatalkorom óta egészen elköteleztem magam; beszéde hallatán sohase tudtam betelni.”⁶⁵ E sorok tanúsága szerint Cicero véleménye az, hogy Cato és a Scipiók viszonyát a kölcsönös tiszteltet és megbecsülés jellemezte. Ugyanakkor ez a részlet híven tükrözi azt a folyamatot, amely során az utókor szemében a múlt ideálisabb állapotok korává válik. Ezzel összefüggésben Cicero számára nem kérdéses, hogy a Kr. e. 2. század két kiemelkedő, meghatározó alakja tisztelte egymást, és életüknek közös célja volt a *res publica* szolgálata.

---

⁶² A fogalom jelentőségére mutat rá Livius *Praefatió*jában: „Azt szeretném, ha figyelmét inkább arra fordítaná minden olvasóm [...] hogy háborúban és békében milyen férfiak milyen erényekkel teremtették meg és tették nagygyá hatalmunkal, s ha figyelemmel kísérné, hogy a fegyelem lassú megla-zulásával hogyan kezdtek megünnögni, majd mind jobban és jobban sülyyedni az erkölcsök, míg hirtelen bekövetkezett a teljes összeomlás...” Ford.: Kiss Ferencné.

⁶³ Plut. Cato 3. 6.

⁶⁴ Cato, *Origines* fr. 22.

⁶⁵ Cicero: *Az állam*. 2.1. Ford.: Hamza Gábor.

Cato *censor*ra választásáról szóló források is tükrözik Cato és a *nobilitas* feltételezett szembenállását. Livius és Plutarchos leírása szerint Cato ellenfelei összefogtak ellene, hogy ne válasszák *censor*ra.⁶⁶ Plutarchos a következőképp indokolja a *nobilitas* tagjainak szervezkedését: „A *patrícusok* irigykedtek rá, és a *nemesi osztály* súlyos megalázásának tekintették, hogy *alacsony származású emberek emelkedjenek a legfőbb tisztségre és hatalomra.*”⁶⁷ Feltehetően ez az indok is a Cicero által kialakított túlzott képet tükrözi. Bár az, hogy egy *homo novus* szerzi meg a *magistraturák* legértékesebbikét, nyilván ellenérzést keltett a *nobilitas* tagjaiban, hiszen ebben a korban ez nem volt szokványos dolog.⁶⁸ A fentebb említett példákon keresztül láthatjuk, hogy az utókor a *homo novus–nobilitas* ellentétet visszavetítette a múltba, hogy aztán *exemplum*ként használhassa. Így tulajdonképp az utókor saját társadalmi konfliktusának a múltba vetítése által teremtett olyan érveket, amelyekre a konfrontálódás során hivatkozhatott.

Cato életének harmadik eleme, amely Catónak a *virtushoz* és a *parsimoniá*-hoz való kapcsolatára utal, pályafutásának csúcsa, *censors*ága, amely bizonyos szempontból mérföldkő volt Róma történelmében, összefoglalta a régi római elvek és az új hellenizáló értékrend közötti ellentmondásokat.⁶⁹ Cato és Valerius Flaccus *censors*águk idején ezért komoly hangsúlyt helyeztek a vezető réteg életvitelének ellenőrzésére, amely a Kr. e. 2. század során bekövetkezett változások eredményezte anyagi fellendülés miatt már rég nem vette figyelembe a Cato számára fontos elveket.⁷⁰ Cato *censors*ága idején az emberek igazi megtisztítását tűzte ki célul, nem csupán rituális *lustrum*ot akart végrehajtani, melyre a *census* felmérése során került sor.⁷¹ A megtisztulás része a Keleten való terjeszkedés révén megismert, majd a rómaiak között egyre inkább megjelenő luxustól, fényűzéstől való megszabadulás. Plutarchos a következőképp ír *censors*ága alatt a *parsimonia* érdekében bevezetett szigorításairól: „A *legtöbb embert a fényűzés korlátozásával sértette meg. Mivel addigra a fényűzés már sok embert megrontott, egyenes úton lehetetlen volt kiirtani, így tehát kerülőt kellett tennie. Elrendelte, hogy a vagyonbecslésnél azokat a ruhákat, kocsikat, női ékszereket, bútorokat és étkezéslelteket, amelyeknek értéke egyenként meghaladja az ezeröttszáz drakhmát, tízszeres értékkel vegyék fel, hogy így a magasabb vagyonbecslés folytán a tulajdonosok adója is emelkedjék.*”

⁶⁶ Liv. 34. 41.; Plut. Cato 16.

⁶⁷ Plut. Cato 16. Ford.: Máthé Elek.

⁶⁸ SCULLARD, 1973. 9.

⁶⁹ SCULLARD, 1973. 153.

⁷⁰ A már korábban ismerttetett okok vezettek ehhez a gazdasági fellendüléshez: a két pun háború, a kereskedelem, a *provinciák* adóbérlétei.

⁷¹ SCULLARD, 1973. 154. A *censoi* feladatok részletes leírásához és a *lustrum* gyakoriságának változásairól bővebben lásd ASTIN, 1982.

Minden ezer as után három as adópótlékot állapított meg, azzal a céllal, hogy akik az efféle adópótlékot fizetik, lemondjanak a fényűzésről, látván, hogy az egyszerű és takarékos polgárok egyenlő vagyon ellenére is kevesebb adót fizetnek be az államkincstárba.⁷²

Cato azt remélte, ha vissza tudja állítani a szigorúan egyszerű életvitelt, akkor a többi probléma magától megoldódik, hiszen Róma sikeressége az erényekben gyökerezik.⁷³ Hogy Cato milyen nagy mértékben összekapcsolta a régi római erények megtartását és a sikerességet, azt *Origines* című művében a sabinok eredetéről írt története is bizonyítja.⁷⁴ Ebben a sabinokat a Lakedaimóniaktól származtatja, akik őseikhez hasonló egyszerűségben és szigorú szabályok szerint élnek. A rómaiak ennek a sabinoktól átvett spártai egyszerűségre emlékeztető életmódnak köszönhetik sikerességüket.

Cato nem csupán a közéletben, hanem a magánéletében is követte a régi római mértékletességet, elutasította a luxust, mivel szerinte az ősi értékrend romlása, akár a provinciák vezetésében, akár otthon, a magánéletben nyilvánul meg, veszélyt jelent az államra nézve.⁷⁵ Fontos leszögezni, hogy Cato nem magát a vagyont ítélte el, hanem annak helytelen megszerzését és felhasználását. A pénzfelhasználás minden olyan fajtáját megvetette, legyen az akár kapzsiság, akár megvesztegetés, akár luxus, amely nem az állam érdekét szolgálta.⁷⁶

*Censorsága, életpályája alapján láthatjuk, hogy Cato számára fontos volt a szokások és a törvények betartása. Ugyanakkor találunk életében ezzel az állítással ellentmondásos mozzanatot is. Cato, ahogyan a senatorok többsége is a következőképpen játszott ki a lex Claudiát, amely a senatorok kereskedését korlátozta:*⁷⁷ „Hasznot húzott abból is, hogy a tengeri vállalkozásokhoz pénzt adott kölcsön, mégpedig nem a legtisztességesebb úton, hanem a következőképpen. Felszólította számos adósát, hogy társuljanak egymással; amikor ötvenen voltak, és mindegyik szerzett egy-egy hajót, ő is belépett a társulásba egy részvénnnyel, felszabadított rabszolgája, Quintius által, aki a társulat tagjaival együtt vett részt az üzleti vállalkozásokban, és kísérte a hajókat. Így nem kockáztatta egész tőkéjét, hanem annak csupán kis részét, busás haszon fejében.”⁷⁸

⁷² Plut. Cato 18. Ford.: Máthé Elek.

⁷³ SCULLARD, 1973. 155.

⁷⁴ Cato, *Origines* fr. 22.

⁷⁵ EARL, 1967. 45–46.

⁷⁶ EARL, 1967. 45.

⁷⁷ ALFÖLDY, 1996. 39. A *lex Claudia* a kereskedelemnek nem minden fajtájára terjedt ki, csak az olyan ügyleteket tiltotta meg a *senatus* tagjai számára, amelyek nem voltak kapcsolatban a mezőgazdasággal, és így önálló bevételi forrást képeztek. BALTRUSCH, 1989. 36–37. A *lex Claudiáról* bővebben BALTRUSCH, 1989. 31–40.

⁷⁸ Plut. Cato 21. Ford.: Máthé Elek.

Életének ezen ellentmondására több elképzelés is magyarázatul szolgálhat. Elképzelhető, hogy ez a probléma is egy azok közül az önellentmondások közül, amelyek abból adódnak, hogy hosszú életpályájának különböző mozzanatait állítjuk egymással szembe.⁷⁹ Mégis e történet inkább azt mutatja, hogy Cato számára a magánvagyon növelése elfogadható volt, amíg az nem a *res publica* kárára történt.

A Kr. e. 2. század folyamán született, a fényűzést szabályozó törvények sora azt mutatja, hogy a luxus elharapózása, a fényűzés fontos témaként jelent meg a politikai életben Rómában. Három fontos törvény született ebben az időszakban, az egyik a Kr. e. 182-ben elfogadott *lex Orchia*, amely szabályozta a lakomára meghívható vendégek számát.⁸⁰ A második a *lex Fannia*, amely Kr. e. 161-ben megerősítette a *lex Orchia*t, azonban ez a törvény nem csupán a vendégek számát korlátozta, hanem az azok ellátására fordítható összeget is megszabta.⁸¹ Az utolsó pedig a Kr.e. 143-ból származó *lex Didia*, amely *lex Fannia* tartalmát kiterjesztette egész Itáliára.⁸² Ezek a törvények, ahogyan a többi *leges sumptuariae*, és egyéb, a *mos* fogalmára kiterjedő törvények is *lex imperfecták* voltak, azaz nem szerepelt bennük a tiltás mellett büntetés.⁸³ Így leginkább a *ensor* által végzett *regimen morum* alkalmával lehetett őket érvényesíteni.⁸⁴

Mindhárom törvényt a *senatus* ajánlásával fogadták el. Annak, hogy a fényűzéssel ilyen mértékben foglalkoztak, kétségtelenül számos oka van, amelyek közül csak néhány válik számunkra felismerhetővé. Feltehetően a *senatus* véleménye megegyezett abban Catóéval, miszerint Róma sikeressége a római erények szigorú betartásában rejlik. Feltehetően mindannyian egyetértettek egyrészt azzal, hogy a luxusban való elmerülés könnyen alááshatja a hagyományos katonai erényeket; másrészt azzal, hogy a luxus szeretete erősen ösztönöz a kaptiságra, amely nagymértékben hozzájárul a korrupció kialakulásához. Végül talán lehetett egy olyan mélyen gyökerező nézet, amely szerint a saját és a család vagyonának pazarló szétszórása nem elfogadható. Elképzelhető, hogy ezt a rosszallást egy korai időkben keletkezett rendelkezésen keresztül fejezték

---

⁷⁹ MARÓTI, 1966. 6.

⁸⁰ BALTRUSCH, 1989. 77–78. Ennek a törvénynek a megalkotásakor a törvényhozók a *convivia*, azaz az asztaltárs politikai célokra való felhasználását is szem előtt tarthatták. A *lex Orchia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 77–81.; ASTIN, 1978. 91.

⁸¹ BALTRUSCH, 1989. 82–83. A *lex Fannia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 81–85.; ASTIN, 1978. 91.

⁸² BALTRUSCH, 1989. 85. A *lex Didia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 85–86.; ASTIN, 1978. 91.

⁸³ HEGYI, 2004. 470.

⁸⁴ HEGYI, 2004. 470.

ki,⁸⁵ Ha nem is létezett ilyen rendelkezés, a *virtus*, mint a *nobilitas* ideáljának „gyűjtőfogalma”, magában foglalhatta a családi vagyon megőrzésének kötele-
ségét.

Az első magyarázattal kapcsolatos történetet említ Gellius: egy séta közben Favorinus nevű barátjával folytatott beszélgetésére emlékezik vissza, amelynek központi kérdése az volt Sallustius műve kapcsán,⁸⁶ hogy „mi alapon állítja Sal-
lustius, hogy a kapzsiság nemcsak a férfias lelkiületet, hanem a testet is satnyává teszi?”⁸⁷
Sétájuk közben megkérdezzük egy valódi tudóst, akinek válasza akár Cato mondata is lehetne: „Akiknek a lelkiületét a kapzsiság megrontotta, s kik csak arra tö-
rekszenek, hogy mindenünnen pénzt szerezzenek, úgy látszik, többnyire oly életmód rabjai,
hogy valamint a pénzen kívül minden egyebet, úgy a férfias munkát s a testgyakorlás
iránti kedvet is egészen elhanyagolják. Legtöbb esetben ugyanis titokzatos üzleteikre s
mesterségként űzött keresetükre figyelnek s ezekben minden testi és lelki erejük eltompul,
vagy Sallustius szerint: satnyává lesz.”⁸⁸

Az első és második magyarázat együttesen fedezhető fel az ugyancsak Gel-
liusnál fennmaradt rövid történetben C. Fabriciusról, aki megtestesíti a Cato
által preferált régi római erényeket: „C. Fabriciushoz, a római nép fővezéréhez a
samnisiaktól követek érkeztek, s miután megemlékeztek róla, hogy a békekötés után milyen
jó és nagylelkű volt hozzájuk, s mennyi jelentős szolgálatot tett népüknek, nagy pénzössze-
get ajánlottak fel neki, kérve, hogy fogadja el, és használja fel. S elmondták, hogy azért
teszik ezt, mert látják, háztartása és életmódja mennyire hűján van az illő fényűzésnek, s
hogy sokkal szegényesebben él, mint állása és tekintélye megkívánná. Ekkor Fabricius vé-
gighúzta két tenyerét fülétől a szeméhez, onnan az orrához és szájához, valamint a tor-
kához, végül a gyomra aljához, majd azt felelte a küldötteknek, hogy amíg érintett testré-
szekének ellenállni és parancsolni tud, soha semmiben nem lát hiányt, ezért a pénzt,
amelyre nincs szüksége, nem fogadja el azoktól, akikről tudja, hogy szükségük van
rá...”⁸⁹ C. Fabricius a korrupció elutasítására, a mértékletességre és a *disciplina*
megtartására igazi *exemplum* lehetett a rómaiak számára,⁹⁰ főleg egy olyan kor-
ban, amikor az egyik meggazdagodási lehetőség az volt, hogy különböző

⁸⁵ ASTIN, 1989. 184.

⁸⁶ Ez bizonyítja, hogy ez a kérdés Cato kora után is aktuális volt.

⁸⁷ Gell. 3. 1. Ford.: Barcza József és Soós József.

⁸⁸ Gell. 3. 1. Ford.: Barcza József és Soós József.

⁸⁹ Gellius: *Attikai éjszakák*. Vál.: Simon Róbert. Budapest, Európa Kiadó, 1968. 23. Ford.:
Muraközy Gyula.

⁹⁰ Q. Fabricius mellett Cincinnatus és M. Curius Dentatus, akit Plutarchos életrajzában Cato
példaképeként tüntetett fel (Plut. Cato 2.), szintén az ősi római erények *exemplumai*.

háborúk során pénzt fogadtak el kisebb államoktól azért, hogy azokkal kedvező szerződést kössenek.⁹¹

Cato pályájának két meghatározó elve, amelynek elérésére egész életében törekedett, a *parsimonia* és a *virtus* volt. E két fogalom egymáshoz való viszonya kortársai számára már nem volt egyértelmű. Ugyanakkor Cato számára nem volt kétséges, hogy szoros kapcsolatban állnak egymással. Cato a *De agri cultura* előszavában fogalmazza meg, hogy ez a két ősi római erény összekapcsolódik, mégpedig a földműves alakjában, aki egyrészt még megőrizte a mértékletes életmódot, így gyakorolva a *parsimonia* erényét, másrészt az egyszerű életmódnak köszönhetően jó katona, a *virtus* megtestesítője: „Viszont a földművesek közül kerülnek ki mind a legedzettebb férfiak, mind a legkitartóbb katonák, ők a legtisztesebb, legállandóbb, a legkevésbé irigyelt foglalkozás, s a legkevésbé helytelen gondolkodásúak azok, akik ezt a foglalkozást űzik.”⁹² Cato a jó gazda eszményével *exemplumot* állít a *nobilitas* számára abban a korban, amelyben Róma területének növekedésével a luxus az arisztokrácia számára mindennapossá vált.

Talán éppen Cato *parsimoniához* való, kortársai számára szokatlan ragaszkodása miatt alakult ki róla az az ellentmondó és negatív kép, amelyet a források egy része sugall. E szerint a kép szerint Cato takarékosága értelmetlen, mivel folyamatosan arra törekszik, hogy minél kockázatmentesebben növelje vagyonát, miközben az egyszerű életmód szükségszerűségét hirdeti, s hangsúlyozza saját mértékletességét. Ez a felfogás Cato vagyongyűjtését fősvénységnek tekinti.

Cato egész életében, egész pályafutása során két fontos dolgot tartott szem előtt az anyagi ügyekkel kapcsolatban. Az egyik a *res publica* érdeke, annak védelme azokkal a változásokkal szemben, amelyekről úgy gondolta, hogy az állam kárára lehetnek, veszélyeztethetik stabilitását. A másik, amely jó gazdasági szakember létéből fakad, a haszonelvűség. Cato számára csak azok a dolgok elfogadhatóak, melyek jól felhasználhatóak, és így egy cél érdekében – legyen az akár a köztársaság védelme vagy egy virágzó földbirtok fenntartása – hasznosak lehetnek.

---

⁹¹ Az ehhez hasonló *exemplumok* megjelenése Catónál több volt pusztá retorikai fogásnál, lásd. 11. jegyzet

⁹² Cato, *De agri cultura*. Praef. 4. Ford.: Kun József, BRUNT, 1971. 78.

Források

- Cato, M. Porcius: *A földművelésről*. Ford.: KUN József. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- Caton: *Les Origines (Fragments)* Ford.: M. CHASSIGNET. Paris, Les Belles Lettres, 1986.
- Cicero: *Az állam*. Ford.: HAMZA Gábor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.
- Cicero: *De re publica*. Ford.: C. W. KEYES. London, Harvard University Press, 1951. (*The Loeb Classical Library*)
- Cicero: Az idősebb Cato vagy az öregségről. In: *Marcus Tullius Cicero válogatott művei*. Vál.: HAVAS László. Ford.: NÉMETHY Géza. Budapest, Európa Kiadó, 1974, 309–340.
- Cornelius Nepos*. Ford. és magy.: BOROS Gábor. Pozsony, Franklin Társulat, é.n.
- Cornelius Nepos: *Híres férfiak*. Ford.: HAVAS László. Budapest, Európa Kiadó, 1984.
- Aulus Gellius: *Attikai éjszakák*. Ford.: BARCZA József és SOÓS József. 1–2. köt. Budapest, Franklin Társulat, 1905.
- Gellius: *Attikai éjszakák*. Vál.: SIMON Róbert. Ford.: MURAKÖZY Gyula. Budapest, Európa Kiadó, 1968.
- Livius: *A római nép története a Város alapításától*. Ford.: KISS Ferencné és MURAKÖZY Gyula. 1. köt; 3. köt; 4. köt. Budapest, 1982.
- Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. Ford.: MÁTHÉ Elek. I. köt. Budapest, Osiris, 2001.
- Polübiosz történelmi könyvei*. Szerk. FORISEK Péter. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2002. (*Fontes Historiae Antiquae*, 2.)

Szakirodalom

ALBRECHT

- 2003 ALBRECHT, von Michael: *A Római irodalom története*. I. köt. Ford.: TAR Ibolya. Budapest, Balassi Kiadó, 2003.

ALFÖLDY

- 1996 ALFÖLDY Géza: *Római társadalomtörténet*. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 1996.

ASTIN

- 1972 ASTIN, A. E.: Cato Tusculanus and the Capitoline Fasti. In: *Journal of Roman Studies*, 62 (1972) 20–24.
- 1978 ASTIN, A. E.: *Cato the Censor*. Oxford, Clarendon Press, 1978.
- 1982 ASTIN, A. E.: The Censorship of the Roman Republic: Frequency and Regularity. In: *Historia*, 31 (1982) 174–181.
- 1989 ASTIN, A. E.: Roman Government and Politics, 200–134 B. C. In: *The Cambridge Ancient History. Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* VIII. köt. 2. kiad. Szerk.: ASTIN, A. E. et al. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. 163–196.

BALTRUSCH

- 1989 BALTRUSCH, E.: *Regimen morum. Die Reglementierung des Privatlebens der Senatoren und Ritter in der römischen Republik und frühen Kaiserzeit*. München, Beck, 1989. (*Vestigia*, 41.)

BRUNT

- 1971 BRUNT, P. A.: *Social Conflict in the Roman Republic*. London, 1971.

EARL

- 1960 EARL, D. C.: Political Terminology in Plautus. *Historia*, 9 (1960) 235–243.
- 1967 EARL, D. C.: *The Moral and Political Tradition of Rome*. New York, Cornell University Press, 1967.

HAHN

- 1974 HAHN István: A plebejusok és a nemzetségi társadalom. In: *Antik Tanulmányok*, 2 (1974) 150–177.

HEGYI

- 2004 HEGYI W. György: Fas és mos. In: *Genesisia. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Szerk.: HORVÁTH László, LACZKÓ Krisztina, MAYER Gyula és TAKÁCS László. Budapest, Typotex, 2004. 469–476.

HELLEGOUARC'H

- 1963 HELLEGOUARC'H: *Le vocabulaire latin des relations des partis politiques sous la république*. Paris, 1963.

HÖLKESKAMP

- 1996 HÖLKESKAMP, K. J.: Exempla und mos maiorum. In: *Vergangenheit und Lebenswelt: Soziale Kommunikation, Traditionsbildung und historisches Bewusstsein*. Szerk. Hans-Joachim GEHRKE és Astrid MÖLLER. Tübingen, 1996. 301–338.

MARÓTI

- 1966 MARÓTI Egon: *Cato és a „De agri cultura”*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

RAWSON

- 1989 RAWSON, E.: Roman Tradition and the Greek World, 200–134 B. C. In: *The Cambridge Ancient History. Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* VIII. köt. 2. Kiad. Szerk.: ASTIN, A. E. et al. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. 422–475.

SCULLARD

- 1973 SCULLARD, H. H.: *Roman Politics 220–150 B. C.* Oxford, Clarendon Press, 1973.

SMITH

- 1940 SMITH, R. E.: The Cato Censorius of Plutarch. In: *Classical Quarterly*, 34 (1940) 105–110.

WISEMAN

- 1971 WISEMAN, T. P.: *New Man in the Roman Senate 139 B. C.–A. D. 14.* Oxford, Oxford University Press, 1971.

Csizi István

Az örökség sorsa

Családi konfliktusok egy 17. század eleji
Abaúj vármegyei faluban

Bevezetés

EZERHATSZÁZHUSZONÖT szeptember 10-én, szerdán Aszalay István fonyi házatól ebéd után kilovagolt szolgájával, Kassai Gáspárral az „igaz úton”, közelben fekvő réjtjére – talán az őszi kaszálást megnézni –, amikor felbukant egyik sógora, Salygó Farkas, aki szablyával és puskával felfegyverkezve nyargalt utána, és utolérve őt először a rét kaszáltatását firtatta, majd egyre durvább hangnemben kezdett felróni ezt-azt Aszalaynak: *„Annak utána kezdte garázdaságát feleségéről, hogy én azt nem becsülöm, kinek tudomásom szerint igazság ellen nem vétettem.”* Majd előkerültek a szidalmak is: *„Először lator embernek mondott és gonosz lelkiismeretűnek. Egyebet nem szóltam rá, hanem hogy nem vagyok az. Annak utána tovább menvén több garázdát keresvén, hogy én az ő feleségével törvénykeztem, ki akarván feleségét törvénnel tenni az házból, de nem nyertem semmit, sőt megbírságoltak. Akarván a törvény processusát neki előszámolni rítul anyámról, atyámról és minden nemzetségről szidogatott, megrontással, öléssel, vagdalással, házból való kivetéssel fenyegetett. Akkor is, mikor lator embernek mondott, mondotta, hogy megver.”* De Salygó akciója ezzel még nem ért véget. *„Onnét tőlem elváltván jött haza, és itthon is rítul lélek kurvafiazott Faczkoczki János¹ uram felesége előtt, ki akkori őnagysága konyhamestere volt, és hihető, hogy több ember is hallotta. Szolgálója is ugyanott leülvén az fal alatt, puskával várt, hogy ha az kapun bejönnék lovaimat által lövődözi, rítul olyankor lélek kurvafiazván beszélt az rajtam tett cselekedetét feleségének, Innát Simonnak és Simonnének. Hallott valamit benne, akkor Innat Simonnal lévén, Cassai Cászárné is Farkas Erzsébet, Salygó felesége mondotta ezent az feljebb meg nevezett Faczkoczky Jánosnének. Ugyan[csak] felesége beszélt azon Faczkoczky Jánosnének, hogy szüretet adván Isten érnünk, boraim-*

¹ Helyesen: Faczkowsky. Vö.: MOL E 168 1. tétel. 270. sz.

nak fenekeit ki vagdalja, és magamnak lábaimat, kezeimet, házamra jövőn más tolvaj legényekkel – kérte ugyan felesége ezen asszonyt, hogy ne mondja nekem.”²

Nem az első és nem is az utolsó közeli rokonok közötti összetűzés, családi perpatvar ez a történelemben. Nagyobb emberekkel is megtörtént hasonló, és nagyobb visszhangja lett olykor: verekedés, hatalmaskodás, perek.³ Esetünkben ezután egyik sem következett be. A fenti esemény csúcs- és egyben forduló-pontja egy családi konfliktussorozatnak, amely több mint másfél évtizeden keresztül kísérte végig hol zajosabb és látható, hol halkabb és szinte észrevétlen formát öltve három testvér életét.

A történetnek öt főszereplője van: Aszalay István és lánytestvérei, Zsuzsanna és Anna, valamint ezek férjei: Papi Gáspár és a már ismert Salygó Farkas. A helyszín az Abaúj vármegyében a Zempléni-hegység nyugati lejtőin fekvő Fony község.⁴ Itt volt található a vagyon nagy része, azok a szőlők, rétek és irtványok, amelyek a fenti vita tárgyát is képezték. Az Aszalay család a 17. század legelején már a községben található, nevét a közeli Aszaló faluról vette: éppen ebben az időben kezdenek a forrásokban is megszorodni az Aszalay nevű személyek. Főszereplőnk, a később fonyi előnevet használó Aszalay István felmenőiről alig tudunk valami biztosat. Ám éppen a vagyon körüli viszályok, nézeteltérések miatt a szűkebb családi környezet már viszonylag jól megrajzolható a forrásokból.

Előzmények

Az apa, Aszalay Miklós lépésről-lépésre építette ki saját maga, illetve családjá egzisztenciáját mind anyagi vonatkozásban, mind a társadalmi élet területén. Először feltehetően Rákóczi Zsigmond szolgálatában állt, Rákóczi ugyanis 1601. január 21-én kelt oklevelében mentesíti a földesúri szolgáltatások alól a Fonyban található, Aszalay által bírt házat. A szöveg nem utal konkrét eseményre, amellyel kapcsolatban e jótétemény érte a kedvezményezettet, csupán egy meglehetősen általános formulával él.⁵ Úgy tűnik, hogy élete során Aszalay Miklós

² ASZALAY: Napló fol. 32. A forrásokból vett idézeteket modern átírásban (a mai helyesírásnak és beszédnek megfelelően) közlöm.

³ Legújabb és -részletesebb feldolgozását egy csak formailag hasonló ügynek lásd FÜR, 2000.

⁴ Fony mint mezőváros ebben az időben a regéci uradalomhoz tartozott.

⁵ „pro locoru[m] et temporum varietate fidelia sua servilia exhibuit et impendit, ac in futuru[m] exhibiturus et impensurus est”, („számos időben és helyen tanúsított és a jövőben tanúsítandó különböző hű szolgálataiért”) tehát feltehetően ezután is Rákóczi szolgálatában maradt Aszalay Miklós,

Északkelet-Magyarország valamennyi, a korszakban jelentős nagybirtokosának szolgálatában megfordult: 1610-től biztosan munkácsi tiszttartó.⁶ 1617-ben Esterházy Miklós és Dersffy Orsolya munkácsi udvarbírájaként vesz zálogba urától, többek között, egy munkácsi házat és egy Bereg megyei pusztát,⁷ 1621-ben pedig Alaghy Menyhért⁸ regéci és pácini javainak provizora.⁹ Ez egyébként az utolsó eset, hogy élő személyként említik.

Első felesége, a fonyi születésű György Erzsébet György Pál, egy vagyonos fonyi jobbágy lánya volt.¹⁰ Úgy tűnik, a helybeli vagyon és az ismeretség mellett nem volt más fontos motiváló tényező a házasságban, amely valószínűleg rövid ideig tartott.¹¹ E házasságból két gyermekről tudunk: István volt feltehetően az idősebb,¹² Zsuzsanna a fiatalabb. Aszalay Miklós második felesége, Lasztóczky Erzsébet a jelek szerint már magasabb társadalmi pozíciót képviselt. Neve alapján Zemplén vármegye egyik, már ekkor is réginek számító nemesi családjának sarja.¹³ Ezek alapján elmondható, hogy Aszalay Miklós egy feltörekvő és egzisztenciáját – különböző fontos tisztségek viselésével – lépésről lépésre kiépítő személy volt. Ezt az is mutatja, hogy gyermekeit is elég jól el tudta indítani életpályájukon.

---

lásd Rákóczi Zsigmond mentesítőlevele Aszalay Miklós fonyi ingatlanairól, Szerencs, 1601. január 21. MOL E 148 Fasc. 688. N. 29.

⁶ „...*ő kegyfeljme őt ezteendőik alatt valo, azaz a septima die Mayj Anni 1610 usq[ue] ad septimu[m] diem Februarij 1615, szanadasat...*” lásd Esterházy Miklós és Dersffy Orsolya bizonyságlevele a tiszttartói elszámolásról, Munkács, 1616. január 13. MOL E 148 Fasc. 688. N. 4.

⁷ „*Donum [...] nec non praedium quoddam in possessione nostra Kerepecke [...] Nicolao Aszalay, ac per eum nobili dominae Elisabethae Lasztoczi consorte sua [...] in et pro summa [...] mille florenorum Hungaricorum inscripsimus et obligavimus...*” („Egy házat [...] nemkülönben Kerepecke birtokunkon levő pusztalelket Aszalay Miklósnak és általa a nemes Lasztóczi Erzsébet úrnőnek ezer magyar forint összegért és összegben zálogba adjuk és elzálogosítjuk.”) MOL E 148 Fasc. 687. N. 36., ezek később tulajdonába kerültek.

⁸ Alaghy Menyhért (?–1631) 1613-tól báró, 1622-től Zemplén vm. főispánja, főajtónállómester 1618–1625, országbíró 1625–1631 között. Regécet 1612-ben öröklí meg nagybátyjától, Alaghy Ferenctől. Felesége Erdődy Anna (1614-től). SZABÓ, 1999. 56–58.

⁹ A férj a fonyi Kelepcsés-szőlőt (Kelepczés Szeőlő) adja feleségének és utódainak. Alaghy Menyhért tanúsítványa, Regéc, 1621. június 16. MOL E 148 Fasc. 688. N. 36.

¹⁰ Esterházy Miklós országbíró parancslevele Rákóczi Pálhoz Papi Gáspár és felesége szőlői ügyében, Eperjes, 1623. június 11., MOL E 148 Fasc. 688. N. 17.

¹¹ A három testvér (István, Zsuzsanna, Anna) között ugyanis nem lehetett túl nagy korkülönbség: 1622–1624 között már a kisebbik lány, Anna is férjhez ment.

¹² Leveleiben Istvánt következetesen bátynak szólítja Zsuzsanna.

¹³ NAGY, 1857–1868. VII. 36–37., lásd még a 4. jegyzetet, ahol nemesasszonynak mondják.

Jövőjüket sikerült még életében társadalmi állásának megfelelően, sőt, István esetében azon túlmutatóan intéznie. Idősebbik lányát Szepsi István,¹⁴ Esterházy Miklós és Dersffy Orsolya titkára vette feleségül. A férj 1622. október 6-án végrendekezett Fonyban.¹⁵ Feltehetően nem sokkal később meg is halt, mert már ekkor írja: „*testemben érzem Istennek ostorát nagy nyavalyámat és betegségemet*”. Egy-két vagyontárgy kivételével mindent feleségére hagyott: egy házat Munkácson, és az ahhoz tartozó szőlőt, továbbá ingóságait. Csak Zsuzsanna örökös nélküli halála esetén részesült volna belőle húga, Dorka is. Zsuzsanna második férje Papi Gáspár a frissen nemességet kapott, de a faluból korábbról nem ismert személy lett, feltehetően még 1623 folyamán.¹⁶

A kisebbik lány, Anna, akinek anyja Lasztóczky Erzsébet volt, 1622-ben jegyben járt a fonyi illetőségű Somogyi Gergellyel.¹⁷ Férjeként viszont egyetlen forrás sem említi Somogyit. Feltehetően elhalálozott, de az sem kizárt, hogy apja halála után máshogy döntött Anna, mert 1624-ben már Salygó (alias Bodó) Farkas a férje. A legígéretesebben István pályája indult, ő ugyanis – minden bizonnyal Esterházy Miklós patronálásával – külföldön tanult: 1621-ben a grazi jezsuita kollégiumban az utolsó, retorikai osztályt végezte.¹⁸ Csak ebből az évből tudunk ide való beiratkozásáról, korábbi tanulmányairól semmilyen forrás nem került elő, későbből is csak valószínűsíteni tudjuk, hogy egy ideig még valamely külföldi jezsuita iskola növendéke volt.¹⁹

---

¹⁴ Szepsi István (?–1622?) Szepsi mezővárosából származott (lásd Szepsi István végrendelete [Aszalay István közel egykorú másolata], Fony 1622. október 6., MOL E 148. Fasc. 688. N. 25.), 1612-ben Dersffy Orsolya familiárisa és titkára volt (lásd Dersffy Orsolya adománylevele Szepsi Istvánnak a Bereg vármegyei Négyszegű szőlőről, Munkács, 1612. március 10., MOL E 148 Fasc 687. N. 49.), 1616-ban pedig Esterházy Miklóssé (lásd Pattantyús Bertalan és Szepsi István közti adásvételi szerződés [közel egykorú másolat], Munkács, 1616. szeptember 19., MOL E 148 Fasc 687. N. 50.), felesége ekkor Zayfert Erzsébet volt (őt vagy gyermekeit nem említi végrendeletében).

¹⁵ Szepsi István végrendelete (Aszalay István közel egykorú másolata), Fony, 1622. október 6., MOL E 148 Fasc. 688. N. 25.

¹⁶ Sós, 2003. 235.

¹⁷ Lásd György János végrendelete, Fony, 1622. szeptember 30. MOL E 148 Fasc. 688. N. 26.

¹⁸ 1621. január 5-én iratkozott be, mint „Stephanus Assalay, Nobilis, Vngarus” ANDRITSCH, 1977. 64. Életét röviden összefoglalja: ANDRITSCH, 1965. 49.

¹⁹ Sajnos, a forrás szövegromlása miatt nem lehet eldönteni, hogy milyen, de értelemszerűen jelen időben: „...*etiam Nobili Stephano filio praefati condam Nicolai Aszalay demortui, apud Patres Societatis Jesu in exteris Regionibus operam sedulam studiis suis...*” („néhai Aszalay Miklós nevezett nemes István fiának [aki] a jezsuita atyáknál külföldön tanulmányainak munkáját serényen [végzi/végezte]”) Esterházy Miklós országbíró parancslevele Rákóczi Pálhoz Papi Gáspár és felesége szőlői ügyében, Eperjes, 1623. június 11., MOL E 148 Fasc. 688. N. 17.

Noha éppen ettől az időszaktól kezdve szaporodnak meg a forrásokban a hasonló családnevű személyek, a tágabb rokonság egyelőre nem állítható össze.²⁰ Szintén nyitottnak tartható a nemesség kérdése. Noha számtalan helyen találunk erre utalást a különböző megszólításoktól kezdve Aszalay István grazi beiratkozási bejegyzéséig, mégis kétségeket vet fel az, hogy István 1638-ban a szakirodalom szerint címer- és nemeslevelet szerzett.²¹ Ám hogyha a szakirodalom állítása (az eredeti irat lelőhelye kérdéses) nem is pontos, tehát csak címeres levelet kapott Aszalay István – ami egyébként kétségtelen –, édesapja akkor is legfeljebb taksás nemes lehetett.

Aszalay Miklós halála 1621 októbere és 1622 szeptember vége között következhetett be,²² valószínűleg az utóbbi időponthoz közelebbi időben (Lasztóczky Erzsébet is 1620–1622 között hunyhatott el).²³ A házánál levő ingóságok²⁴ és a későbbi összeütközésekből kitűnő ingatlanok azt mutatják, hogy vagyonát is sikeresen gyarapította.

---

²⁰ Fontos viszont megjegyezni, hogy nem ő az egyetlen Aszalay István ebben az időben. Talán azért is használta következetesen a „fonyi” előnevet. Valószínűleg a később „szendrői” előnevet használó ág alapítója volt az, aki szintén ebben az időben élt, ráadásul nem is teljesen ismeretlenül. 1644–45-ben és 1648-ban egy-egy alkalommal másokkal együtt Borsod vármegye I. Rákóczi György fejedelemhez küldött követe, lásd NAGY, 1998. 30., 44., 119. 1646–47-ben az országgyűlésen is részt vesz Zákány Andrással mint borsodi követ. Így az az érdekes helyzet állt elő, hogy ezen az országgyűlésen két Aszalay István is jelen volt. Lásd ZSILINSZKY, 1890. 335. és 338. Feltehetően ő kapott Kabarcz Jánossal együtt nemesi levelet 1625-ben II. Ferdinándtól, lásd CSERGHEŐ, 1885–1893. II. 278. Nem elképzelhetetlen, de egyelőre nem is bizonyítható, hogy az 1625-ben címert nyerő Aszalay István egy harmadik személy lenne, mégpedig az, aki 1644-ben (rozsnyói?) városi ügyész (biztos, hogy nem azonos fonyi Aszalay Istvánnal, mert a levél szerint felesége és gyermekei vannak) lásd MIKULIK, 1885. 3.

²¹ Pozsony, 1638. március 22., lásd CSERGHEŐ, 1885–1893, I. 20. Az eredeti dokumentumról nincsen adat. A közlés szerint nemesi és címereslevelet kapott.

²² György János 1622. szeptember 30-án Fonyban kelt végrendelete már „Istenben üdvoözültnek” mondja. MOL E 148 Fasc. 688. N. 26.

²³ Esterházy Miklós nádor parancslevele Rákóczi Pál országbíróhoz Papi Gáspár és felesége szőlői ügyében, Eperjes, 1623. július 2., MOL E 148 Fasc. 688. N. 17.

²⁴ Aszalay Miklós házának inventáriuma, Fony, 1622. november 10. MOL E 148 Fasc 688. N. 34. Az iratban „*hittel kötelezett mátkája*”-ként említett Megyesi Zsuzsanna személye nem tisztázott – lehet, hogy harmadszor is meg készült nőszülni?

1622-ben történtek még más események is, amelyek különösen Zsuzsanna számára tették zaklatottá ezt az évet. Mint tudjuk, ekkor halt meg Aszalay Miklós, az ősz folyamán pedig Szepesi István. Talán öreg kora és a két haláleset siettette édesanyja nagybátyját, György Jánost, aki szeptember 30-án minden irtványföldjét a három testvérre hagyta (Annát is beleértve).²⁵ Ők pedig, amint lehetett (hamarosan György János is elhalálozott), hozzáfogtak annak műveléséhez, ekkor még teljes egyetértésben, ahogy Zsuzsanna írja később (1626-ban) Alaghy Menyhért feleségének, Erdődy Annának: „...mely irtvány földeket, Nagyságos Asszonyom, magunk számára megszántottuk volt, Salygó Farkas [Szalgho farkas] uram tartotta az eke szarvát, mely miatt az tenyere is feltört...”²⁶ Nem sokkal később viszont ismét váratlan nehézségek érték a családot, jelesül ismét Zsuzsannát. Férje Papi Gáspár ugyanis fogságba került Kassára. Annak ellenére, hogy ez az évek multával is fájó, gyakran felemlegetett emlék maradt, jelenleg nem áll rendelkezésünkre olyan forrás, amely alapján meg lehetne mondani, hogy mi volt ennek az oka. Papi leveleiből annyi kivehető (bár kétségtelenül elfogult magával szemben), hogy Alaghy Menyhért igazságtalansága folytán lett fogoly.²⁷

Az Aszalay testvérek apjuk, Miklós, valamint György Erzsébet családja után is örökölték. Az örökség nagyságát legjobban az ezután meginduló foglalások és viták alapján lehet megítélni.²⁸ A következő évek eseményei ugyanis a javak elosztása, megtartása és visszaszerzése körül forogtak. Már a kezdetektől számos kisebb birtokfoglalást kellett Aszalay Zsuzsannáékak elszenvedniük. Aszalay István naplója mindjárt azzal kezdődik, hogy Pankotay János elfoglalta a György Jánostól örökölt irtványt, és a maga céljára használta fel.²⁹ Később egy Kiviczky István nevű, feltehetően jómódú fonyi birtokos iktatta magát javaikba.³⁰ Mégis legelőször a második feleség rokonával, Lasztóczky Ferencsel gyűlt meg a bajuk az örökösöknek. Ahogy Aszalay Zsuzsanna feljegyezte: „Szent Mihály napja előtt való nap reggel 8 órakorán mentem vala ki az zombori [Somborj] szőlőt látni, nem tudván semmit az dologban. Találtam ott Rákóczy Pál [Rakochy Pal] uram jobbágyit, szedvén az má zombori [Zomborj] hegyen való Disznókő [Disznókő] nevű szőlőnket Lasztóczky

²⁵ György János végrendelete, Fony 1622. szeptember 30., MOL E 148 Fasc. 688. N. 26.

²⁶ Aszalay Zsuzsanna levélfogalmazványa, 1626?, MOL E 195 9. tétel. 22. sz. fol 2. recto

²⁷ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, 1632?, MOL E 168 1. tétel 604. sz.

²⁸ A javak pontos felmérése megfelelő adatok híján nem lehetséges, de Aszalay István egy dátum nélküli feljegyzése szerint a Kelepcés-szőlőt 400 forintra becsülték. MOL E 148 Fasc. 688. N. 38.

²⁹ ASZALAY: Napló fol. 32 recto.

³⁰ Lásd alább.

Ferenc [Lastockj Ferench] számára. Megkérdelem ki akaratiából, item: Lasztóczky Ferenc [Lastockj Ferench] számára szedetik ez szőlőt...” Noha Aszalay Zsuzsanna tiltakozott, hivatkozott jogra, törvényre, vármegyére, férje végül azt a választ kapta, hogy „*semmi közöm hozzá*”.³¹ Ez az összeütközés még viszonylag hamar véget ért: Lasztóczky Ferenc végül 250 forintot fizetett az örökösöknek.³²

A testvérek között ekkor még nem mutatkozott semmilyen egyenetlenség. Az atyai javakat ugyan csak viszonylag későn, 1625-ben osztották fel egymás között, de a jelek szerint teljes egyetértésben.

A falu joghatósága előtt 1625 márciusában került sor a véglegesnek szánt megegyezésre.³³ A dokumentum átfogó képet ad egyben mindarról, amit Aszalay Miklós Fonyban elért élete folyamán. A legértékesebb földterület természetesen a szőlő volt. A falu határában több részt is magáénak mondhatott a család, amelyeket most elharmadoltak. Három szőlőt kellett felosztani, az egyik „*a ligeten lévő, mely közönséges néven útaljának [Utallyanak] hívatik*”, továbbá a Csík [Czik, Chik] és a Kelepcés, más néven Muharos [Muharas] szőlőket. A források nem részletezik az osztályt, de érdekes, hogy mindegyik testvér kap egy-egy közepső részt, és az első két szőlőnél a Hejce felé eső részek másik testvérnek jutnak. Noha Zsuzsanna és István közösen kezelték javaikat, ez a birtokosztályban nem tükröződik, nem könnyítették meg a közös művelést azzal, hogy következetesen egymás melletti területeket kaptak volna. A Csík-szőlő esetében ugyanis Aszalay Anna része esett középre. Az irtványokat hasonlóan különítették el, legalábbis három irtvány esetében harmadoltak, a negyedik pedig olyan kicsi volt, hogy nem osztották fel, hanem „sors szerint” Aszalay Zsuzsannának jutott. Voltak azonban más irtványok is, néhány kisebb és a György János-féle örökség, amelyet nem osztottak fel, hanem a falusi bírákra és esküdtekre hagytak, talán azért, mert nem is volt ekkor de facto birtokukban. A házak megosztásában Zsuzsanna nem vett részt, az gyakorlatilag Istváné és Annáé lett: a nagyobb házat István, a kisebbet Anna kapta, viszont mindketten összesen mintegy 59 forintot tartoztak adni testvérüknek.

A dokumentumban kikötötték még, hogy mivel Aszalay István a fiág, ezért, ha tudja, akkor becsértékén megválthatja hűgaitól mindezen javakat. A „bizottság” a szilvafán keresztvonásokkal megjelölte az elkülönítés helyeit, majd, miután megkapták a fáradozásukért járó áldomást, mindenki a békés jövőre gondolhatott.

---

³¹ Aszalay Zsuzsanna egykorú feljegyzése, MOL E 148 Fasc. 688. N. 11.

³² Lásd 23. jegyzet.

³³ Aszalay István, Zsuzsanna és Anna vagyonosztálya (Aszalay István közel egykorú másolata), Fony, 1625. március 25., MOL E 148 Fasc. 688. N. 41

Még ezelőtt, 1624. augusztus 7-én István részben rendezte Annával az örökség egyik felének kérdését. Megvette ugyanis a Fonyból elköltözni akaró Gyalog Györgynek [Gialogh Györgi] a falu északi részén levő, feleségétől rámaradt házat harminc forintért Anna és férje részére, az atyai házrészért cserébe. Azért pedig, hogy ne idegenítsenek el házhoz tartozó földeket, az Annának jutott részekért négy-négy köből búzát ígért évente kifizetni István tagonként.

1625. március 25-én kelt még egy dokumentum: Aszalay István és Zsuzsanna egyeztek meg a fonyi főbíró és más személyek előtt javaik kezeléséről. Ahogy írják: „*mi egy kenyéren és egy kereseten lévén szöleinknek és szántóföldeinknek minden munkáit, házunk és kerteink körül való épségeket, szolgálóinkra és egyéb marháinkra való költségünket egyenlő akaratból tesszük, olyan okon, hogy valami hasznot az idő alatt, míg egy kenyéren leszünk, szöleinknek vagy szántóföldeinknek, házainknak és kerteinknek jövedelméből találunk, azokkal igazán és egyaránt osztozunk, avagy együtt költjük akárminémű szükségünkben.*” Megegyeztek továbbá, hogy a zálogban lévő ezüstnemüket is együtt kezelik.³⁴ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a faluban lévő megbízható sógor, Papi Gáspár lett a testvérek javainak tényleges gondozója, mintegy gondnoka, adott esetben védelmezője. Ő ennek igyekezett is eleget tenni, hosszú levelekben informálva Istvánt a fonyi eseményekről.³⁵

Az örökség(ek) másik értékes része a munkácsi házak voltak. Mint tudjuk, Aszalay Miklóstól a még Esterházytól szerzett ház és az ahhoz tartozó szőlőföld maradt hátra, Szepsi Istvántól pedig szintén egy ház. A politikai körülmények (elsősorban Bethlen Gábor támadásai) azonban nem kedveztek ezek megtartásának. Aszalayék ingatlanjainak sorsát az országos események befolyásolták leginkább, mintegy párhuzamban Esterházy Miklós északkelet-magyarországi javainak sorsával: nem volt kifizetődő királpárti főúrnak, illetve királpárti főúr szervitorának lenni ebben az időben ezen a területen. Ezt legelőször a munkácsi házakkal kapcsolatosan lehet jól kimutatni, azokat ugyanis Ballingh János, Bethlen munkácsi várnagya foglalta el, feltehetően még Aszalay Miklós életében (1620–1621-ben). Noha ezen javakkal nem áll kapcsolatban a fő konfliktusszál, történetük mégis hozzátartozik a testvérek viszonyát meghatározó tényezőkhöz. Az Aszalay Miklóstól maradt ház feltehetően értékesebb is volt (nem beszélve a szőlőről), mindenesetre Aszalay István szinte mindent megtett annak visszaszerzésére. Külföldről szülőföldjére való hazatérése után mindjárt ennek az ügynek a megoldásán fáradozott, lehet, hogy ezért is tért vissza, de ezután más nehézségekkel is szembesült.

³⁴ Az „*egy kenyéren lélett*” az irat szerint egyébiránt 1624 Szent Mihály havának (szeptember) 28-ik napjától számították. Aszalay István és Zsuzsanna egyezsége (Aszalay István közel egykorú másolata), Fony, 1625. március 25., MOL E 148 Fasc. 688. N. 40.

³⁵ Papi Gáspár leveleit lásd MOL E 168 1. tétel, 598–675. sz.

Minthogy Ballingh nem volt hajlandó megegyezni, Aszalay Bereg vármegye közgyűlése elé vitte az ügyet, ott pedig vizsgáló bizottságot jelöltek és küldtek ki.³⁶ Azonkívül, hogy Ballingh volt „erőpozícióban” (ő volt birtokon belül, ráadásul ő volt a vár kapitánya az erdélyi fejedelem egyik kipróbált embereként), egy komolynak mondható (vagy legalábbis az esetleges eljárásokat bonyolító és így időhúzó) érv is támogatta az ő jogát. Mint az iratokból kiderül, Ballingh Aszalay Miklósnak ötven forintot fizetett a házért. Noha Aszalay István szerint nem állapodtak meg árban, és Ballingh ezt az összeget mintegy előlegként fizette, a teljes ár kifizetése előtt ugyanis apja elhalálozott, az ötven forint kifizetésének ténye elég volt az ügy elnyújtására. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy Ballingh (előzetesen?, taktikai okokból? – hiszen később is szilárdan ragaszkodott a házhoz) legalább az ötven forint megadását kérte, amire Aszalayék hajlandók is voltak.³⁷ Ballinghnek volt egy másik kibúvója is: Andok Miklósné adósság fejében lakik a házban. Ám ez csekély jelentőségű érv volt, mert Aszalay megegyezett az asszonnyal. Mint hivatkozott rá, törvény és vér szerint is őt illeti ez az ingatlan, amiben igaza is volt. A forrásokból tehát olyan kép bontakozik ki, hogy Ballingh tudva, hogy legalábbis nem méltányos az amit tesz, igyekezett további kifogásokkal útját állni a ház átadásának. A vármegyei biztosok feltehetően tudtak minderről (ha mástól nem, Aszalaytól), a munkácsi várnaggyal szemben viszont nem tettek semmit.

A Szepsi-féle ház ügyéről valamivel kevesebb forrásunk van, talán Aszalay is kisebb kedvvel fáradozott benne húga érdekében, mint a sajátjában. Mint kiderül, a foglaló itt is Ballingh volt, és ez esetben is legalábbis kétségessé sikerült tennie Aszalay Zsuzsanna jogát az ingatlanra. Itt arra hivatkozott, hogy a munkácsi vár Bethlennek való átadásakor húsz köből búzát és valamely birtokot (a szöveg nem egyértelmű) kapott Szepsi a fejedelemtől, amelyet a fejedelem ugyanúgy vissza is vetetett volna Ballinghgal, ha Szepsi hagyja. Sőt Szepsi harminckét köből búzát el is hordatott a várból, amit Ballingh ugyan nem vett volna számításba, de mivel Szepsi István a falut (birtokot?) nem akarta visszaadni, ezért a búzát is visszakérte.³⁸ Aszalayék ebben az ügyben azzal érveltek, hogy Ballingh megígérte a búza megfizetésének elengedését, de csak a falu elvétele után, bármifajta korábbi megegyezésről pedig nincsen bizonyíték, Szepsi nem emlékezett meg róla végrendeletében. A kisebbik rosszat (itt a búza árának megfizetését) Aszalayék ez esetben is hajlandók lettek volna fölvállalni.

---

³⁶ ASZALAY: Napló fol. 32–33.

³⁷ Lásd Aszalay István feljegyzése (Memoriale) a munkácsi házokról, MOL E 168 9. tétel, 27. sz.

³⁸ Uo. fol. 1. verso

Mint látható, Aszalay Istvánék készek voltak kisebb áldozatokra és kompromisszumokra, hogy örökségükhöz hozzájussanak. Az azonban nem valószínű, hogy komolyan gondolták volna, hogy Zsuzsanna Munkácson fog lakni. A próbálkozások mindenestre jó ideig nem vezettek eredményre. Ennek pontos okát (a nyilvánvaló ellenérdeken kívül) egyelőre nem sikerült feltárni. Zsuzsanna 1625-ben egyik levelében is arra kérte bátyját, segítsen a munkácsi ház és a hozzá tartozó szőlő megszerzésében,³⁹ ám itt Istvánnak nem sikerült eredményt elérni. Csaknem tíz évvel később Papiinak viszont sikerült megszereznie a Szepsi-féle házat. A pontos körülmények ekkor sem ismeretesek, csak annyit ír, hogy „*az Szepsi [Sepsi] uramtól maradott házat is hatalmasul elfoglalták volt, se Isten hogy megszabadítá az pogány kézből, az törvény kezemben adá és ugyanekkor zálogba vetettem hatvan forintban*”. Papi meglehetősen tevékeny volt ebben az ügyben is: találkozott Ballinghgal, aki megmutatta Aszalay Miklós nyugtáját a már említett ötven forintról.⁴⁰ A továbbiakban azonban ennek a háznak a sorsa is az ismeretlenségbe veszik, de nem lehet kizárni, hogy Papiék eladták. A távoli ingatlan még ilyen áron sem lehetett kifizetődő befektetés.

A fentebb említett kisebb és egy idő után bizonyosan rendeződő konfliktusoknál jelentősebb volt két összeütközés-sorozat: az Alaghy Menyhérttel,⁴¹ majd feleségével, Erdődy Annával való viszály, valamint Aszalay Anna és férje, Salygó Farkas próbálkozásai a javakból való részesedésre.

Összeütközések Aszalay István távollétében

„Az mi javainkat szomjúhozó Salygó Farkas”

Aszalay István 1625 szeptembere után évekig nem látogatott vissza Fonyba, viszont lassan, de biztosan haladt előre a nádor környezetében a hivatali ranglétrán. 1625-ben már mint Esterházy udvarának tagjához intézik a leveleket rokonai.⁴² E ponton ellent kell mondanunk az eddigi megállapításoknak.

---

³⁹ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1625. október 4., MOL, E 168 1. tétel 20. sz.

⁴⁰ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Fony 1634. április 12., MOL, E 168 1. tétel 614. sz.

⁴¹ Személyéről lásd SZABÓ, 1999.

⁴² Aszalay Zsuzsanna levele, Fony, 1625. október. Címzése: „...Aszalay Istvánnak [...] Tekintetes és Nagyságos [...] Esterházy Miklós uram ő Nagysága jambor szolgálaiának nehem szerelmes batiam uramnak...”. Továbbá Papi Gáspár levele Fony, 1627. május 30. Címzése: „Egregio Domino Stephano Aszalai [...] Nicolai Eszterhajj [...] Palatini Aulae Familiari.” MOL E 168 1. tétel 592. sz.

Maksay Ferenc szerint ugyanis már a korábbi nádorok, Forgách Zsigmond és Thurzó Szaniszló mellett is volt titkár. Azonban konkrétan erre utaló adat – egy 1618/1628-ban kelt levelet kivéve – egyelőre nem került elő.⁴³ Ráadásul az első utalások arra vallanak, hogy Esterházy mellett sem titkárként, hanem a hivatali ranglétra alsóbb fokain kezdte működését. 1625–1627-ig Cziráky Mózes személynök mellett jegyző, majd mint esküdt jegyző a nádori igazságszolgáltatási apparátus tagja,⁴⁴ ez azonban csak ideiglenes állapot lehetett, a neki címzett levelekben sincs állandó titulusa. Ezen alsóbb lépcsőfokok megjárása után 1630 elejétől került végleg Esterházy mellé mint titkár, és az is marad a nádor haláláig, 1645-ig. Sajnos, egyelőre feltáratlan és a jelen munka keretei között feltárhatatlan Esterházy Miklós nádori hivatalának története és ezáltal Aszalay István előmenetele.⁴⁵ Valószínű, hogy a nádor melletti pozíció hozta meg számára más téren is az előmenetelt. 1638 márciusában III. Ferdinándtól címeres levelet nyert,⁴⁶ 1640-ben pedig birtokot és házat Nyéken.⁴⁷

Megegyezések, kényszerű elzárások, kezdődő munkák a földeken, harc az örökség további részeiért: ezek határozhatták meg Aszalay István mindennapjait, amikor 1625 április 10-én elhagyta fonyi házat, és amikor – feltehetően augusztusban – Bécset és Kismartont megjárva visszatért oda. Nem tudni, mi történt ezalatt vagy akár előtte is, egy biztos: szeptember 10-én Salygó Farkas válogatott szidalmak kíséretében vonta kérdőre, és fenyegette meg életveszélyesen Aszalayt. Naplójában nem kommentálta az eseményeket, de talán beszédes a leírás kezdetekor az „igaz út” kifejezés. Valószínűleg joggal gondolhatunk arra, hogy ezzel mondta el véleményét a vádacról. Ez egyébként a Diarium leghosszabb magyar nyelvű, személyes vonatkozású bejegyzése, sőt, az egy naphoz írottak tekintetében is a legterjedelmesebb. Nyilvánvalónak látszik, hogy igen rosszul érintette ez az ügy. A jelek szerint mégsem tett semmit. Szeptember 26-án a vármegyei követekkel elutazott az országgyűlésre, egyelőre mint érdeklődő és Esterházy tágabb udvartartásának tagja.

---

⁴³ MAKSAY, 1992. 85., forrása: Buzay György János levele, Bécs, 1628. május 15. [véleményem szerint ez a helyes dátum] MOL E 168 1. tétel 136. sz.

⁴⁴ MAKSAY, 1992. 85., forrása: MOL E 168 1. tétel 255. sz.

⁴⁵ A vonatkozó szakirodalom még csak nagy vonalakban tekintette át a kérdést. Lásd S. LAUTER, 1993. 215–240.

⁴⁶ Pozsony, 1638. március 22., lásd CSERGHEŐ, 1885–1893, I. 20. Az eredeti dokumentumról nincsen adat. A közlés szerint nemesi és címereslevelet kapott. Csergheő közlése ellentmond az Aszalay Miklósról és Istvánra vonatkozó fentebb idézett forrásoknak – bár kétségtelen az is, hogy egy egyetemi anyakönyvi bejegyzés nem feltétlen bizonyító erejű. Ezt az ellentmondást Csergheő forrásának pontos ismeretében lehetne feloldani.

⁴⁷ MOL A 57 9. köt. 330–331.

Zsuzsanna október 4-én már ír is neki. Férje szabadulása ügyében nincs semmi biztató fejlemény, közben az adósságok fejében a fekete lovat meg a fakót és szinte minden vagyonát el akarják vinni közelebből meg nem nevezett személyek. Mi több, Papi Gáspár bátyja is azt „*a bakot húzza*”, a méltatlan, gyalázatos, gonosz ember. Mert „*felette sok gyalázatos szókat szólott Ignat Simonnal octobrisnak 3. napján, s az többi között azt is mondotta, hogy én Salygó Farkast [Szalgho Farkast] meg akarom öletni, az is nem jóakarónk lévén...*”⁴⁸

Ennyit tudunk a konfliktus kirobbanása előtti és a közvetlenül azutáni időkről. Ez az a pont, ahol az események menete is megváltozik Aszalay István pályájának köszönhetően, 1625 szeptembere után mintegy öt évig nem tér vissza szülőföldjére. Elmenekült a további összeütközések elől, vagy tőle függetlenül alakultak így az események – szinte mindegy. Az elkövetkező jó másfél évtized meg-megújuló konfliktushelyzetei két húga és azok férjei között zajlanak majd le, ő mintegy a mérleg nyelve lesz majd.

Mindez azonban nem mentesít minket attól, hogy megpróbáljuk a konfliktus gyökerét megkeresni. Papi Gáspár bátyjának szavaiból – ahogy számon kéri Aszalay Zsuzsannán Salygó Farkas megölésének tervezését – mintha az világlana ki, hogy érdekeik, céljaik, talán tetteik is azonosak vagy összehangoltak – azaz mintha egy követ fújnának. Salygó egyébiránt Aszalay István ellen csak két vádat hoz fel: a rét megkaszáltatását és a ház ügyét. Az első a forrás előadásában nem teljesen világos: Salygó mintha azt kérné számon, hogy miért másként művelik a területet, vagy talán miért hagyták ki a kaszálásból. Sajnos a második eset – a házból való kirekesztés – más forrásban nem maradt fenn, pedig kellett más dokumentum(ok)nak is kapcsolódniuk az üggyhöz. Két vádról beszéltünk, mert kettő köthető konkrét cselekedetekhez, de elhangzik egy harmadik is: tudniillik, hogy nem becsüli féltestvérét, Annát. Egyértelmű, hogy Salygó szerint ez állhatott a háttérben mind a rét, mind a ház ügyében. De akkor, bár ebben az esetben is kicsit erőszakosan és fenyegetően lépett föl a férj, lehet, hogy jogosan védte, vagy próbálta meg érvényesíteni felesége jogait, tekintélyét, méltóságát? Nem lehetséges-e, hogy a két idősebb (fél)testvér valamiképpen, akár többféleképpen megkülönböztette, kizárta hűgát a vagyonból, de maguk közül is?

Csaknem egy év szünet után, 1627 nyarának elején, amikor jobbára Komáromban tartózkodik a betegeskedő Cziráky Mózes személynök mellett, a szőnyi béketárgyalásokon nemcsak Zsuzsannától kap levelet Fonyból Aszalay István. Faczkowsky János, Alaghy Menyhért konyhamestere is ír neki. Egy lassan két-

---

⁴⁸ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1625. október 4., MOL E 168 1. tétel 20. sz.

éves adósságot szeretne behajtani Aszalayn, aki még naplójába is feljegyezte 1625. szeptember 4-én (Faczkowsky tévesen októbert ír), hogy „vettem tíz ezüst tallért Koczokoczy János [sic] deák uramtól”.⁴⁹ (Erről a bejegyzésről a kölcsönadó természetesen nem tudott, ezért a nyugta másolatát is elküldte.)⁵⁰ Az akkori pénzhíánytól és a feledékenységnél beszédesebb, amit a levélíró elmesél, mintegy mentegetőzve Aszalaynak. Tudniillik megpróbálta Papi Gáspártól és feleségétől behajtani a pénzt, ők viszont egyszerűen azt válaszolták, hogy attól kérje, akinek adta. Úgy véljük mindenképpen rosszindulatú megszólalás volt ez a házaspár részéről. István és Zsuzsanna közösen kezelték fonyi jövedelmeiket, tehát Zsuzsanna akár ki is fizethette volna a tíz ezüst tallért. Ettől függetlenül is tudvalevő lehetett a faluban, hogy akár megosztva, akár osztatlanul, de húga és annak férje kezeli jövedelmeit. Faczkowsky biztosan tudta, mert kapásból megtalálni véli az indokot Papiék tette mögött: „úgy veszem eszemben, hogy kegyelmed örökségét Papi Gáspár uram kegyelmed kezéhez nem akarná eresztetni, míg kegyelmed némínemű adósságról őkegyelmét nem contentálná.”⁵¹ A többi rendelkezésünkre álló forrás alapján ilyenről nem tudunk. A hírterjesztés és vizualizálás azonban ismét körülengeli az örökséget. De a Papi-házaspár viselkedése is jelentőséggel bír. Úgy látszik mintha szinte zsugori módon védenék az örökséget, ami természetesen ellenérzéseket szült. Faczkowsky levele a jövőre nézve is tanulságos, elő fog még fordulni, hogy megpróbálják Aszalayt Fonyból inkább sógora, mint húga ellen hangolni.

Talán e feszültségek hatására Papi Gáspár és Aszalay István viszonyára is átmeneti árnyék vetült. 1627 májusában Zsuzsanna kéri testvérét, hogy engesztelje ki Papit, mert az neheztel az ezüsttárgyak és a mente miatt – melyek az örökség részét képezték és elzálogosítás folytán valószínűleg Zsuzsanna kezei közül „csúsztak ki”. A másik dolog, ami Zsuzsanna szerint Papit izgatja, az Aszalay távolléte és „idegensége”. A hangsúly mégis azon van, hogy Papi ennek ellenére inkább jóakarója Aszalay Istvánnak, mert megvédélmezte és folyamatosan védélmezi vagyonát. A levélből kitűnik ugyanis, hogy 1625 októberével nem maradtak annyiban a támadások. A következő évben egy „gonosz lelkiismeretű ember, kiről másszor többet írok” próbálta megtámadni Aszalay örökségét, de Papi „hozott igen szép parancsolatot, és így is megoltalmazta ellenük az házat, udvart s kertet is”.⁵²

⁴⁹ ASZALAY: Napló fol. 32 recto

⁵⁰ Aszalay István nyugtája, Fony, 1629. szeptember 4., MOL E 168 9. tétel 23. sz.

⁵¹ Faczkowsky János levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1627. június 1., MOL E 168 1. tétel 270. sz.

⁵² Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1627. május 29., MOL E 168 1. tétel 21. sz.

Nyilvánvaló, hogy külön-külön, de többen akarnak egyet: a távollevő Aszalay István örökségét megszerezni. Az egyik továbbra is „*az mi javainkat szomjúhozó*” Salygó Farkas, aki az osztozkodást kérdőjelezi meg újabban; teheti, mert – mint kiderül – arról Zsuzsannáéknak nincsen írásos dokumentum a kezükben. Papi szabadulása (feltehetően 1626 folyamán) sokat segített az ügyön, mert ő nem hagyta magát: a vármegyétől esküdtet kért, parancslevelet szerzett, egyszóval „*pöki a tenyerét, de keveset félnek tőle*”.⁵³ Salygó Farkas személyisége viszont újabb negatív vonásokkal gazdagodik. Aszalayt távollétében eltiltja a csűrbe és a kapun való bejárástól. Feleségével viszont jóval kevesebbet törődik: Anna a pusztában nyomorog gyermekeivel, majd Kakas Mihályhoz költözik, Salygó pedig Ignát Simonnál lakik.⁵⁴ Ezzel egy időben Papi Gáspár és Aszalay Anna között is megromlott a viszony. Zsuzsanna nem ír részletesen erről, de a nézeteltérés feltehetően nem a vagyonnal volt kapcsolatos. Zsuzsanna nem nevezi meg a dolgot, viszont sejteti, hogy Salygó Farkas miatt jutott addig a húguk. Elmondja, hogy férje mindenképpen törvény elé akarja a dolgot vinni, és „*ha a törvény uram kezeibe adja, nem tudom mi jó ki belőle*”, annyira, hogy Zsuzsanna még a halálos végkifejletet is elképzelhetőnek tartja, mert férje már annyit szenvedett.⁵⁵

Az elkövetkezendőkben is csak romlott a helyzet. Salygó Farkas Zsuzsannával nem törődve adta el apjuktól maradt pincéjüket, és a maga (Zsuzsanna) házáat is annak szeme előtt pusztította másokkal.⁵⁶ Zsuzsanna váltig kérleli testvérét, hogy jöjjön haza, mert férje nincs itthon, és nagy kára lesz távolmaradásának:⁵⁷ „*mert itt az hatalmasok egyszer is el veszik egyik örökségünket, másszor is másikat, és egyenként addig szedegetik, hogy végtére semmi sem marad.*”⁵⁸

A Papi házaspárt 1632–1633-ban Kassán találjuk. Az indok, hogy miért költöztek oda, nem világos. Egy dolog egészen biztos: a kassai tartózkodást végigkísérte Papi Gáspár betegeskedése. Papi már a nyáron többször betegeskedett, Alaghy Menyhért temetése⁵⁹ után azonban igen hosszú időre ágynak esett. Zsuzsanna szerint köldökcsömör kínozza, amely kólikává változott. A betegség hetei és a jobbulás napjai, hetei többször váltották egymást az évben. Zsuzsanna is megbetegedett a télre: orbáncszerűen megdagadt a lába, alig tudott járni. A tá-

---

⁵³ Uo. fol. 1. verso

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1629. augusztus 20., MOL E 168 1. tétel 23. sz.

⁵⁷ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1629. ? 21., MOL E 168 1. tétel 24. sz.

⁵⁸ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1630. március 27., MOL E 168 1. tétel 25. sz.

⁵⁹ 1632 január, lásd SZABÓ, 1999. 58.

volság a szőlő megművelését, a jószágok gondozását igencsak megnehezítette, de Papi Gáspár valahányszor jobban lett, szinte mindig lement Fonyba, hogy pár nap múlva ismét betegen térjen vissza a kassai házhoz. Hogy az igazi indokot írta-e le Zsuzsanna, nem tudni, de a visszaköltözést azért tartja lehetetlennek, mert ura nem lehet meg Salygó Farkassal. „Az az mi pusztító atyánkfia és az mi nem sógorunk-e, avagy inkább ellenségük”, többedmagával elpusztította mindazt, ami a csűrben és a házban maradt, nem csoda, hogy bár Papi „...ott el lakhatnék [...] de uram semminemű úton egy telken, avval a mi ellenségünkkel nem akar lakni [...] maga is jó tudja hegyelmed, hogy nem jó keresztény embernek azzal együtt lakni. Mikor ott vagyunk, hozzá sem szól uram, ugyan [...] kötné ő tökéletlen barátságát vissza” de férje erre nem hajlandó, ahogy a Szentírás is mondja „dögletes és ártalmas társaságot eltávoztassa az ember”. A következő év júniusáig sem a házaspár egészségi állapota, sem a helyzet nem változott meg, pedig különösen a szőlők gondozására még égetőbb szükség lett volna, ám: „uram őhegyelme nem akar azzal a mi ellenségünkkel egy telken lakni.”⁶⁰

Amikor – feltehetően 1633 végén – Zsuzsannáék visszaköltöznek Fonyba, a ház olyan állapotban volt, hogy alig lehetett gondolni, hogy ember lakott előtte ott.⁶¹ A visszatérés okai ezzel együtt nem világosak. Kérdés, hogy miért kellett volna Papiéknak egy telken lakni Salygóékkal. Törvényes végzésnek, vagy hasonló kényszerítő körülménynek nincsen nyoma – mást pedig nehéz elképzelni, hiszen Salygóék korábban is laktak ismerősöknél. Az elmondottakból az is világosnak látszik, hogy Papi nem engedte volna be őket a házba. Így egyelőre az is megválaszolatlan, hogy mi okból költöztek vissza Fonyba. Salygóék tettei mögött a jelek szerint már nem a meggazdagodás vágya, hanem inkább a megkapaszkodásé található. Mint az alábbi események és idézetek is mutatják majd, kezeik közül igen gyorsan elfolyt a pénz, a vagyon, hiszen például egyszer sem hallani az Annának vett Gyalog-féle házról.

A birtokoknak a távollét kétségtelenül nem tett jót, ráadásul Kiviczky István akciója is nehezítette a javak megoltalmazását. Ismét nem ismert a pontos háttér, mindenesetre Papiék Kassán lételekor Kiviczky beiktattatta magát a György Jánostól maradt javakba (ház és ahhoz tartozó gyümölcsösök és irtványföldek), a szőlőket kivéve. Zsuzsanna és férje még az iktatás napját sem tudták pontosan, így nem tudtak tiltakozni ezellen,⁶² de Anna sem tette meg,

⁶⁰ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1632. december 9., MOL E 168 1. tétel 27. sz.

⁶¹ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1634. január 24., MOL E 168 1. tétel 33. sz.

⁶² Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1632. május 10., MOL E 168 1. tétel 26. sz.

pedig ő ott volt helyben.⁶³ Ez az epizód azonban megint nehezen értelmezhető. Az 1634 januárjában küldött levélben Zsuzsanna ugyanis azt írja, hogy Papi vele (mármint Kiviczkyvel) küldött Kassára levelet.

„...amaz erejében bizakodó hatalmas...”

Egy keltezetlen feljegyzésében⁶⁴ Papi hét dolgot, ingót és ingatlant írt össze, amelyeket Alaghy elvett. Az ingatlanok közül csak viszonylag keveset érintett az Alaghy-féle „hatalmaskodás”. A Folnad-szőlő felét és a temető mellett egy kertet pincével vette el Alaghy, a többi kárt egy-egy esetben az ingóságban okozta. Kölcsön neve alatt egy kazal szénát vitetett el és nem adott meg; közvetlenül Aszalay Miklós halála után a még be nem takarított búzát hordatta el és csépeeltette ki, akárcsak a mádi hegyen lévő szőlő termését, sőt ugyanezen időben négy ökröt is elhajtattott. A munkácsi harmincadon Alaghy a Lengyelországba viendő borokért hetven forint megfizetésére kényszerítette Aszalay Miklóst. Aszalay István, naplója tanúsága szerint megpróbálta megkeresni Alaghyt, de nem sok sikerrel, a nádor, illetve a személynök környezetébe, Nyugat-Magyarországra kerülése után pedig, úgy tűnik, nem is igen próbálkozott. Változás nem is következett be egészen Alaghy haláláig,⁶⁵ amelyet mintegy elégtételként vett tudomásul Zsuzsanna: „...amaz erejében bizakodó hatalmas minket elronta törvénytelen, sok szép javainktól megüresíte, melynek minden hatalma, ereje, gazdagsága most rothadás és rabság.”⁶⁶

Az Alaghy által elvett javak visszaszerzésében egyfajta praktikus munkamegosztásnak is tanúi lehetünk: Aszalay képviselte az ügyet a legmagasabb fórumokon, lehetőségeit kihasználva próbált parancsokat, végzéseket szerezni, míg Papi ezeket próbálta meg érvényesíteni.

Ekkor indítottak újabb akciót Aszalayék. A jelek szerint István eszközölte ki az ügyben esketés (mint bizonyítási eljárás) elrendelését. Csakhogy a megyei törvényszéken – Papi nagy bosszúságára, Alaghyiné ügyvéde és szolgálói közbekiabálására – az alispán nyilvánosan felolvasta a parancslevelet, a tanúk neveivel. Ekkor kiderült, hogy a tanúk között egykori szolgálók is lennének, mire Alaghyné részéről tiltakoztak ez ellen, pedig, ahogy Papi írja, az eskető parancsban

⁶³ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1633. február 19., MOL E 168 1. tétel 29. sz.

⁶⁴ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, keltezetlen, MOL E 168 1. tétel 620. sz.

⁶⁵ 1631. június 15., temetése 1632. július 5. lásd SZABÓ, 1999. 58.

⁶⁶ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1633. február 19., MOL E 168 1. tétel 29. sz.

a már elhunyt Alaghyról, nem feleségéről van szó. Ez után az ügy, úgy látszik, rossz irányba fordult: az alispán halogatta az esketést, és Alaghy né sem segítette az ügy folytatását.⁶⁷ Papi Gáspár azonban nem kedvetlenedett el, felderítette, hogy Griboczky András prefektus az, aki legnagyobb ellenségük, és leginkább gátolja az ügy tisztázását (kéri is Aszalayt, hogy próbálja meg valahogy megakadályozni káros működését). Az esketés még április elején sem történt meg, de Papi legalább felkért egy bizonyos Kassán lakó Győry Jánost ügyvédnek, ám a kezdetek után már nem nagy kedvvel állt az ügy mellett.⁶⁸ Ugyanakkor Aszalay István is tovább ügyködött a nádor körül.

Nem tudni, mikor és pontosan milyen indokkal, de nádori parancsra Alaghy nének reverzálist kellett adnia Papi ügyében.⁶⁹ Ebben két dologról esett szó: egyrészt, hogy Papi nem számolt el korábban az eladott borokról, másrészt, hogy Alaghy nének nem volt köze Papi elfogatásához. Alaghy né azt írta, hogy a férje tette, de csak ő tudja miért, amúgy is, ha Papit valami jogtalanság érte, miért nem Alaghy életében kérte annak orvoslását? A kérdést mi is feltehetnénk. Alaghyék – némi joggal – az adósság kiegyenlítésével indokolták egyes javak elvételét, bár ez az érv nem állt erős lábakon, hiszen azok nem Papi tulajdonában voltak. Alaghy né tehát igen diplomatikusan járt el: Papi fogságáról, amit lehetett, elhallgatott, pedig ha ő nem is, környezetéből valaki biztosan emlékezett annak okára; az elvett jószágokról – amint azt Papi is megjegyzi – pedig semmit sem írt. Feltehetően még ez évből való az a levél, melyben Papi arról értesíti Aszalayt, hogy végre törvénykezés volt az ügyben Tályán, ahol Alaghy né megígérte, hogy ha nem háborgatja őt Papi, akkor mindent megad neki.⁷⁰ A végrehajtás azonban – szinte természetesen – késett, a következő év márciusában Zsuzsanna arról ír, hogy csak hitegetik őket, miközben a szőlőben is leszüreteltek tizenöt hordó bort.⁷¹ A következő év márciusában írt levélben pedig azt kéri, hogy Aszalay vegye igénybe a kancellár segítségét.⁷² Az 1633-as év nagy része tétlenségben telt el.

1634 őszén azután ismét reménykedő figyelemmel fordul Papi Regéc vára felé. Novemberben ugyanis elhunyt Alaghy Menyhért né, és köztudott volt, hogy a javak örököse Esterházy Miklós. Papi siet minél hamarabb és minél pon-

⁶⁷ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1632. január 26., MOL, E 168 1. tétel 598. sz.

⁶⁸ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, keltezetlen, MOL, E 168 1. tétel 601. sz.

⁶⁹ Lásd Papi másolatát Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, s. d., MOL, E 168 1. tétel 604. sz.

⁷⁰ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, keltezetlen, MOL, E 168 1. tétel 607. sz.

⁷¹ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1632. december 9., MOL E 168 1. tétel 27. sz.

⁷² Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Kassa, 1633. március 24. MOL E 168 1. tétel 30. sz.

tosabb információkkal szolgálni a Regécben történő eseményekről, de kéri is sógorát, hogy legyen figyelemmel, nehogy a jószág ismét kicsússzon a kezeik közül.⁷³

Konfliktusok a megváltozott helyzetben

Papi Gáspár viceporkolábsága

Regécnek Esterházy Miklós birtokába kerülése fordulatot hozott a családtagok viszonyában és mindennapjaiban is. Az erővonalak jelentősen átrendeződtek azáltal, hogy Aszalay István Regéc urának egyik bizalmas embere lett. Évekig nem is hallani az örökség elosztásának megkérdőjelezéséről vagy hasonlóról. A konfliktusok más térre helyeződnek át.

Papi Gáspár már 1635-ben megpróbálta a maga javára fordítani ismeretségét és állást szerezni a regéci várban, egészen konkrétan a porkolábi tisztet szeretne volna megkapni. 1636-ban azután viceporkoláb lett, de ez a tisztség nem felelt meg igényeinek. Egyik levele utóiratában nem is kertel: „...*rabság kötelével, úgymint viceporkolábságnak tisztével igen erősen megkötöttem*”, véleményét Gyöngyösi Pálnak és Esterházy Pálnak (?) is szemtől szembe megmondta, mert bár nem idegenkedik a szolgálattól, „*de nem ebben az viceporkolábságnak tisztében*”, csak mivel nem akarta elveszíteni az úr jóindulatát, azért mondott igent „*noha bizony dolog, hogy az vice állapotnak még a nevét is gyűlölöm.*”⁷⁴

Nem kétséges, hogy alacsonynak érezte ezt a pozíciót. Sajnos, azt nem tudjuk, mikor került lejegyzésre ez a véleménye, viszont az esetleg tényleg kezdettől fogva meglevő ellenérzéseknek hamar valós okai lettek. 1636 novemberében már Aszalay is hallott a Regéc vára és sógora körül zajló zavaros ügyekről. A vád Papi ellen az volt, hogy mások ügyébe, hivatalába ártotta magát. Ő persze tagadta ezt, mondván, hogy csak az instrukciójához tartotta magát, és nem avatkozott más dolgába. Azonban hamarosan egyedül maradt „igazával”, mert már ekkor „*ellene hangolták*” Révay Istvánt és Kígyósy Ferencet. A továbbiakból is egyre inkább úgy tűnik, hogy szinte mindenki haragosa lett a várban. Papi sógorának több levelében is hosszan, a konkrét vádak ki nem mondásával igazolja önmagát: körbejárja a határt, amit a porkoláb nem tett meg; pusztul az erdő, a jószág és a ház is – tehát finoman ő is igyekszik tisztviselő társait rossz

---

⁷³ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1634. november 12., MOL E 168 1. tétel 617. sz.

⁷⁴ Papi Gáspár egyik Aszalay Istvánnak írott levelének utóirata, keltezetlen, MOL E 168 1. tétel 625. sz.

színben, magát pedig épp az ellenkezőben feltüntetni. Bűne lett volna a túlzott lelkiismeretesség? A többi tisztviselő kinézte volna maga közül?

Leveleiben ekkor és később is erre utal, de vajon hihetünk-e annak, hogy báránként a farkasok közé került volna? Szerencsére az udvarbíró, Miskolczy György is számos levelet küldött ezen időszakban Aszalaynak, melyekben természetesen Papiról is szó esik. Az általa írottakból arra következtethetünk, hogy az ellentét forrása Papi természetében rejtett: „Nyilván nagyon kegyelmed előtt is az Papi uram porkolábsága, mely tisztben, hogy őkegyelme meg ne változna és tőlem ne idegenkednék szívem szerint kívánom”,⁷⁵ „főporkoláb, számtartó, udvarbíró csak semmi őkegyelme előtt”,⁷⁶ „minap halottam Gyöngyösi [Gongioszi] uramtól, hogy ő soha bizony Papi urammal meg nem alksuzik.”⁷⁷ Papi hiúsága és önbecsülése mindenképpen csorbát szenvedett, szinte duzzogva írja, akinek ő most vicéje (ti. a porkoláb) azelőtt csak levelet hordott, és most a fizetése is több.⁷⁸ Mint látjuk, Papi becsúgyát nem elégítette ki a helyettesi tiszt és ezt érzékeltette a többiekkel is. Emellett nem elképzelhetetlen, hogy számos kisebb hiányosság, sőt talán hanyagság, vagy szándékos mulasztás volt a várbeliek cselekedeteiben, és Papi ezeket próbálta meg kihasználni, hogy előbbre jusson, amit a többiek természetesen nem néztek jó szemmel. Nem csoda, hiszen egy leveléből az derül ki, hogy a különböző hiányosságokról ő informálta az urat (valószínűleg Esterházy Pált) – nyilván mindenki háta mögött –, így aztán a dőzsölésről terjengő híreket is neki tulajdonították a várbeliek.⁷⁹

A következő év (1637) elejére – hiába oltalmazta őt Aszalay, ahogy később írja⁸⁰ – helyzete tarthatatlanná vált. Megírja, hogy az udvarbíró akarja a saját vétkét vele eltakarni, és azt is kijelenti, hogy semmilyen módon nem akar tovább ebben a tisztségben maradni.⁸¹ Júniusban már azt írja, hogy Fonyban lakik és a maga kenyerét eszi, s noha az udvarbíróval és Gyöngyösivel együtt a következő év júliusáig szerződött e tisztre, ő semmiképpen sem akar maradni.⁸² Zsuzsanna leveleiben is tükröződik a feszültség: ő finoman csak az alacsony tisztséget és ura becsületességét említi, és ahogyan Papi saját magáról, ő is

⁷⁵ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, Szepsi, 1636. április 22., MOL E 168 1. tétel 521. sz.

⁷⁶ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, [Abaúj]Szántó, 1636. június 28., MOL E 168 1. tétel 523. sz.

⁷⁷ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, [Abaúj]Szántó, 1636. augusztus 6., MOL E 168 1. tétel 524. sz.

⁷⁸ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, keltezetlen, MOL E 168 1. tétel 668. sz.

⁷⁹ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, keltezetlen, MOL E 168 1. tétel 667. sz.

⁸⁰ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1637. november 17. MOL E 168 1. tétel 642. sz.

⁸¹ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Regéc, 1637. január 28. MOL E 168 1. tétel 634. sz.

⁸² Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Regéc, 1637. június 19. MOL E 168 1. tétel 636. sz.

szinte mint áldozatról beszél uráról,⁸³ az utolsó hónapokban pedig ő is megerősíti, hogy Papi saját költségén szolgálja Esterházy Miklóst.⁸⁴ A szolgálatot végül 1637 nyarán hagyta ott Papi, a jelek szerint békében válva el a várbeliektől: „...*meg is gyónt immár Papi uram is, az régi dolgokat őkegyelme mind félre tette*”. Szeptemberben pedig már Miskolczy György látogatja meg Papiékat Fonyban, majd adja át üdvözetüket Aszalay Istvánnak.⁸⁵

Mondhatnánk, hogy a történet jó véget ért, de nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy kudarcba fulladt Aszalay István sógorának egy nagyon könnyűnek ígérkező érvényesülési kísérlete. A fonyi gazdálkodásból nem sikerült előbbre lépni az uradalmi tisztviselők közé. A lépés túl nagy volt, amit Papi nem gondolt át eléggé, és számos személy érdekével ütközött. Azt nem tudjuk, hogy vajon Salygó Farkas köztük volt-e. Papi sikertelen próbálkozásával egy időben a már Alaghy alatt is szolgált Salygó Farkas is tisztséghez jutott: lovas szolgálatot betöltő személy: mint ökorhajtó, futár, követ tevékenykedett. Esterházy Pál meg volt vele elégedve, mert katolikus és hűséges. 1637-től a provizortól elvett cigányvajda tisztét is megkapta.⁸⁶ Ez lehet, hogy Aszalaynak, de semmiképpen sem személyének volt köszönhető. A visszafogott Miskolczy György udvarbíró egyszer ugyanis elszólta magát Salygóval kapcsolatban: „*kellett Salygó uramat expedialnom, de bizony én őkegyelmét azzal nem biztatom, mert ha több volt volna is, el költötte volna a nyavalyás.*”⁸⁷

Aszalay Anna lopási ügye

A féltestvér, Aszalay Anna sokáig a háttérben marad, csak mellékszereplőként tűnik fel ritkán. Aszalay István 1635-ös látogatása előtt⁸⁸ nem valószínű, hogy levelezett volna bátyjával. Noha Zsuzsanna írásaiból megtudjuk, hogy nem ment éppen fényesen a sora, úgy tűnik, különlakásuk ellenére sem romlott meg kapcsolata férjével tartósan, már csak azért sem, mert közös érdekük volt az atyai örökség minél nagyobb részének megszerzése, azaz ebben egymásra voltak utalva.

⁸³ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1636. április 9. MOL E 168 I. tétel 37. sz.

⁸⁴ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1637. május 6. MOL E 168 I. tétel 41. sz.

⁸⁵ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, [Abaúj]Szántó, 1636. június 28., MOL E 168 I. tétel 523. sz.

⁸⁶ Sós, 2003. 239.

⁸⁷ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, Regéc vára, 1636. december 12., MOL E 168 I. tétel 526. sz.

⁸⁸ Aszalay regéci tevékenységére és az ehhez kapcsolódó eseményekre vonatkozóan lásd Sós, 2003. 229–232.

A Salygó házaspárnak több gyereke is született, ellentétben Papiék gyermektelenségével. Két lány és egy fiú biztosan kikövetkeztethető a levelekből. A fiúnak a nevét is ismerjük. Keresztes István ugyanis egyik levelében röviden beszámol Aszalaynak a „kis Aszalaj Gyurkó” nagyszombati magaviseletéről.⁸⁹ Tudjuk, hogy Istvánnak nem volt felesége, sem közeli, azonos vezetéknevű rokona. Ellenben Anna első fennmaradt levelében egy mondat erejéig megemlíti a „gyermek”-et, bízva abban, hogy továbbra is jól lesz dolga.⁹⁰ Noha Aszalay István más földije gyermekének is segítette nyugat-magyarországi tanulmányait, előmenetelét⁹¹ (nem kizárt, hogy a katolikus hit erősítése is célja volt ezzel), Aszalay Gyurkó kétségtelenül az unokaöcs: a kis Salygó György, aki 1641-ben már latinul ír neki levelet.⁹²

Ha volt is 1635 előtt nyílt nézeteltérés István és Anna között, ennek nyomait nemigen lehet felfedezni. Az 1635 után meginduló levelezés első darabjai egy távoli, jótévő báty és egy szegény, rászoruló hűg közti párbeszédként állnak előttünk. Ez persze utal mindkettőjük helyzetére és személyiségére. Pénzt bizonyára küldött néha István, de előfordult hogy Papi Gáspárt kérte – a jelek szerint eredménytelenül –, hogy segítse ki hűgát.⁹³ Más esetben Zsuzsanna biztosan állítja, hogy az István által küldött három tallért ugyan megadta neki Szeley Albert, de „*az mint értem, mindjárt a Kiviczky [kiviczky] korcsmájára ment*”.⁹⁴ Ruhának való gyolcsot egyszer mindenképpen küldött a báty, de ennek sorsa igen sajtatos lett. A kifejezetten a gyermekeknek szánt ajándékból ugyanis „*négy singnél többet én kezemhez abban nem adtak*”,⁹⁵ írja Anna, mert ahogy később Zsuzsannának mesélte, az ura „*inget, lábra valót csináltatott belőle még az útban, négy singnél többet sem hozott haza, azt sem a kegyelmed nevével.*” Ebben tehát, úgy látszik,

---

⁸⁹ Keresztes István levele Aszalay Istvánhoz, Nagyszombat, 1637. augusztus 20. MOL E 168 1. tétel 418. sz.

⁹⁰ Aszalay Anna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1636. április 17. MOL E 168 1. tétel 14. sz.

⁹¹ Lásd Podoljai Kocsis Gergelyné levele Aszalay Istvánhoz (tulajdonképpen fiához), Fony, 1636. április 10., MOL E 168 1. tétel 709. sz.

⁹² Salygó György levele Aszalay Istvánhoz, Nagyszombat, 1641. szeptember 14., MOL E 168 1. tétel 766. sz.

⁹³ „*Ami a Salygónénak [Sailgonenak] való pénzadást illeti, édes sógor uram, nekünk csak annyi pénzünk sincsen, amennyit kegyelmed írja, hogy adjunk.*” Papi Gáspár levele Aszalay Istvánnak, keltezetlen, MOL E 168 1. tétel 634. sz.

⁹⁴ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1636. február 12., MOL E 168 1. tétel 36. sz.

⁹⁵ Aszalay Anna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1636. április ?, MOL E 168 1. tétel 14. sz.

Salygó a bűnös, de Zsuzsanna leveleiből az tetszik ki, hogy véleménye szerint a házaspár mindkét tagja egy húron pendül.⁹⁶

A gyermekek ruházása és közvetve István adományainak sorsa egy évvel később is előkerül. 1637 februárjában Zsuzsanna leírja, hogyan és mit tett azért, hogy húga gyermekei rendesen legyenek télen felöltözve. Szoknyának és ingnek való anyagot vett, a szoknyát már meg is szabatta, de mint kiderült hiába, mert Salygó visszautasította a jótéteményt mondván „*hogy az ő gyermekét ne ruházza senki, mert ő azokat a köntösöket mind elvagdalja, mert elég ember ő az ő gyermekeinek ruházására.*” Amit azzal is bizonyít, hogy most is vásárolt (talán Kassán – „*oda fel volt*”) ötven ezüst tallérért (!) ruhát, de betegségében mind ellopták. Zsuzsanna viszont megírja burkoltan véleményét: „*Annyira elég ember pedig, hogy most is télnék idején mezátláb, rongyos, szutykos ingben járnak az gyermeki, az egész faluban nincsen másuk.*”⁹⁷ Úgy tűnik tehát, hogy Salygóék kezéből könnyen és hiábavaló dolgokra folyt el a pénz. Így nemhogy nem becsülték meg Aszalay jóindulatát, hanem még szégyent is hoztak a családra.

A nyílt és burkolt konfliktus napirenden volt a két lánytestvér között. Zsuzsanna azonban még valamit elárul (vagy ha tetszik beárul) bátyjának: „*Salygóné [Szalgone] az kálvinisták közibe jár prédikációt hallgatni*”, pedig tehetné azt, amit ő, aki vasárnaponként katolikus prédikációgyűjteményt olvas, sőt a regéci várbán is szokott lenni egyszer-egyszer mise. Zsuzsanna szerint ez már egyértelmű jele annak, hogy Anna elhagyta vallását, amit viszont nem mer nyíltan vállalni. A másik döntő érv ebben az ügyben, amit „*bizonyosan megmondtak, hogy pénteken is megeszi a húst.*”⁹⁸ Nem túl hízelgő kép tárult tehát a vallásos, magas, megbecsült tisztben lévő báty elé, amelyet a lopási ügy tetőzött be.

Aszalay István, jellemző módon, Zsuzsanna július 2-án kelt leveléből értesült először az eseményekről, meglehetősen részletességgel. A levél sejteni enged, hogy Anna életvitelével már korábban is voltak problémák. Hiába intette őt Zsuzsanna, a báty szavaival is, az „*nem sokat fogott őrajta*”. Azt nem tudjuk meg, hogy mi volt az István által elítélt dolog, a következő eseménnyel azonban Anna mindenképpen elvetette a sulykot. Zsuzsanna ekkor már igencsak jól értesült arról, ami miatt „*nem óhattuk magunkat gyalázzattól a vérségre nézván*”. „*Pásztor Györgynénél [Pastor Giorginenel] lakott szállásul egy Mihály nevű juhászlegény, annak volt egy parányi ládácskában mintegy harminckét forintja. Ugyanazon ládácskában volt két*

⁹⁶ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1636. február 12., MOL E 168 1. tétel 36. sz.

⁹⁷ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1637. február 20., MOL E 168 1. tétel 39. sz.

⁹⁸ Uo.

öreg ezüst gombos tű, parasztasszonynak való [...] Annokis⁹⁹ kért attól az Mihálytól pénzt kölcsön [...]. Azonban az a pénz mind ládástól elveszett, és ők mindjárt vásárlani és inni kezdtek – gyanúság is mindjárt rájuk lett. De ők állítván azt, hogy kegyelmed küldött nekik pénzt, arra laknak. Az ládácskát is megégették az kemencében, mely ládácskának pléhét és sarka vasát az ő kemencéjükből az hamu közül szedték ki, melyet most is tartanak bizonyságul. Az két gombos tűt, mely az pénz között volt Annok Hejcére [heczere] vitte, s eladta Melda Gergelynek. Az az Melda Gergely Annokot nem ismerte, hanem kérte, hogy hol lakik és kinek hívják. Ő azt mondta, hogy ő Göncön [Gionczon] lakik, özvegy asszony, az ő urát Nagy Istvánnak [nagi Istvannak] hívták. Az aztán annyiban tett, hogy az tüket megismerték az Melda Gergelyné fejében Hejcén [hezen] [...] kezdtek kérdeni, hogy hol vette, mert az gonoszul elveszett marha. Úgy mondta aztán az asszony, hogy akitől ő vette, az gönci Nagy Istvánnak [Gionczi nagi Istvannak – sic] mondta magát, de nem az mert a [?] megismerte és mások is megmondták azután, hogy Salygó Farkasné Fonyban [Szalgo farkasne foniban]. Azért én őtöle vettem, ez Hatvani Györgynek [hatvani Giorginek], s mind az káros embernek hírével esett. Hatvani Györgyné [hatvani Giorgne] odament Annokhoz, hogy az tűt meghozza és megadja, mert másképpen leszen az dolog. Annok mindjárt Hatvani Györgynével és az Hatvani Györgyné öccsével el ment Hejcére [heczere] az tüért. Az ember az kinél az tű volt nem akarta kiadni, hanem bíró eleiben küldték és úgy aztán utálatos, rít gyalázattal vette vissza a tűt Annok és úgy adta meg Hatvani Györgynének, az pénz most is oda vagyon. Ez nyilván vagyon bátyám uram mind Fonyban [foniban], mind Hejcén [Hezen], másutt is, ameddig az híre elmehet.”¹⁰⁰

Az idézet utolsó mondata volt talán a leglényegesebb Aszalay és feltehetően Papiék számára is. Akár jól is jöhetett volna az egyik legtöbb bosszúságot okozó ellenfél ilyen helyzetbe kerülése, mégis inkább a név miatt rájuk háramló gyalázattól fél a levélíró. Az alispán által vezetett vármegyei vizsgálattól csak a török betörése mentette meg Annáékat, sejthetőleg csak egy ideig. Érdekes, hogy a jelek szerint működött a családon belül egyfajta hierarchia, Zsuzsanna ugyanis magához „hívatta” Annát, és megérdeklődte tőle a történeteket. Sajátos módon egy újabb elbeszélést olvasunk: katonák vitték a ládát házához, és égették meg, a tűt pedig Salygó vitte és adta el az ő tudta nélkül. Ez azonban Zsuzsannát nem hatja meg, mert „világosan ki vagyon az farka”. Nem tudja, mi lesz a vége, csak egyet tud: olyan távol szeretne lakni tőle, hogy a hírét is alig hallja. A hír, a rossz hír ismét hangsúlyosan kerül elő. Istvánnak már csak azért is kellemetlen lehetett az eset, mert a pénzköltésnél épp rá hivatkoztak – hamisan, a vármegyei büntető törvénykezés pedig jó fóruma lehetett a hírek szétterjedésének. Nyilván az sem lehetett kedvező, hogy az egész ügy ennyire nyilvánvalóan ki-

⁹⁹ Így nevezi Zsuzsanna a hűgát.

¹⁰⁰ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánnak, Fony, 1637. július 2., MOL E 168 1. tétel 42. sz.

derült, és ráadásul a főszerepet Aszalay Anna játszotta, aki másnak kiadva magát eladta a lopott tűket. Miskolczy György is érzi az események súlyát és Aszalay István gondját, ahogy szeptemberben írja Aszalaynak: „...*jelentette is [vsz. Aszalay Zsuzsanna] az Salygó [Saygo] dolgán való hegyelmed búsulását, de azon kell lenni, hogy nagyra ne terjedjen.*”¹⁰¹

Csaknem egy hónap telik el, míg a vétkes, Anna is megszólal az ügyben. Leveléből arra lehet következtetni, ez az első, amelyet bátyjának az eset óta írt, az viszont már megkereste őt, igaz csak közvetve, Zsuzsannának írt levelében. Anna nem túl szépen írt levele kérés és védekezés, taktikája igen egyszerű: mindent tagad, „*Amivel hegyelmed előtt engemet vádolnak, abban bizony semmi részem nincsen*”, „*hegyelmed valami hiábavaló szókat el nem higgyen*” írja, ez utóbbival már arra utalva, hogy István nem hajlandó pénzt küldeni neki arra hivatkozva, hogy azt a kocsmában költi el.¹⁰²

Pedig a pénzre egyre nagyobb szüksége lett Salygóéknak. Anna az ősz folyamán írt leveleiből kiderül, hogy – bár azt nem tudni, hogy törvényszéki tárgyalás következtében, vagy sem – a kár megtérítésére kötelezték őt. A szeptemberben és novemberben írt levelek kézírása szép, egyenletes, és egy elírás alapján is egyértelmű, hogy nem Anna írta azokat. Az első levélben ugyanis az aláírás az író kéz által javítva van: eredetileg véletlenül Erzsébetet írt Anna helyett, melyet három vonallal, de úgy, hogy az eredeti név tökéletesen látszik, húzott át a kéz. Talán mondani sem kell, hogy a saját keresztnevét téveszti el legritkábban az ember. A tartalom is megváltozik, az előzőeknél hosszabb írásokban mívesen megfogalmazott megalázkodásokat lehet olvasni. Az első levélben az író Éva, a tékozló fiú és Szent Luca példáját hozza fel a vétkekre és könyörlésre. A másodikban újabb öt bibliai példára: Péter apostol, (Magdalai) Mária, a Golgotán megfeszített egyik lator, Dávid király és az adós szolgálja példázatára hivatkozva kér könyörlést. Egyszóval Anna most már nem tagadja bűnét, de azért megpróbálja azzal is elhárítani a maga felelősségét, hogy bűnös, őt megcsaló szavakra hivatkozik. A következő levél fogalmazása meglehetősen diplomatikus: „...*Bűnös leánya vagyok az Istennek, hegyelmed ellen is vétkeztem, noha nem színtén szántsándékból, csak gyarlóságomból esett dolog rajtam, és erőtelenségemből.*”¹⁰³

A testvérek kapcsolatában is kiemelt jelentősége van e leveleknek. Az előbbi idézetben szereplő gondolat többször is visszaköszön: Isten és Aszalay István az a két személy, aki ellen Anna vétkezett, és ahogy Isten megbocsát, úgy re-

¹⁰¹ Miskolczy György levele Aszalay Istvánnak, (Abaúj)Szántó, 1637. szeptember 26., MOL E 168 1. tétel 531. sz.

¹⁰² Aszalay Anna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1637. július 27., MOL E 168 1. tétel 15. sz.

¹⁰³ Aszalay Anna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1637. szeptember 1., MOL E 168 1. tétel 17. sz.

méli bátyja bocsánatát is. A büntetés összegén kívül lehetett-e még valami, ami ezen levelek mögött állt? Jelentett-e a Salygó házaspárnak Aszalay István rokonsága, jóindulata valamilyen előnyt? Az eddig feltárt források alapján nem. Az is eléggé homályos, miért nem tudta a büntetést kifizetni a házaspár. Egészen pontosan Anna, a következőkben ugyanis mintha egyedül maradna: neki hiteleznek, és ő próbálja meg törleszteni az adósságot. A fentiek alapján legalább bűnsegédlettel vádolható férjről nem esik szó. Feltehető, hogy Aszalay levélben megróttá hűgát, ami elősegítette a bűnbánatot, talán jó hírvevére is hivatkozott. Levelet, vagy üzenetet mindenképpen küldött neki.

Az első levélben található még Anna mentegetőzése egy levél miatt, amelyet bevallása szerint nem ő írt bátyjának, hanem „*az nevemmel írták az hamisak*”. Másfél hónap alatt akár három-négy levélváltás is történhetett a testvérek között, tehát nincsen bizonyíték arra, hogy az általunk ismert július 27-i keltezésű levél lenne a „hamis”. Ha viszont mégis, akkor valószínűleg a bűn takargatása az, amit nem vállalt fel később Anna. (Erről a levélről már nem lehet eldönteni, hogy ki írta valójában.) Az azonban nem látszik valószínűnek, hogy ilyen, tulajdonképpen lényegtelen tartalommal másvalaki írjon levelet.

A kérdés tehát továbbra is kérdés marad: egyszerűen letagadta egyik levelét, vagy volt valaki, aki félre akarta tájékoztatni Istvánt? Ez utóbbi esetben, szinte biztos, hogy nem Papiék voltak azok, ők ugyanis személyesen írt leveleik által megfelelően informálhatták és így befolyásolni is tudták Aszlayt. Lehet persze az is, hogy Anna rájött, nem mindegy, hogy mit ír, mert bátyjának igen jó informátorai vannak a közelében, így nem maradt más hátra, mint a beismerés, az események tompításával és a sűrű bocsánatért való esedezéssel.

Anna szóba hoz viszont egy másik, korábban már ellene felhozott vádat, és megpróbálja azt a visszájára fordítani. „*Másik reám való nehézsége, amiben vagyok bizonyítom az élő Istennel, hogy én az kálvinista templomban nem járok...*”¹⁰⁴ Aszalay tehát ezt is számon kérte, a válasz pedig rövid, de egyértelmű. Csakhogy a jelek szerint a levél keresztül ment Papi Gáspár kezén, aki olvasta azt, és felfigyelve erre a részletre nem volt rest magyarázatot fűzni hozzá. Azt írja, hogy ha a jelenre érti Anna a nem járást, akkor ha „*megállja, jó, de ha úgy, hogy nem járt, abban nincs kétség, hanem világos, hogy odajárt...*”¹⁰⁵ A hamis levélről pedig hozzáfűzi, hogy Anna neki azt mondta: a férje íratta azt.

Habár nyílt konfliktusról nem beszélhetünk, nyilvánvaló az ellentét Anna életvitele és István elvárásai között. Köztörvényes cselekedet elkövetése és –

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Papi Gáspár Aszalay Istvánhoz írott egyik keltezetlen levelének utóírata, MOL E 168 1. tétel 664. sz.

ami majdnem egyenértékű volt ewel – a felekezet (vagy ha tetszik, vallás) elhagyása áll szemben Aszalay tetteivel: unokaöccse és -húgai támogatása, mély katolikus vallásosság. Mindez egy kiélezett és nagy nyilvánosságot kapó helyzetben lesz nyilvánvaló, Zsuzsanna és férje pedig tárgyilagosan igyekszik tájékoztatni a bátyjukat, bár mintha túlzott buzgalommal tennék ezt.

Érdekes lenne tudni, Fonyban hogyan vélekedtek az esetről. Vajon a falusiak véleménye eltért-e a Zsuzsanna leveleiből kirajzolódó képtől? Nagyon kis adalék ehhez a kérdéshez az adósság (ti. a visszafizetendő kár) sorsa. 1638. július 20-án az elmúlt ősszel Aszalay Anna leveleit író kéz újból tollat ragad: két levél születik, az egyik aláírója Aszalay Anna, a másiké két falusi, Hankó András és Szabó János.¹⁰⁶ A probléma természetesen az, hogy Anna nem tud fizetni, és az aratás ellenére még harminc forinttal adós (ennek a felét kellett volna az aratásig megadni). Két (!) forintot megadott volna, de a károsult visszaküldte, hogy majd az egészszel jöjjön. Az ember pedig a kezeseket kezdte zaklatni követelésével, akik már örökségüket féltve fordultak Aszalayhoz segítségért.

A fentiek tekintetében az egyes emberek magatartása, cselekedetei mondják a legtöbbet. Egyfelől Aszalay Anna talált a faluban két embert, akik hajlandóak voltak kezességet vállalni érte. Könyörület vagy a mai értelemben vett szolidaritás miatt tették? A levélben azt írják, hogy megszánták az elesett asszonyt. Mindenesetre az, hogy ketten nem tudtak tizenöt forintot előteremteni, arra utal, hogy nem voltak valami vagyonos vagy nagy jövedelmű emberek (vagy Anna azzal vette őket rá a dologra, hogy bátyjára hivatkozott, hogy ő majd úgymint fizetni fog?). A harmadik személy, aki érintett az ügyben, nem más, mint Papi Gáspár, ő adta a két forintból az egyiket. Az összeg nagyságához mérten szánalmas adomány, de tényként lehet elkönnyvelni. Az atyafiság, a szánalom vagy csak az vette erre rá Papit, hogy ne mondhassa senki, hogy ő nem segített rokonán – ismét egy nyitott kérdés. Majdnem olyan nagy kérdés, mint az, hogy hol volt mindeközben Salygó Farkas? A levél utóiratából kiderül, hogy éppen ott, de amikor Anna beszélt vele „*azt mondja, hogy Isten engem úgy segítjen nem gondolok veled, akár hova légy.*”¹⁰⁷ Valóban ilyen rossz viszony volt a férj és feleség között, vagy talán csak azt a célt szolgálta mindez, hogy mások (kezések, Aszalay) fizessenek megindulva felesége helyzetén?

Aszalay Anna tehát nem volt egyedül, kérdéses viszont, hogy ez a segítség mennyire tekinthető komolynak és tényleges támogatásnak, illetve mennyire szolgálta a nehéz helyzetből való kilábalást, és mennyire szólt csak bátyjának.

¹⁰⁶ Aszalay Anna, illetve Hankó András és Szabó János levelei Aszalay Istvánhoz, Fony, 1638. július 20. MOL E 168 1. tétel 18., ill. 299. sz.

¹⁰⁷ Aszalay Anna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1638. július 20. MOL E 168 1. tétel 18.

Az sem valószínűtlen, hogy Anna már kezdettől fogva kezeseitől és – talán az ő nyomásukra – Aszalay Istvántól várta az ügy végső megoldását. Közvetve ezt támasztja alá Anna vagyona, mert hogy nem volt nincstelen, az egészen biztos. Kéri is levelében bátyját, hogy viselje gondját a Papi kezelése alatt álló vagyonrészének. Ez nyilván nem volt már valami nagy vagyon, de a jelek szerint Anna nem próbálta, vagy Papi Gáspár nem engedte, hogy hozzányúljon. Sajnos ezután szem elől veszik az adósság sorsa, bár nem kizárt, hogy Aszalay István segítségével rendeződött a dolog.

Aszalay Zsuzsanna halála

Az újabb – immár utolsó – konfliktust a rokonok között megint külső tényező hozta felszínre: Zsuzsanna betegsége. A fennmaradt levek szerint Aszalay Zsuzsanna 1639 szeptemberében vett kezébe utoljára tollat, és másról szinte nem is írt, mint megrökönyödéséről: *„amint kegyelmed is ő maga írja, nem tudom mi csoda istentelen, szarvahihetetlen, ördögi mesterséggel bíró, hitetlen ember az, ki kegyelmednek azt mondotta, vagy írta, hogy uram őkegyelme énvelem háborúban laknék, és néha-néha baltával is verne – holott bizony mondom bizony tudásomra, soha uram kezében baltát nem láttam.”* A további sorokban váltig dicséri, az édesanyához hasonlítja férjét, majd azt írja, hogy *„megharagusznak ugyan a házasok, de nem eszik meg ugyan egymást”*, mert hiszen az ő ura *„nem fenevad”*. Levele alapján azt is mondhatnánk, hogy szinte módszeres „propaganda-hadjárat” folyik/folyt férje ellen, melyben többen is részt vesznek, Zsuzsanna azonban csak kettőjüket említi név szerint: *„itt alant való első hintegetője Salygóné [Szalgone] volt az úr kocsmáján, az Bodák Albertné [bodak albertne] pincéjében, azután az mészárszéknél. Az ura pedig a várban teljességgel elhitette az emberekkel...”*¹⁰⁸

Mi már ismerjük a következményeket, bár ez talán kicsit meg is határozza feltevéseink irányát, de egyetérthetünk Zsuzsannával, aki szerint mindennek az az oka, hogy Salygó, illetve Salygóék a nem sokkal korábban szerzett vagyonukat és társadalmi pozíciójukat elvesztették, kibuktak *„mint ördög Mennyor-szágból”*,¹⁰⁹ és mintegy dühükben ide-oda kapva ellentétet próbálnak szítani bátyja és ura között. Levelét Zsuzsanna betegsége leírásával zárja: fullad, fájdalmi vannak, a hús is leszáradt róla, de inkább meghalna, mintsem férje és bátyja összevesznének. Sajnos pontosan ez következett be: ő meghalt, de nem tudunk arról, hogy István és Papi Gáspár összekülönböztek volna, pedig a

¹⁰⁸ Aszalay Zsuzsanna levele Aszalay Istvánhoz, Fony, 1639. szeptember ?, MOL E 168 I. tétel 662. sz. (Papi Gáspár levelei között!)

¹⁰⁹ Uo.

hírforrás nem apadt el. Novemberben ír legközelebb Papi, Zsuzsanna ekkor már igen rosszul volt: a bőrét vájja, a két lábfeje is dagadni kezdett, nem eszik, csak iszik – könyörülne meg már Isten rajta – írja –, és szólítaná ki a világból. Felesége decemberben vagy január elején hunyhatott el.

Úgy tűnik, Papi első, a temetés után írt levele nem érkezett meg Aszalayhoz. Az első levelet, amely biztosan megérkezett, és fenn is maradt Zsuzsanna halála után, Aszalay Anna írta január 22-én.¹¹⁰ A szándék és a cél egyértelmű, nem is takargatja Anna, hiszen tulajdonképpen valamennyire jogos is: „*részeltessen minket is kegyelmed ez kis örökségben, ami itt Fonyban vagyon*”. A levélíró két dologra hivatkozik: egyfelől Aszalay vagyonára, hogy az jóval több, mint ami itt Fonyban van, és arra, hogy ha „*Papi Gáspár [papi Caspar] uramnak édesatyja volt Isten után, kegyelmed minékünk is legyen édesatyánk Isten után.*” E két argumentumból mintha némi kárvallott irigység lenne kiérezhető.

A taktika, amelyet az ősszel már Zsuzsanna gyaníthatott, az volt, hogy Salygóék az ő halála esetén Papit befeketítve akartak valami vagyonhoz hozzájutni. Ehhez most sem hiányoznak az érvek, Salygóné egyenesen azzal vádolja Papit, hogy tovább élt volna Zsuzsanna, ha nem kegyetlenkedett volna vele a férje, aki egyszer tetőtől talpig megverte. Ő (Anna) próbált fellépni Papi ellen (Salygóról megint nem hallani semmit), de mint asszony nem sokat tehetett, csak szidta Papit. Amikor pedig Zsuzsanna meghalt, Papi viszont őt szidalmazta – addig oda sem mehetett, mert meg volt neki tiltva – kurvának, férjét kurvakerítőnek mondván. De Papinak nem csak ez a bűne, mint Anna írja. A sertést szinte mind eladta, ahogy a bort is, mégis a koporsóra csak egy lepedőt festett. Ez tehát az egyik oldal, a másik Papi február 8-iki leveléből rajzolódik ki.¹¹¹

Ebből megtudjuk, hogy egy Fekete Márton nevű pap (valamilyik Esterházyé) volt jelen felesége halálakor, a temetés meg sokba került, a számtartótól fog pénzt kérni emiatt. Talán ráéreztek Salygóék, hogy testvére halálával a támadható Papi Gáspár helyzete megrendült Aszalaynál? Ez könnyen lehet. De próbáljuk meg a levelek érveinek súlyát mérlegelni! Papi közvetlenül nem is védekezik leveleiben, a már idézett Zsuzsanna-féle szeptemberi írás volt hivatva tisztázni e kérdést (Zsuzsanna kéri is bátyját, hogy ne is írjon többet ezekről a pletykákról nekik). Másik levelében viszont több embert is említ, akik feleségét

---

¹¹⁰ Aszalay Anna levele Aszalay Istvánnak, Fony 1640. [január 21.], MOL E 168 1. tétel 19. sz. (A keltezésben Szent Vince nap szerepel egyedülálló, de nem meglepő módon, ugyanis ehhez a naphoz a szőlőtermelésre vonatkozó népi megfigyelések kötődtek. Ebből esetleg arra következtetni, hogy Anna visszatért volna a katolikus hitre, nem lehet.)

¹¹¹ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánnak, Fony 1640. február 8., MOL E 168 1. tétel 671. sz.

meglátogatták betegségében (Tar Gáspár, Gyöngyös Pál, Pederi János),¹¹² a halálánál pedig egyházi személy volt jelen; ezzel szemben Anna csak a szidalmazás tekintetében említi tanúkat, még véletlenül sem írja, hogy a faluban köztudott lenne az (amit, mint fentebb láttuk, épp ő terjesztett), hogy Papi Gáspár igen rosszul bánt nejével.

Epilógus

Aszalay Zsuzsanna halála 1640 elején határpont a történetben. Ezután ugyanis gyakorlatilag nem maradt fenn levél a családtagoktól. Nagyon valószínű, hogy nem vagy a korábbiaknál jóval kevesebbet írtak, hiszen leveleiket Aszalay gondosan megőrizte. Ez alapján az feltételezhető, hogy nem állt be nagy változás a család viszonyaiban, különösen érve itt a birtokok, javak helyzetét. Aszalay megbízott Papiban, szinte nem is tehetett mást. A nagypolitika eseményei azonban még egyszer, úgy látszik, véglegesen beleszóltak a Fonyban történő családi eseményekbe.

1644 februárjában I. Rákóczi György erdélyi fejedelem megindította támadását a királyi Magyarország ellen, és ennek során ez év augusztusában elfoglalta Regécet. Az Esterházyakhoz, illetve a királyhoz kötődő Aszalay házát elkobozták,¹¹³ többi javaival nem tudjuk mi lett, de mivel semmi hír a későbbiekben felőlük, ezért valószínűleg hasonló sorsa jutottak. Maga Aszalay István Esterházy Miklós halála után tovább folytatta karrierjét: nádori ítélőmester, alországbíró lett, majd a Magyar Kamara tanácsosaként halt meg 1656/1657 fordulóján.

A hajdani haragosokról is csak egy-két adat maradt fenn. Salygó Farkast 1646-ban és 1648-ban is mint levélvivőt említik az Esterházyak, így feltehetően az ő szolgálatukban állt. Aszalay Anna további sorsa ezzel szemben teljességgel ismeretlen. Papi Gáspártól azonban fennmaradt még egy levél, Fonyban kelt 1652. június 19-én.¹¹⁴ Az egész levelet egy személy, egy kéz írta, a kézírás szép, egyenletes, de nem Papié, semmiben sem hasonlít korábbi írására. Egyértelmű, hogy diktálta, még aláírni sem tudta, mert ahogy utal rá „*az ember kétszer lesz gyerekké [...] az öregek legkedvesebb étele a tej*”. A levélnek egyetlen tárgya van, már nem beszámol, hanem csak kér. Kenyerének keresésére való hajócskáját gaz emberek elmerítették, akik ellen Aszalay segítségével pert kezdene, ha len-

¹¹² Papi Gáspár levele Aszalay Istvánhoz, Fony 1639. november 29., MOL E 168 1. tétel 663. sz.

¹¹³ H. TAKÁCS, 1970. 189.

¹¹⁴ Papi Gáspár levele Aszalay Istvánnak, Fony június 19., MOL E 168 1. tétel 675. sz.

ne oktáva (mint tudjuk, Északkelet-Magyarországon 1650 után újabb évtizedekig szünetelt az oktávák megtartása.) Emellett egy bizonyos Megyesi János fiának patronálásáért próbál pénzt kérni. Az utóiratban pedig kéri Aszalayt, hogy ha van olyan köntöse, melyet már nem használ, azt küldje el neki. Papi Gáspár tehát helyben próbált meg boldogulni valamiképpen, de úgy látszik „*én a kegyelmed javait oltalmazván vele együtt elfogyék*”. A korábbi háborúság és konfliktusok alapját jelentő javak tehát már nem voltak meg. 1646-ben bizonyosan járt falujában Aszalay, és éppen azok a tárgyalások, melyeken ő is részt vett (tokaji tanácskozás a linzi béke végrehajtásáról) döntöttek a térség új berendezkedéséről, feltehetően hozzájárulva a sok évig, sok fáradsággal gyűjtött és védelt javak elvesztéséhez.

A családtagok és a külső személyek közötti konfliktusok láncolatának Aszalay István pályájának változása, emelkedése ad eltérő hátteret. 1635-ig gyakorlatilag hátrányban van azáltal, hogy egy királpárti főúr udvarához tartozik, és részben ezt szenved meg húga, Zsuzsanna és annak férje. István befolyásos állása csak részben kamatoztatható, ahogyan az Alaghyékkal folytatott viszálykodásból is kitűnik: hiába a nádori parancsok, a végrehajtásban hiába erősködik a sógor, Papi Gáspár, a helyi hatalmasok meg tudják gátolni a jogok érvényesítését. Nem csoda, hogy a tágabb családon belüli konfliktus (Salygó Farkassal és feleségével) sem csillapodik le. Salygót és másokat a helyi körülmények biztosan inkább ösztönözték, mint visszatartották jogos-jogtalan követeléseiktől. Mintha Papiék Kassára való költözése egyfajta beletörődés lenne ebbe az állapotba.

A különböző foglaltságoknak nem volt valós jogalapja. Alaghyék és Ballingh „törlesztésre” hivatkoztak, Salygóék feltehetően az osztozkodás körüli, de mondacsinált okok alapján léptek fel erőszakosan, de egyes esetekben, például Pantotay János és Kiviczky István foglaltságainál az okok egyáltalán nem ismertek. Az események jobb megértéséhez érdemes volna ismerni a földek jogi állapotát is, de erre teljes egészében nincs megfelelő forrás. Az biztosnak látszik, hogy ősi nemesi birtoka nem volt Aszalayéknak, az apa által szerzett egyes területek viszont mentesítettek voltak a földesúri szolgáltatások alól (pl. fonyi ház és tartozékai, Muharos-szőlő).

Hogy az Aszalay Miklós, a György testvérek és Szepsi István által gyűjtött és hagyományozott javak miért válhattak olyan könnyen többek prédájává, több okkal is magyarázható. Az első számú örökös, Aszalay István nem tartózkodott javai közelében – bár ez olykor éppen előnyére vált. Nem biztos, hogy az őt helyettesítő Papi Gáspár, személyiségéből adódóan, alkalmas volt a konfliktusok kezelésére. Emellett Alaghyékkal fennálló, feltehetően rossz viszonya hozzájárult ahhoz, hogy a környék leghatalmasabb földesura nemhogy nem pártfo-

golta egykori provizora gyermekeit, hanem éppen ellenkezőleg: ő maga is jogtalanul kihasználta helyzetüket. Ez a magatartás minden bizonnyal bátorítólag hatott Salygó Farkasra és más – többször meg nem nevezett – falubeliekre is. A munkácsi házak sorsa pedig az országos politikának (amely aztán végül az egész vagyon sorsát is eldönti) az egyének életében való lecsapódását példázza.

1635-tel le lehet zárni a konfliktusok első szakaszát, a következő öt évben ismét a családi összeütközéseken lesz a hangsúly, ezek azonban leginkább a szereplők jelleméből adódnak, és visszavetítve talán a korábbi események megértéséhez is segítséget adnak.

Tanulságos még azt is megvizsgálni, hogyan viszonyultak az egyes emberek az ellentétekhez. Salygóékról gyakorlatilag nincsenek ilyen irányú információk a forrásokban. Aszalay Zsuzsanna leveleiben viszont előkerül férje és a saját hozzáállása. Papi Gáspár konok, makacs ember lehetett, szinte mindent megtett jószágainak védelmében, nem mintha úgy tűnnék, hogy örömét lelte volna a háborúskodásban, viszont kétségtelenül sokat túrt és szenvedett – részben nem szerencsés természete miatt is – céljaiért. Zsuzsanna mindvégig kitart férje és bátyja mellett, de néha elszólja magát: inkább elköltözne, eladná a perelt javakat.

Aszalay István a kezdetek kivételével mintegy kívülről figyeli az eseményeket. Emellett ő az elsőszámú örökös, neki kellene igazából megvédenie javait. Emelkedő pozíciója 1635 után mintegy bírói szerepkörbe utalja. Ez a helyzet számos sajátos ütközési pontot és legalább annyi választ eredményezett. Az együttélést testvérei és sógorai valósították meg, a konfliktus kezelése viszont már leginkább rá maradt. Az együttélés egyik sajátos velejárója volt az egymás életéről való tudósítás. Láthatóan nagyobb megértés volt az édestestvérek, mint István és Anna között, ezért nem csoda, hogy Papiék intézték a birtokok ügyeit, és ők tudták legjobban befolyásolni Istvánt. Ez a monopolhelyzet a forrásokban és azok mennyiségében is tükröződik. Ezt az egyoldalúságot csak az Aszalay Zsuzsanna halála előtti utolsó hónapokban töri meg Salygóék arra irányuló próbálkozása, hogy hasonlóan – ám hamisan – befolyásolják Aszalay Istvánt.

Éppen Papi Gáspár viceporkolábsága világít viszont rá arra a kérdésre, hogy helyes-e az ezen források alapján felállított kép. A szakirodalomban ugyanis az ellenkező végtet is szerepel.¹¹⁵ Papi regéci tisztviselését három személy (Papi

---

¹¹⁵ A behatárolt forrásfeltárás következtében Salygó Farkas, de különösen Papi Gáspár személyét a szakirodalom nem egészen az itt tárgyaltakhoz hasonlóan ítélte meg. Lásd SÓS, 2003. 233–234, 239–240.

Gáspár, Miskolczy György – ők ketten közvetlenül, de ellenkező oldalról érintettek is – és Aszalay Zsuzsanna) leveleiből lehet rekonstruálni, a Salygóékkal való viszállyról viszont kezdetben csak Zsuzsanna tudósít, később pedig a két érintett homlokegyenest eltérő véleményt hangoztat. Meg kell itt jegyezni azt is, hogy Aszalay István kényszerhelyzetben volt: nem tehetett mást, mint hogy megbízzon Zsuzsannában és különösen annak férjében. A levelek tartalmában biztosan volt célzatosság, összességében azonban, úgy véljük, helytálló erről az oldalról megítélni az eseményeket: Aszalay Anna lopási ügye és Miskolczy György Salygóval kapcsolatos kitételei is megerősítik ezt.

Aszalay István azonban közvetlenül nem nyilatkozik. Általa írt levelek nem maradtak fenn, de naplójában sem fűz kommentárokat az eseményekhez. Tény, hogy rá volt szorulva Papi Gáspárra, Zsuzsannával pedig kölcsönösen szoros kapcsolatban állt, annak viszont nincsen nyoma, hogy másik hűgával, és annak férjével kapcsolatban egyértelműen nyilatkozott volna. Egy sajátos konfliktuskezelést lehet itt megfigyelni. Aszalay István nem olyan, mint Papi, akit féltetni kell, nehogy nekimenjen haragosainak. Salygóval való nyílt összetűzése is elég egyoldalú: ő csak mérsékelten, szóban próbál védekezni. Később pedig Annáék is támogatta, noha jó pár olyan hír jutott el hozzá, amely nem festette le éppen jó színben a házaspárt. Itt azonban feltételeket szab: adott esetben nem küld pénzt, nehogy kocsmára költsék; minden bizonnyal megtiltja Annának a református istentiszteletek látogatását. Egyszóval megpróbálja az általa elvárt keretek között tartani hűga életvitelét, és ez talán sikerült is neki, amíg volt kényszerítő eszköze. A konfliktusokat esetünkben azonban csak nagyobb erők: a politikai események és leginkább a halál szüntették meg véglegesen.

A konfliktusokon keresztül az egyes emberek élete és három sajátos életpálya is kibontakozik előttünk. Aszalay Miklós fokozatosan építette ki saját és családjá egzisztenciáját mint uradalmi tisztviselő. Erről az alapról fia, István sikeresen indult el, és lett a korabeli hivatali értelmiség egyik kiemelt tagja. A vágyon felett ténylegesen rendelkező, azt kezelő armalista nemes, Papi Gáspár és Salygóék viszont – éppen az itt bemutatott, részben bennük gyökerező konfliktusok következtében – nem tudtak érvényesülni, vagyoni, társadalmi tekintetben előrelépni, és kilépni sógoruk lehetőségeinek árnyékából. Az Aszalay család és fonyi javainak sorsa érdekes példája annak, hogyan befolyásolja a társadalmi érvényesülést, felemelkedést, a társadalmi pozíció megőrzését az egyes emberek jelleme, személyisége, családi viszonyai, a közösséghez való viszonyuk és végső soron azok az események, amelyekbe nem tudnak beleszólni.

Források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Magyar Kincstári Levéltárak

Magyar Kamara Archívuma

E 148 Neo-regestrata acta

E 168 Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai

ASZALAY: Napló ASZALAY, Stephanus: [*Diarium rerum...*] Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Lat. 103. fol. 32–56

Szakirodalom

ANDRITSCH

1965 ANDRITSCH, Johann: *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1585–1782)*. Graz, 1965.

1977 *Die Matrikeln der Universität Graz*. Bearbeitet von Johann ANDRITSCH. Bd. 1. 1586–1630. Graz, 1977. (*Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz*)

CSERGHEŐ

1885–1893 CSERGHEŐ, Géza: *Der Ungarische Adel*. (Heft 1–7 unter Mit-Redaktion des Iván von NAGY). I–II. Nürnberg, 1885–1894. (*Siebmachers grosses allgemeines Wappenbuch. IV. Band. 15. Abteil*)

H. TAKÁCS

1970 H. TAKÁCS Margit: *Magyarországi udvarházak és kastélyok*. Budapest, Akadémia, 1970.

FÜR

2000 FÜR Lajos: *A berceli zenebona, 1784. Kísérlet a történelmi pillanat megragadására*. Budapest, Osiris, 2000. (*Osiris Mikrotörténelem*)

MAKSAY

- 1992 MAKSAY Ferenc: *A Magyar Kamara Archivuma*. Szerk.: BUZÁSI János. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1992. (*A MOL kiadványai I. Levéltári leltárak 8.*)

MIKULIK

- 1885 MIKULIK József: Adalékok az 1644–1645. évi felkelés történetéhez. In: *Történelmi Tár* (1885) 3–26.

NAGY I.

- 1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 1–12. kötet. Pest, 1857–1868.

NAGY M.

- 1998 NAGY Magdolna: *I. Rákóczi György és Borsod vármegye 1644–1648*. Miskolc, 1998. (*Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 36.*)

S. LAUTER

- 1993 S. LAUTER Éva: A Palatinus Regni Hungariae a 17. században. In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok a történész Für Lajos 60. születésnapjára*. Szerk.: HORN Ildikó. Budapest, 1993. 215–240.

SÓS

- 2003 SÓS István: A regéci vár tisztviselői és lakóinak élete a 17. század első felében. In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve. XLII*. Szerk.: VERES László és VIGA Gyula. Miskolc, 2003. 227–265.

SZABÓ

- 1999 SZABÓ András: Alaghy Ferenc és Menyhért, Pácin és a pácini reneszánsz kastély birtokosai. In: SZABÓ András: *Respublica litteraria. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a késő humanizmus koráról*. Budapest, Balassi, 1999. (*Régi Magyar Könyvtár – Tanulmányok 2.*). 52–63.

ZSILINSZKY

- 1890 ZSILINSZKY Mihály: *A linzi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvénycikkek története*. Budapest, 1890.

Egy előfizetési lista rejtélyei

A Losonczi Phönix című almanach trencsényi közönségének szerepe a megye kulturális, politikai és társadalmi életében*

JELEN MUNKA kiindulópontjául egy korábbi tanulmányom szolgál: *Egy irodalmi vállalkozás története: A „Losonczi Phönix”*.¹ A dolgozat nagyobb része az orosz hadsereg – Grabbe tábornok csapatai – által felégetett Losonc városának a megsegítésére Vahot Imre által létrehozott *Losonczi Phönix* c. almanach kiadás- és cenzúratörténetét tárgyalja, utolsó harmadában pedig a kötetetek végén található előfizetési lista bemutatására vállalkozik. Az utolsó rész egyetlen bekezdése lesz vizsgálódásunk kiindulópontja: „... *Podszkal egy Trencsén megyei kis szlovák falu, 420 katolikus és 22 zsidó vallású lakossal. Polgárai az első kötetnél 45, a másodiknál 44, a harmadiknál pedig 37 példánnyal támogatták a nemes kezdeményezést. Ezek feltűnően nagy számok, ha figyelembe vesszük, hogy több nagyvárosban is kevesebb előfizető volt (Pozsony 18–14–12), Esztergom (2–12–6), Munkács (45–15–1).*”²

A tárgyalt konfliktus tehát az, hogy mi volt az oka annak, hogy egy jóval a szlovák-magyar nyelvhatáron túli kis falu lakosai, akikről feltételezhető, hogy magyarul sem tudnak, ilyen aktívan érdeklődnek a magyarnyelvű almanach iránt? E rendellenes viselkedési modell mindenképpen érdekes, és meglehetősen intenzív társadalmi konfliktust sejtet. Ahhoz azonban, hogy a háttérben meghúzódó konfliktust meg tudjuk jeleníteni, számtalan kérdésre kell válaszolnunk.

Mennyire jelent szokatlan viselkedést a podszkáliaiak esete? Milyen tehát az almanach nyelvhatáron túli fogadtatása, van-e más kis, nem magyar anyanyelvű falu, ahol szép számmal előfizettek? Egyáltalán ki ez a csaknem félszáz ember, valóban helybeliek, vagy másutt kell keresnünk őket? Az ötvenes évek könyv-

---

* Köszönetemet szeretném nyilvánítani dr. Kiss Gy. Csabának a *Losonczi Phönix* közönségére irányuló vizsgálat megindításának a szorgalmazásáért és a kéziratához fűzött megjegyzéseiért, valamint dr. Halmos Károlynak az almanach közönségének és a podszkáli esetnek a témájáról folytatott beszélgetéseinkért.

¹ DEMMEL, 2003. 55–71.

² DEMMEL, 2003. 66.

előfizetési rendszerének a tárgyalása és a korszak ellentmondásos magyar-szlóvák viszonya is a dolgozat tárgya, csakúgy, mint az almanach végi prenumeránsi lista főbb jelenségeinek a megrajzolása, - ez utóbbinak nem lévén szakirodalma³ - hogy megfelelő kontextusba helyezhessük a vizsgálatot.

I. A Losonczy Phönix és a prenumeráció

I.1. A Losonczy Phönix létrejötte

1849. augusztus 1-én egy 150 fős orosz csapat állt meg Losoncon, akiket megtámadtak Repeczky Ferenc, volt nógrádi kormánybiztos gerillái, három közlegényt és három tisztet lelőttek, hetet pedig foglyul ejtettek. Grabbe tábornok sem késett a visszavágással: a rajtaütésben egyébként vértlen várost körbezáratta, majd hamarosan felégette, és a pusztítást nem bízta a tűzvészre, hanem katonáival minden házat módszeresen felgyújtatott. A megmaradt, helyi lakosság (a korábbi 4000 helyett télen már csak 710 fő) nem sok segítséget kapott a tragédia utáni hónapokban, de még ez a kevés támogatás is megcsappant 1849 telére. Aztán valamikor 1850 nyarán Andreánszky Sándor, a besztercebányai kerület főispánja felhívást tett közzé Losonc megsegítésére, s erre a felhívásra válaszul jött létre a *Losonczy Phönix*.⁴ A Vahot Imre szerkesztette almanach hatalmas sikert könyvelhetett el, az első kötet íveit 2300-an írták alá, s további 3700 példány olyan gyorsan fogyott el könyvtárosi terjesztésben, hogy bár a második kötet már szerkesztés alatt állt, Vahot kiadta még egyszer az elsőt. Ez már kevésbé volt sikeres, csak 600 előfizetője lett, a második kötetnek csak 1500, a

---

³ A lista említésre méltó szakirodalma kimerül Kerényi Ferencnek a Pest megyei irodalmat tárgyaló munkájának három bekezdésében. KERÉNYI, 2002. 303. Ezért két kéziratos dolgozatot is felhasználtam. Az első tanulmány Bolgár Dánielé, (BOLGÁR, 2004) akinek ezúton is szeretném megköszönni, hogy „*Porúból megéledett*” nemzeti kultúra vagy folytonos kapcsolat-háló, avagy hipotézisek a Losonczy Phönix társadalomtörténetének a vizsgálatához című, az I. lábjegyzet alatt hivatkozott dolgozatomról írott, és azt továbbgondoló tanulmányát rendelkezésemre bocsátotta. Az I.2–II.3 fejezetek tárgyalásához, tehát a vállalkozás történetéhez, az előfizetős szám alakulásához pedig felhasználtam a 2005-ös OTDK-ra készült tanulmányomat: „... a prenumeránsok mivolta”. *Egy irodalmi vállalkozás története és Gömör megye irodalompartólói az 1850-es években.* (DEMMEI, 2004.).

⁴ LOSONCZI PHÖNIX, 1851a. LOSONCZI PHÖNIX, 1851b. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. LOSONCZI PHÖNIX, 1852.

harmadiknak pedig már csak 750. Közbeszölt a cenzúra is, hiszen az első kötet több mint három hónapot késelt rendőrségi vizsgálat miatt.⁵

Véleményem szerint az előfizetőség-csökkenésnek nem ez volt a fő oka, de mindenképpen jelentős szerepe lehetett abban. Hogy mi is lehetett valójában a fő indok, az jelen tanulmány szempontjából azért érdekes, mert bár a podszkáli előfizetőket nem érintette – hiszen ők nem pártoltak el a „vállalattól” – rajtuk kívül azonban több ezer garasos mecénást igen. Ha megtudjuk tehát, hogy miért pártoltak el a korábbi előfizetők, közelebb juthatunk ahhoz, hogy miért maradtak „hűségesek” a podszkáliak. Mielőtt ezt kifejténém, először a lista jelentéséről, jelentőségéről kell beszélnem, s hogy mit jelentett az az előfizetőnek, s mit jelenthet számunkra másfél évszázaddal később.

I.2. A *Phönix* listája. A lista jelentősége.

De miért fontos nekünk egy ilyen előfizetési lista, mi az, amit megtudhatunk belőle? Irodalomtörténeti nézőpontból azért lényeges, mert tanulmányozása által fontos ismereteket szerezhetünk a reformkori írókról, politikusokról, pontosabban a közönségükről, amely szellemi termékeiket befogadta. Más megközelítésből ez a közönség anyagi gyarapodásukhoz, sok esetben anyagi függetlenségükhöz is hozzájárult – még hozzá tudatosan. Eddig azonban csak különböző sajtótermékek szerkesztői üzeneteiből vagy irányváltásából, cikkeik fő mondanivalójából szerezhettük a publikumról ismereteinket, és onnan is csupán annyit, hogy többnyire mely társadalmi rétegből érkeztek, közülük viszont név szerint szinte senkit sem ismertünk.⁶ A lista (vagy inkább a listák összevetése) tehát nem csak arra ad lehetőséget, hogy megismerjük név szerint is az olvasókat, mélyebb kutatással arra is rábukkanhatunk, milyen folyamaton keresztül jutott el az egyén ahhoz, hogy olvasson-vásároljon, és főképp ahhoz, hogy támogassa a reformkorban az irodalmat.⁷ Itt pedig már bele is botlottunk a kapcsolatháló kérdésébe, hiszen a személyes kapcsolatok – rokonszenv vagy ellenszenv, barátság, rokonság, bajtársiasság, kollegialitás, szomszédság a gyűjtővel, a szerkesztővel, az íróval vagy egy előfizetővel - döntő lehetett egy aláírás megszületésében. Megtudhatjuk tehát a gyűjtőivről, hogy egyes, máshonnan – leg-

---

⁵ DEMMEL, 2003. 55–61.

⁶ BISZTRAY, 1967. 177–183.

⁷ És persze a reformkori politikusokat is, hisz legtöbbjük szintén élt a prenumeráció módszerével, elég, ha Kölcsey vagy Kossuth (bár utóbbinak jóval későbbi) előfizetés útján kiadott munkáira gondolunk. BISZTRAY, 1976. 60–61. Deák pedig tevékenyen, gyűjtőként vett részt benne. Uo. 65.

főképpen az irodalomból – ismert nevek saját környezetükben kivel tartották a kapcsolatot, kivel voltak annyira bizalmas viszonyban, hogy anyagi áldozatot kérjenek tőle egy sokszor bizonytalan minőségű termék és a mögötte álló irodalmi szereplők számára. Fontos forrás ehhez az irodalmár-gyűjtők levelezése, amellyel összevetve a listát érdekes eredményekre juthatunk. Gazdag levelezés esetén megtalálhatjuk az író által gyűjtött előfizetőket, s kapcsolatainak újfajta struktúráját bonthatjuk ki belőle, ha kevesebb levelet írt-kapott, akkor pedig egy, leginkább helytörténeti jellegű kutatással a lista által adott vezérfonal mentén megismerhetjük a vizsgált személy helyi kapcsolatait. Ugyanezek természetesen érvényesek a nem irodalmár-gyűjtőkre is (s erre talán Kvassay Antal, a podszkálai gyűjtő a legjobb példa), de az ő kapcsolataikra csak akkor derülhet fény, ha valamilyen más forrás rendelkezésünkre áll – tehát legalább helyi szinten fontos pozíciót töltöttek be.⁸ Itt pedig a helytörténeti kutatásokhoz tehet hozzá valamit a lista használata, valamint egy-egy nagyobb terület, megyék egymástól távol élő lakosainak kapcsolatára is rávilágíthat.

Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a lista csak négy információt tartalmaz:

1. az előfizető neve. A keresztnévet azonban a legtöbb esetben rövidítve írják le (ha leírják egyáltalán), bár ha a prenumeráns nő vagy arisztokrata, nagyobb az esélyünk, hogy a teljes nevet találjuk a listán. A feloldással kapcsolatban azonban rengeteg probléma merülhet fel, például, hogy elírják a nevet,⁹ vagy máshogy írják, de a c és cs írása is bizonytalan volt ekkoriban.¹⁰

2. a gyűjtők nevei. Őrölük szinte teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy kapcsolatban voltak Vahottal, bár lehet, hogy csupán valaki ajánlására, ismeretlenül küldte el nekik az íveket, mint olyan embereknek, akik esetleg támogatnák az ügyet. (Kvassay példáján láthatjuk, mennyire bizonytalan ez a kapcsolat. Lásd lent)

---

⁸ Ez a forrás Podszkál esetében Daniel Rapant *Slovenské povstanie roku 1848–1849* [A szlovák felkelés 1848–1849-ben] című monumentális méretű műve, amely több kötetben tartalmaz forráskiadást is. A munka monumentalitásához egy adalék: Az utolsó, V/2. kötet csak a hely- és névmutatót tartalmazza, s így is több, mint négyszáz oldalas (a kötetek közül a legvékonyabb).

⁹ Pl. a báni Passkay Gyula esetében, akinek a nevében a két *st* először *n*-nek olvasták, így lett Pankay. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. 275. LOSONCZI PHÖNIX, 1852. 252.

¹⁰ A *c*-t és *cs*-t hol a protestáns gyakorlat szerint *tz*-nek és *ts*-nek írják, hol pedig a katolikus gyakorlat nyomán *cz*-nek és *cs*-nek. A szóvégi *i* hangot sem hívhatjuk segítségül a vallás megállapításához, mivel az *i* vagy *y* használata még a katolikus táboron belül sem volt egyértelmű (a listán is gyakran felváltva használják ugyanazon személyek esetében). NIEDERHAUSER, 1977. 157.

3. ■ nevek melletti egyéb megjegyzés, amely csak a legkritkább esetben fordul elő. A grófnál-bárónál valószínűleg mindig kiteszik a titulust, néhány hivatás, mint az orvos, a gyógyszerész, a lelkész is kitüntetett figyelmet érdemel, de ők általában gyűjtők is egyben, nagy a valószínűsége, hogy azért van kiírva, mert Vahot ismerte őket.

4. a hely, ahonnan feladták az íveket. Hogy a feltüntetett helységnév nem a gyűjtés helye, és nem is a gyűjtő lakóhelye, arra a jelen dolgozat témájával szolgáló Podszkál a legjobb példa, amint azt a későbbiekben megláthatjuk. Bár az ívekről néha megtudhatjuk, hogy egy-egy városnév alatti gyűjtő a listát máshol töltötte fel.¹¹

Láthatjuk, hogy a lista alapján rendkívül kevés dolgot tudunk elmondani, azt is bizonytalanul.¹² A kapcsolódó forrásokból kell merítenünk tehát, amelyek közül a legfontosabb Rapant fent említett műve, továbbá a különböző helytörténeti monográfiák, városi és megyei szinten, azon kívül biográfiai lexikonok, Nagy Iván és Kempelen Béla munkái, valamint térképek.

II. Az országos kapcsolatháló

II.1 A prenumeráció és a *Losonczy Phönix* előfizetői

A következő kérdés, hogy ki ez a háromezer prenumeráns, hiszen csak a teljes előfizetői körön belül vizsgálhatóak a podszkáliak. A válaszhoz közelítve fel kell tenni a kérdést, hol lehet keresni a *Losonczy Phönix* előfizetőit az irodalmi közönség palettáján? Két megoldás lehetséges. Az elsőt maga Vahot adja: „*Pesti Divatlapom főbb pártfogóihoz szétküldtem a Losonczy Phönix programját és aláírási ívét*”¹³ – tehát az almanach közönségét a Pesti Divatlap előfizetői között kéne keres-

¹¹ LOSONCZI PHÖNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÖNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. 275–280. LOSONCZI PHÖNIX, 1852. 252–255.

¹² Más lenne a helyzet, ha a huszadik század közepéről származna a lista, ekkor már ugyanis kifejezetten azzal a céllal jött létre pl. Szeghalmy Gyula *Felvidék* c. monográfiájának 257 oldalas előfizetői listája, hogy a prenumeránsok nyomot hagyhassanak a Gutenberg-galaxisban, elmondhassák magukról, amit szeretnének, hogy tudjon róluk az utókor. SZEGHALMY 1940. Ezt a listát nagyon érdekesen bontakoztatja ki egy 2004-es regény, amely a képzelőerő segítségével ad választ azokra a kérdésekre, amelyekre mi is keressük a válaszokat, vagyis hogy mit jelentett egyes előfizetőknek szerepelni a listán, s mit mondhat el ez ma számunkra. És egyúttal azt is megmutatja, hogy az előfizetési könyvkiadás, ha a gyakorlatból régen kiveszett is, a köztudatban azért megmaradt. BÁNKI, 2004. 89–95.

¹³ VAHOT, 1880. 141.

nünk? A feltételezés egyetlen hibája, hogy nem bizonyítható: a *Pesti Divatlap*nak egyetlen előfizetőjét sem ismerjük,¹⁴ hogy összevethetnénk a két névanyagot, így egyedül Vahot közlésére támaszkodhatunk. Emlékiratainak megbízhatatlansága mellett van még egy tényező, ami kétségessé teszi a két névsor egyezését: a könyv- (évkönyv) és az újság-prenumeráció különbségei a példányszám, költségek stb. tekintetében.¹⁵ A második – immáron a (szerintünk) helyes – megoldás: a prenumerációnak, az előfizetés újtjáni könyvkiadásnak egységes közönsége volt.

Az érvelés kifejtéséhez először is lépünk vissza pár évet-évtizedet a szabadságharc előtti könyvkiadáshoz, a prenumeráció történetéhez. A szükséges, előfizetők által prenumerált mennyiség a reformkorban, amellyel már el lehet indítani a kiadás folyamatát, kb. 300 példány volt. Ezt a számot a vállalkozó kedvű írók-költők gyakran elérték,¹⁶ de a 4–500-as számot ritkán haladták meg. Kölcsey Ferenc minden munkái (6 kötet) például 364 előfizetővel 607 példányt számlált.¹⁷ Közöttük tehát kereshetünk *Phönix*-előfizetőket, de ez csak kis részben ad választ. A fentiekhez képest a 3000 hatalmas szám. A választ a hasonló példányszámú tudományos kézikönyvek sem adhatják meg, hiszen például Márton József 1816. évi *Oskolai Lexikon*ának (2545 példány) vagy *Deák–magyar-német lexikon*ának¹⁸ nyilván teljesen más volt az olvasóközönsége, bár Fényes Elek műveivel kapcsolatban már árnyaltabban kell fogalmaznunk.¹⁹

A szabadságharc utáni szépirodalmi kiadványok listáinak összevetése után azonban megfogalmazhatnánk valami válasz-félét.²⁰ Bár a listák teljes összevetésére még nem került sor, a mellékelt táblázaton látható, hogy a névsorok között helyenként csaknem 100%-os az egyezés. Ezért tehát fel kell tételeznünk egy egységes irodalmi közönséget, 2–3–4000 embert, akiket egy-egy kiadvány megjelenítése előtt minden bizonnyal meglátogattak az éppen aktuális gyűjtők,

¹⁴ BISZTRAY, 1967. 177–183.

¹⁵ BISZTRAY, 1976. 57.

¹⁶ De volt rá példa, hogy nem érték el a kitűzött példányszámot – például amikor a még ismeretlen Vörösmarty adta ki így a Zalán futását, az csak 88 előfizetőt számlált, 109 példánnyal.

¹⁷ BISZTRAY, 1976. 47–60.

¹⁸ BISZTRAY, 1976. 60.

¹⁹ Fényes sok szállal kötődött a hazai irodalmi élethez, s ez nyilván meglátszik kapcsolatain is (pl. az előfizetőkkel). Pl. Tompa Mihály is gyűjtötte a prenumeránsokat munkáira. ARANY, 1975. 361.

²⁰ Lásd az 1. táblázatot

Hont vármegye

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczy Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
Benyóvszky Péter, földbirtokos Deménden	-	-	Benyóvszky Péter	Ipolyság	1/1, 2, 3
Dr. Valykó Endre, Selmeczbányán					
50%					

Sárospatak

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtő munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczy Phönix	A LPh. előfizetés i helye	A LPh. kötetei
	gy. Soltész Ferenc	gy. Soltész Ferenc	gy. Soltész Ferenc	Sárospatak	1/1, 1/2, 2, 3
		Dr. Soltész Jánosné	*		
	A főiskolai ifjúság könyvtára	A tanuló ifjak könyvtára	A sárospataki ifjak magyar könyvtára		3
		Id. Finkey József	Id. Finkei József		1/2, 2, 3
		Ifj. Finkey József	Ifj. Finkei József		2, 3
	Rácz Lajos	Rácz Lajos	Rácz Lajos		1/2, 2, 3
	A sáros- pataki főiskola könyvtára		A főiskolai magyar könyvtár		1/2, 2
	100%	83% (100%)			

1. táblázat: A prenumeráció állandó közönsége.
A táblák utolsó sora az adott kiadvány listájáról a Losonczy
Phönixben fellelhetők arányát jelzik.

Kelemér (Garaynál Putnok)

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczi Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
–	gy. Tompa Mihály	gy. Tompa Mihály	gy. Tompa Mihály	Kelemér	-1/1
	Mocsáry Eszter	Mocsáry Eszter	Mocsáry Eszter		1/1, 2, 3
		Reczky Benedekné	Özv. Reczky Benedekné		1/1, 2, 3
		Hámos Gusztáv	Hámos Gusztáv		1/1
		Diószeghy Zsigmond	Diószeghy Zsigmond		1/1
		Ragályi Gyula	Ragályi Gy.		1/1
		Ragályi Miksa	*		1/1
		Ragályi Pál	*		1/1
		Vass Károly	–		
		Roszty József	–		
		Radvánszky Gusztáv	*	Tornaalja, Losonc	1/1 1/1
		Hámos Pál	*		1/1
		Kalmár László	–		
	100%	46% (77%)			

A 77% a csillagozott előfizetőkkel együtt kialakult arányszámot jelzi. Azért számoltam hozzá őket az állandó előfizetői körhöz, mert a két családnál fennállt az az eset, hogy nem egy-egy tagjával, hanem a teljes famíliával volt jóban Tompa. BISZTRAY, 1962. 75.

A sárospatakiaknál hasonló a helyzet: a kifejezetten aktív gyűjtő rokonát is hozzászámoltam az állandó előfizetőkhez.

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczy Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
	gy. Oláh Miklósné		Oláh Miklósné		2, 3
	Habinay Mihály		Habinay Mihály		2, 3
	Komáromy Károly		Komáromy Károly		2, 3
	Komáromy Vilmos		Komáromy Vilmos		1/2, 2, 3
	Tóth Samu		Tóth Samu		2, 3
	Szemere György				
83%					

akikről tudni lehetett, hogy „az ügy” mellé állnak.²¹ Ez egyébként jellemző a prenumerációra, Kármán és Pajor Urániáját is úgy terjesztették, hogy nemcsak az előfizetőkkel, hanem a gyűjtőkkel sem volt kapcsolata korábban a szerkesztőknek, s olyanoknak küldték el az aláíróleveket, akikről úgy gondolták, támogatnák „az ügyet”.²² Tompa egy humoros írásában is ezt olvassuk: „Zemplénben Kazinczy Gábortól, úgy fél már a vidék, mint az égő tűztől, bizonyos lévén benne, hogy tárczájában mindig van öt-hat előfizetési ív. – Uram őrizz meg a gonosztól!”²³ Tehát itt is egy viszonylag állandó közönségről van szó, amely reagált Vahot hívószavára, aki revitalizálta/vitalizálta az országosan már létező, és a szabadságharc előttinél jóval kiterjedtebb kapcsolathálót, amely azonban kevésbé függött tőle, s bárki más is jól ki tudta használni. Hogy miért nagyobb ez a háló a szabadságharc előttinél, arra a következő fejezet ad választ.

²¹ Természetesen nem egy teljesen stabil táborról beszélek, hanem egy olyan hálózatról, amely magába foglalta ezt a pár ezer embert, akinek jó része igen aktív volt a prenumeráció terén. Akik kevésbé voltak aktívak közülük, azok is a hálózat részeinek tekinthetők, lévén, hogy az aktív előfizetőkkel szoros kapcsolatban álltak. Az elmélet természetesen csak akkor lenne 100%-osan igazolható, ha a korszak prenumeránsi listáit egybevetnénk.

²² SZILÁGYI M., 1998. 320.

²³ TOMPA, 1961. 508.

Ha tehát feltételezünk egy ilyen állandó közönséget, akkor arra gondolhatnánk, hogy az összesen 46 podszkáli előfizetőt minden létező listán megtalálhatjuk. De ez esetben tévednénk, ugyanis más listákon nyomuk sincs!²⁴ Így még jobban feltűnik ez a nagy podszkáli prenumeráns-szám: mi magyarázza ezt az aktivitást? A tanulmány erre kíván választ keresni. Az mindenesetre már ebből is látszik, hogy erőteljes társadalmi kölcsönhatás (konfliktus) bontható ki a helyzetből.

II.2. A szabadságharc előtti előfizetős szám megsokszorozódása a Losonczi *Phönix* listáin

Hogy hogyan lettek ilyen sokan? Mikszáth Kálmán szerint Vahot először azt hitte, az ő népszerűsége a magas előfizetős szám oka. Később rájött, hogy Jókai volt az, még később megtalálta az igazi megoldást, „*hogy sem ő, se Jókai, hanem Losonc volt népszerű.*”²⁵ A kétségkívül humoros leírás több tényezőt sorol fel, mint a vállalkozás sikerének okait, de talán mégsem a részvét vitte a döntő szerepet – mindazonáltal érdekes volna a hasonló céllal, nagyjából egyező időpontban és hasonló alkotógárdával létrejött *Nagyenyedi Album* „garasos mecénásainak” és a *Phönix* prenumeránsainak az összevetése, de sajnos az előbbiből kihagyták a listát.²⁶ A Losonc iránti részvét azonban nem magyarázza az évben megjelent más irodalmi művek sikerét.²⁷

A döntő tényezőt elmondja Mikszáth (de nem szentel neki különösebb figyelmet): „*Ez volt az első magyar könyv, mely a szabadságharc után megjelent.*”²⁸ Ha ez így pontosan nem is igaz, valóban az első jelentősebb kiadvány volt 1–2 év óta.²⁹ A feltűnő érdeklődést magyarázhatjuk tehát az irodalmi közönség vásárlási igényének a felhalmozódásával. A kérdés az, hogy ez „csak” egy igény az olvasók részéről, akik már régen olvastak új szépirodalmi műveket, vagy komolyan kell vennünk Kemény Zsigmond zsémbelését, aki arról beszél, hogy az alkotások közönsége nem azért vesz könyvet, mert olvasni akar, hanem hogy megnyugtassa a lelkiismeretét, miszerint ő támogatta a magyar irodalmat.³⁰ Ha ez így volt, jelentős adósságfelhalmozásról beszélhetünk, s így az almanach

²⁴ BAJZA 1851. II. köt végi előfizetői lista (számozatlan oldalak). GARAY, 1851. FÉNYES, 1851. IV. 347–350. VAHOT S., 1856. VII–VIII.

²⁵ MIKSZÁTH, 1960. 187–188.

²⁶ SZILÁGYI S., 1851.

²⁷ Gondoljunk itt csak Garay Szent Lászlójának 1000–1050 előfizetőjére. GARAY, 1851. I–VII.

²⁸ MIKSZÁTH, 1960. 187.

²⁹ SOMOGYI S., 1977. 111.

³⁰ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 291.

végén lévő prenumeráns listát nyugodtan átkeresztelhetnénk adóslistára. Ez a feltevés azonban nem állja meg a helyét, a korábbihoz képest hihetetlenül hosszú listán látott előfizetők érdeklődés hiányában hamar elfogytak volna, de nem így történt. Tompa Mihály is egymaga tizenöt könyv vagy folyóirat előfizetéseit gyűjtötte 1851 nyarán,³¹ vagyis több mint fél évvel később, minthogy megteltek a *Phönix* „adóslistái”, a könyvekre tehát még volt kereslet a „nagy adóbehajtás” után is.

Levonhatjuk a következtetést, hogy a lényeges előfizetői magatartás-módosulásnak, amely a prenumeránsok megsokszorozódásával járt együtt, mindenképp a forradalom alatt kellett bekövetkeznie/kialakulnia, de legalábbis nem lehet független ezen másfél év eseményeitől. Ennek ellenére a legkézenfekvőbb magyarázatot, a passzív rezisztenciát nem fogadhatjuk el fenntartások nélkül, mint azt majd a későbbiekben látni fogjuk.³²

II.3. A zárlatos hálózat

Mi volt az oka az előfizetők ilyenén elpártolásának, ami miatt a második-harmadik kötetet már nagyfokú érdektelenség vette körül? Lássuk először a legilletékesebb, vagyis Vahot Imre válaszait, elsőként azt a reakciót, melyet frissen, még 1852-ben fogalmazott meg. Gyulai Pálnak írta április 25-én, hogy a kritikusokra haragszik, mert a kritika szülhet olyan véleményt, botrányt, hogy a „jó ügy” mellől elpártoljanak az emberek, s az írónak kelljen még megvédenie magát.³³ Nem nehéz megsejteni, hogy itt egy Tompával kapcsolatos botrányra gondol Vahot, amikor a költő álnéven támadást intézett egy kritikusa ellen, s ezzel kellemetlen helyzetbe sodorta magát.³⁴

De talán érezte Vahot, hogy nem ez a helyes megoldás, az olvasó jobban hisz a saját ízlésének, mint a kritikusoknak, akik ilyen mértékben nem ronthatták le a *Phönix* presztízsét. Viszont volt valami, ami kifejezetten ezt a hatást érte el, a cenzúra, illetve az amiatti késlekedés. Ez meglehetősen nagy bosszúságot okozott, tudjuk, hogy a szintén gyűjtő Tompa Mihálytól már a kiadványt,

---

³¹ ARANY, 1975. 361.

³² A passzív rezisztencia fogalma – mítosza? – nemcsak az adómegtagadás és hivataltól való távolmaradást, tehát a külvilágtól való elfordulást jelentette, hanem egyúttal befelé fordulást, a magyar kultúra és nyelv felé való fordulást, amely a társas élet, a nemzet belső élete folyamán materializálódott. SOMOGYI É., 1981. 71–80. A későbbiekben majd ezen értelmezés mentén indulhatunk el.

³³ Vahot Imre Gyulai Pálhoz. 1852. április 25. Budapest. OSZK Kt. Levelestár.

³⁴ Az eset fontosabb irodalma: TOMPA, 1963. 65–67. GYULAI, 1961. 71.

vagy ha azt nem, a pénzt követelték vissza.³⁵ Ő már tapasztalt volt a prenumeráció kérdésében – sokat bosszankodott miatta, s ezt le is írta – egy humoros cikket és egy verset is papírra vetett róla. Tőle tudjuk, hogy a könyvek késése hatósági beavatkozás nélkül is gyakori volt, és a kötetek sokszor sérülten, koszosan, rosszul összefűzve érkeztek meg, s ha visszaküldték őket, csak még később kerülhettek fel a polcra.³⁶ Ilyen előzmények mellett nem csoda, hogy a késő – megbélyegzett – kiadványtól sokan elpártoltak, ha figyelembe vesszük, hogy sokan rendelkezettek már keserű tapasztalatokkal a korábbi prenumerálásokról. Vahot emlékirataiban már ezt jelöli meg fő indokként az elpártolás miatt,³⁷ és akár el is fogadhatnánk, ha nem volna jobb magyarázat.

Ezt maga Vahot szintén 1852 tavaszán írta meg Fáy Andrásnak. Itt az előfizetőség-csökkenés hátterében azt látja, hogy sok jótékony című, de semmi reális eredményt fel nem mutató irodalmi vállalat volt ebben az időszakban.³⁸ Mint írtuk, Tompa egyedül 15 kiadványra íratott alá. Ezen kiadványok egyszerre történő – talán a *Phönix* sikerén fellelkesült – megjelenése a feltételezhető prenumeráns hálózatban igencsak megterhelhette azt. A kínálat a keresletnél aránytalanul nagyobb volt, s ez nem csak a *Phönix* bukását eredményezte, hanem a többi vállalkozását is. Erre a legjobb példa, hogy Garay Szent László című művére nem három hónapot, hanem három évet kellett várni, s ekkor a szerző már három éve halott volt...³⁹

Az előfizetők fenti okokból származó érdektelensége érthetetlen módon nem érintette a podszkáljakat. Egyetlen magyarázat lehetséges: mivel nem voltak olyan „rutinos prenumeránsok” (lásd fent), ezért nem is rendelkeztek olyan rossz tapasztalatokkal az előfizetési rendszerrel kapcsolatban, mint a hálózat jelentős része.

II.4.1. Az előfizetői viselkedés változásai – Podszkálban és az északi megyékben

Ha megnézzük kötetek szerint lebontva, egy nagyobb egységet megragadva, hogyan is változott az előfizetők viszonyulása a *Phönix*hez, milyen stabil tábora volt, mennyire volt képes új előfizetőket toborozni, a következő eredményekhez jutunk. A vizsgált megyék: Abaúj-Torna, Bars, Gömör-Kishont, Hont, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Sáros, Trencsén, Zemplén, Zólyom, tehát Felső-Magyar-

³⁵ ARANY, 1975. 340.

³⁶ TOMPA, 1961. 510–512.

³⁷ VAHOT, 1880. 146.

³⁸ Vahot Imre Fáy Andrásához. 1852. március 1. Budapest. OSZK Kt. Levelestár.

³⁹ ARANY, 1975. 381. TOMPA, 1964a. 202.

ország. Az összes – négy – kötetre 631 ember fizetett elő (az előfizetések száma 913). Ez már megfelelő számnak látszik bizonyos következtetések levonására.

Az első kötet első kiadásának a prenumeránsai 371-en vannak, az első köteté összesen 489-en, ez az előfizetők (személyek) 77%-a, az előfizetésekének pedig (a kötetek végi aláírások száma) 53,5%-a. A második kötetre 118 új embert tudott toborozni Vahot, (az összes előfizető 19%-a), de a 371 támogatóból csak 101 (27%), a 489-ből pedig 160 (33%) maradt meg összesen. A harmadik kötet 25 olyan embert érdekelt, akik még nem vettek az almanachból (az összes előfizető kevesebb, mint 4%-a), rajtuk kívül pedig még 122 korábbi garasos mecénást tudott megnyerni a szerkesztő, a 606-ból (20%). Mindhárom kötetre 87-en prenumeráltak (közel 14%) – három ember az első kötetből mindkét kiadást megrendelte – 116-an a négy előfizetés-gyűjtésből valamely kettőn aláírtak (18%). Vahot vállalkozása tehát indulásakor volt a legsikeresebb, s bár a második kötetnél még némileg tudta gyarapítani támogatóinak táborát, de korábbi prenumeránsai kétharmadát elvesztette, a harmadik kötet még gyérebbszámú mozgósítást eredményezett, s a korábbi előfizetők négyötöde maradt érdektelen.⁴⁰

	I/I	I/II	II	III
Az egyes kötetekre előfizetők száma	371 fő	118 fő	277 fő	147 fő
	489 fő			
Az egyes kötetek előfizetőinek aránya a teljes előfizetős számhoz (913)	40,6%	12,9%	30,3%	16,1%
	53,5%			
Az egyes kötetekben szereplő új előfizetők	371 fő	115 fő	117 fő	25 fő
Az egyes kötetek új előfizetőinek aránya az összes előfizető számához (631)	58,8%	18,2%	18,5%	4%
	77,5%			
Valamely listán legalább egyszer már szereplő előfizetők	–	3 fő	160 fő	122 fő
Korábbi előfizetők aránya az előző kötetek teljes előfizetős számához	–	0,8% (3/371)	32,7% (160/489)	20,1% (122/606)

2. táblázat: A Losonczy Phönix előfizetős számának alakulása

⁴⁰ LOSONCZI PHÖNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÖNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÖNIX, 1852. 252–255.

Ezzel mindenképp érdekes szembesíteni a podszkálí listát. Az előfizetőkhez számolom Kvassay Antal gyűjtőt is, hiszen nem könyv-vásárlást, hanem prenumeránsi aktivitást vizsgálunk, ahol fontos a gyűjtő is – épp ezért a teljes mintánál sem tettem különbséget. A 46 emberből 44-en már ott voltak az első kötet listáján is (96%), közülük 34-en már az első kiadásnál jelen vannak (74%). Ez azt mutatja, hogy a gyűjtő hatékonyan tudta aktivizálni a kapcsolati hálóját, hiszen ismerőseit már az első alkalommal is tökéletesen tudta mozgósítani, s a kimaradt két ember is előfizetett a második példányra, igaz, egyikük a harmadikra nem fizetett elő. Vele együtt három ember írt alá csak egyszer (6%), 9 kétszer (20%), s 34 ember, tehát 74% állt végig az ügy mellett. Ez tehát – láthatjuk – önmagában is különleges, hogy az előfizetők 7%-át adó faluban fizetett elő a „stabil” előfizetők 39 %-a.⁴¹

II.4.2. Podszkálí egyedisége

Láthatjuk tehát, miképpen és miért fogyatkozhatott meg az előfizetők száma, és hogy ez az általános tendencia nem volt érvényes a vizsgált községekre. A következő kérdés, hogy mennyire különleges ez a negyvenhat ember? Fordult-e elő másutt is olyan eset, hogy kis faluban ennyi előfizető volt? Azt lehet látni, hogy nem annyira a település nagyságán múlik az előfizetők száma, hanem a kapcsolatok milyenségén és mennyiségén. Erre elegendő egyetlen példát hoznunk. Amikor Keleméren, egy alig hatszáz lelkes kis faluban Tompa Mihály, a kelemér-poszobai egyház református papja – és országos hírvű költő – volt a gyűjtő, 16-an fizettek elő nála. Amikor pedig a következő köteteket már egy, a község által egyébként nagyon is megbecsült „idős lány”, Mocsáry Eszter gyűjtötte, akkor a második kötetre csupán négy, a harmadikra hat prenumeráns tudott megnyerni. Csak a második kötetnél tud három nevet felvonultatni, akik még nem fizettek elő sehol a megyében, közülük egy, valószínűleg még Tompa ismerőse, de a másik két név sem fordul elő a következő listán.⁴²

Az is könnyen belátható, hogy sok vidéki nemes fizetett elő, akik a század eleji agónia után már felismerték a művelődés szükségességét,⁴³ így egy helységnévtár segítségével hívásával sem lehetünk biztosak az előfizetők etnikumával, vallásával, az előfizető-gyűjtés sikerességével kapcsolatos kérdéseinkben. Képzeljük el a helyzetet, amikor egy-két előfizető van egy több száz fős szlovák, ka-

⁴¹ LOSONCZI PHÓNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÓNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÓNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÓNIX, 1852. 252–255.

⁴² DEMMEL, 2004.

⁴³ FÜLÖP, 1978. 195–200. 227.

tolikus vallásúak által lakott faluban. A környékbeli úrilakában előfizető nemes attól még lehet magyar református, s talán a gyűjtő csak őt kereste fel, így a gyűjtés sikeres volt.

Mindazonáltal összevettem a *Phoenix*-gyűjtések idején kiadott, mondhatni naprakész Fényes Elek-féle geographiai szótárat a listán szereplő városokkal.⁴⁴ 213 helységből 114-et színmagyarnak ír Fényes, 45 – közte Buda-Pest, vagy Pest – vegyes nemzetiségű, 22 pedig egynemzetiségű, ebből 14 szlovák. A település-nagyságot a következő táblázat ábrázolja. Ez utóbbi nem csak azért fontos, mert a nagyszámú kistelepülés mögött megsejthetjük a vidéki birtokos nemesség aktivitását, hanem azért is, mert a 36-ból 10 színszlovák Fényes Elek szerint is.⁴⁵

A település lakosainak száma	Települések száma
12000 fő felett	33
12000–5000 fő	34
5000–2500 fő	34
2500–1000 fő	44
1000 fő alatt	36

3. táblázat: Az előfizetési leveket beküldő települések (a listák feladási helye) nagysága

Vizsgáljuk meg kicsit közelebbről ezt a – Podszkalt is magába foglaló – csoportot. Ez azért fontos, mert választ kaphatunk arra, hogy a podszkáli tipikus előfizetői viselkedés-e a kis, nem magyar falvak esetében, vagy még ebből a csoportból is kilóg? Agárdon (Nógrád, ma Ósagárd) Fabó András, lutheránus lelkész fizet elő, támogatva ezzel szülővárosa, Losonc újjáépülését.⁴⁶ Felsőzsolcán (Borsod) Szatmáry Pál fizet elő, aki a falut jogilag birtokló özvegy Plathy Imréné vejeként ténylegesen igazgatja a helységet, akkor is, amikor a szabadság-

⁴⁴ A táblázatot itt most egészben nem közlöm, ugyanis aránytalanul nagy helyet foglalna (kb. a dolgozat 1/3-át) ahhoz képest, hogy csak egy gondolat alátámasztásául szolgálna, amely azonban nem része a fő gondolatsornak.

⁴⁵ FÉNYES, 1851. I–IV. A településszám összeadva jóval kevesebb, 181. Ez két okból ered. A forrás nem tartalmazza az erdélyi és horvátországi településeket, valamint több helyet pusztaként jelöl meg.

⁴⁶ TOMPA, 1964b. 538.

harc alatt feldúlják és kirabolják a falut.⁴⁷ Kálnaborfőn (Hont) Baros József, megyei birtokos és hivatalnok fizet elő, Nagyszelestyén (Bars) három, Nemcsény (Bars) tizenöt, Öreglak (Somogy) kettő, Pacola (Nyitra) hét, Pelejte (Zemplén) hét és végül Rimabrezó (Gömör) tizenegy előfizetővel bír.⁴⁸

Láthatjuk tehát, hogy a podszkálai előfizetők nem csak az egész lista szempontjából lógnak ki a sorból, hanem a falu ismérvei szerint felállított csoportba sem illeszkednek. Ez jelen esetben természetesen nem probléma, hanem inkább kidomborítja a konfliktust. Fabó vagy Szatmáry indokait megértjük, hiszen a szülőváros támogatása, vagy a hasonló sorsú birtok kellőképpen megokolja az aláírást, s alaposabb kutatásokkal a többi hét esetet is, főként a környékbeli birtokosnemesek kapcsolatainak felgöngyölítésével, könnyedén meg lehet indokolni. A podszkálai aktivitás megfejtéséhez azonban nem vitt közelebb.

III. Kik valójában a podszkálaiak?

Podszkál vadregényes tájon, a trencsényi hegyvidéken fekszik, s erre utal a neve is: *podskalie* – sziklaalja. Körülötte hatalmas hegyek magasodnak az ég felé, a legközelebbi két település, Trsztye 1000 lépésre, valamint Pruzsina hat kilométerre van. A 19. sz. második felében rohamosan csökken a falu lakossága (1863 – 321 fő, 1873 – 239 fő, s később is ez utóbbi adat körül ingadozik) közigazgatásilag összevonják az előbb említett Pruzsinával (utóbbi ekkor – 1907 és 1913 között – Barossháza⁴⁹). Ez persze egyenes következménye a környék gazdasági struktúrájának, hiszen az egyébként nem túl jelentős, Podszkáltól 20 km-re lévő Illava már 1828-ban is vízfejként uralta a környéket, már ami a gazdasági életképességet jellemzi. A falut megkerülhetetlen gátként vették körbe a sziklafalak, – Vályi András is azt írja, hogy „*földgye... második osztály béli*”, sőt,

⁴⁷ ZSÍROS, 1993. 85. 131–133. Megjegyzendő, hogy ekkoriban Felsőzsolcán is terjedt egy „humanitárius” nyomtatvány, mely egy egyházi éneket tartalmazott, ami a templom újjáépítéséről szólt. „*A' begyülemdő összevag a torony építés folytatására szánatik*”, áll a kiadványban, továbbá, hogy „*Rád, ki erre adakoztál, vár örök, zöld égi jus*”. NAGY M., 1851. (Helye: OSZK PAt, 1851, nyolcadrét dokumentumok)

⁴⁸ NAGY I., 1857. 205. LOSONCZI PHÓNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÓNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÓNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÓNIX, 1852. 252–255.

⁴⁹ MAJTÁN, 1998. 241.

egy ötöde teljesen hasznavehetetlen⁵⁰ – akadályozva minden területi, gazdasági és demográfiai növekedést.⁵¹

Trencsén nemzetiségi adatait nézve érdekes eredményt kaphatunk: a megye 212 379 lakosából 687 volt magyar, és 200 534 szlovák az 1850-es népszámlálás szerint, sőt, még Fényes Elek szerint is, aki javítani szeretett volna az általa pontatlannak tartott statisztikán, csak 1268 magyar volt a megyében 1857-ben.⁵²

Mіндеzek fényében nézzük meg tehát, ki is az a 46 ember? Miután szerepelnek a listán, ezért két dolgot tudunk (tudni vélünk) róluk: tudnak magyarul, és érdeklődnek a magyar irodalom és kultúra iránt, valamint hogy van megfelelő anyagi fedezetük a drága kiadványokra. A kérdésre háromféle választ fogalmazhatunk meg:

A podszkáliak helyi tehető parasztok, kismemesek, akik politikailag aktívak, és meglehetősen jómódúak, hiszen összesen 240 forintot költenek az almanach támogatására. Mint sok más szlovák nemes, ők is inkább a magyar nemzethez tartozónak szeretnék vallani magukat - vállalván vele a nyelvi összetartozást – s ezt a célt szolgálja a listán való szereplés is. Fényes és Vályi szerint viszont csak a Nozdroviczkyek, az Ordódyak és a Tersztyánszkyak a földesurak itt, s közülük csak két család szerepel a listán, a többiek tehát nem lehetnek helybéli nemesek.⁵³ A fentebb leírt mikrokörnyezet is ellentmond ennek az elméletnek.

Helyi, szegény, szlovák parasztokról van szó, akik nem tudnak magyarul, de a földbirtokos vagy a falu lelkipásztora kiköveteli tőlük az aláírást. Ez az eset még valószínűtlenebb, hiszen Kvassay Antal inkább nyitrai, bár erős trencsényi kapcsolatokkal rendelkező nemes volt, de ha esetleg a magukat a listán összesen nyolcszor képviselő Tersztyánszkyakat sejtenénk a háttérben, akkor is, ki az az ember, aki kierőszakolja a konfrontálódást alávetettjeivel – hiszen kikövetel tőlük 240 forintot – mégpedig úgy, hogy abból számára semmi haszon sem származik?⁵⁴

⁵⁰ VÁLYI, 2003. 103. *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme, 1865.* 394–395.

⁵¹ OSZK Tt. III. katonai felmérés, 75000-es szelvény. Z. 9. C. XIX. *A Magyar Korona Országainak helységnevtára, 1873.* 1027. *A Magyar Korona Országainak helységnevtára, 1882.* 662. *A Magyar Korona Országainak helységnevtára, 1892.* 1466. *A Magyar Korona Országainak helységnevtára, 1903.* 1160. *Magyarország helynevtára, 1863.* 648-649. BÁCSKAI-NAGY, 1984. 317–349. 356–381.

⁵² DÁNYI, 1993. 58., 62–63., 69. Az 1850-es népszámlálás nemzetiségi adataival kapcsolatos problémákra lásd BOLGÁR, 2004 illetve DEÁK, 2000. 59–79.

⁵³ FÉNYES, 1851. III. 244. VÁLYI, 2003. 103.

⁵⁴ Megjegyzendő az is, hogy – igaz, 13 évvel későbbi adat, amelyet nem számoltam át a forint értékének esetleges csökkenését vagy növekedését figyelembe véve – 1865-ben a falu egy nagy és 50 kisbirtokosának évi összes jövedelme 1019 pengő forint volt – ezek szerint

Miután a faluban nem kereshetjük a prenumeránsokat, ezért a helyesnek gondolt válasz, ha elszakadunk Podszkáltól, és kiterjesztjük a vizsgálatot Trencsénre, valamint a közeli Nyitra megyére. Így nem jutunk olyan paradoxonhoz, hogy a kétszázezres megye négyszáz lelkes falujában lakik a néhány száz fős magyarság minimum 46 fős csoportja. Az valószínű, hogy az előfizetők ilyen aktivitása nyelvtudástól és nemzeti identitástól függetlenül nem jöhetett létre, ezért a prenumeránsokat főként a 687, magát a népszámláláson magyarnak valló trencsényi között kereshetjük.)

IV.1. Az északi megyék nemessége a 18–19. század fordulóján.

A magyar-szlovák avagy nemes-nem nemes ellentét kialakulása

Az előző fejezet utolsó gondolatának a kifejtéséhez, annak megfelelő kontextusba helyezéséhez fel kell vázolnunk az adott terület társadalom- és politikatörténetét az elemzett korszakban. Mint már említettük, Trencsén nemzetiségileg meglehetősen homogén volt, csakúgy, mint az északi megyék többsége. A magyarság számaránya kifejezetten alacsony, és hogy nem olvadtak bele a „szláv tengerbe”, ez csupán annak köszönhető, hogy etnikai különállásukon túl társadalmi helyzetük révén is csaknem külön csoportot képeztek. Az északi megyék nemessége ugyanis a 18. század végén kezdődő nemzeti ellentétek hatására nem állt a szlovák nemzet élére, hanem a számára többet nyújtó magyar nemességet választotta, s hungarus patriotizmusa magyar hazafisággá változott.⁵⁵ Szarka László így írja le a folyamatot: „A natio hungarica rendi-nemesi nemzetfogalma a 18. század temérdek közjogi vitája nyomán és a közéletben egyre erőteljesebben előrenyomuló magyar nyelv és kultúra hatására mindinkább etnikai színezetet is nyert. És bár a felvidéki hétszilvafás szegény nemesség egyik-másik túróci, líptói, vagy éppen sárosi képviselője még száz évvel később is legjobban szlovákul beszélt, mind gyakoribbá vált a felföldi nemesség körében a magyarnyelvűség. A magyar nemzeti szellem a 17. század óta erősödött fel a felső-magyarországi nem magyar származású nemesi családokban.”⁵⁶

---

ennek csaknem negyedét költötték volna könyvre... *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme*, 1865. 394–395.

⁵⁵ A két fogalom természetesen nem ugyanaz, a hungarus patriotizmus egy lefordíthatatlan (s magyar hazafiságként végképp nem tolmácsolható) kifejezés, amely egy olyan identitásra utal, mely szerint valaki a kárpát-medencei keresztény királyságot tartja hazájának, függetlenül etnikumától, anyanyelvétől, születési és élőhelyétől a Kárpátok koszorúján belül. SZIKLAY, 1962. 166–167.

⁵⁶ SZARKA, [1993.] 78.

Szirmay Antal a 19. sz. elején ír egy verset, úgy, hogy 144 felföldi nemesi családnevet rak egymás mellé:

„... *Borsiczky, Velcsiczky,
Melcsiczky, Reviczky,
Recsiczky, Scharfficzky,
Rokiczky, Keviczky...*
*Tito vseci dobre
vedga po slovenszky.*”⁵⁷

Vagyis hogy ezek mind jól tudnak szlovákul. Kazinczy Ferenc is azt írja a *Fogságom naplójában* (1794. december 29-i bejegyzés), hogy Berzeviczy András alnádor latinul is „*tótos pronunctatióval*”, vagyis szlovák kiejtéssel beszélt.⁵⁸

Ez a folyamat hatalmas törést okozott a szlovák társadalmon belül, hiszen a nemzeti küzdelmek, a nemzeti érdekérvényesítés e korszakában a szlovákság vezető társadalmi réteg nélkül maradt, s ezt a sokkot sokáig nem heverte ki, hiszen a 19. század végéig tucatjával íródtak olyan irodalmi alkotások, amelyek e réteg „elveszésén” siránkoztak, próbálták visszacsábítani a szlovák nemzettestbe, esetleg démonizálták vagy szatirikusan kifigurázták őket.⁵⁹ Ilyen pl. Ján Chalupka német nyelven megírt regénye, a *Bendegucz, und Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint* amelyben két szlovák kismemes a szolgájukkal elindul keletre, hogy megkeressék Ázsiában a magyarok őshazáját, de csak Bukarestig jutnak el, s amikor itt is hallanak magyar szót, megnyugodva hazatérnek: megvan az őshaza.⁶⁰ A könyv sok tekintetben már a szatíra határait áthágva, sértő hangnemet üt meg, de célját eléri. Érzékletesen mutatja meg, hogy milyen nevetséges az idegen kultúrát meg nem értő, de ahhoz mindenképpen csatlakozni kívánó kívülálló. A nagy kérdés, amelyre válaszolni igyekszünk, hogy vajon illik-e a Chalupka által megalkotott kép a podszkáli előfizetőkre?

IV.2. Szlovák-kérdés 1848-ban

Hogy erre válaszoljunk, először egy rövid eseménytörténeti vázlatot kell nyújtunk a forradalom és szabadságharc alatt Északnyugat-Magyarországon le-

⁵⁷ SZIRMAY, 1807. 85–88.

⁵⁸ KAZINCZY, 2000. 13–14.

⁵⁹ Ez az alaphelyzet a későbbiekben azonban megkönnyítette a vékony szlovák tőkésréteg és a parasztság egymásratalálását. POLÁNYI, 1987. 37.

⁶⁰ SZIKLAY, 1962. 270–272.

zajlott folyamatokról. Mint a legtöbb nemzetiség 1848 Magyarországon, a szlovákok is felemelték hangjukat az önállóságért, amelynek legmarkánsabb sarokpontja a nyelvkérdés volt.⁶¹ A határozott fellépésnek köszönhetően a magyar kormány már április 12-én napirendre tűzte a kérdést, amit azonban hamar el is vetett, hiszen úgy ítélte meg, hogy az csupán a szlovák tömegek támogatását nem élvező, elszigetelt egyének megnyilatkozása. Az ő fékentartásukra Árva, Liptó, Nyitra, Túróc és Trencsén megyébe kormánybiztosokat küldtek ki, valamint a Galíciában állomásozó, magyar legénységű császári ezredek egy részét a Felföldre vezényelték.⁶²

Arról viszont rendelkeztek, hogy a korábbi aszályos esztendőik miatt ingyenes vetőmag-segélyben részesüljenek a felföldi megyék lakosai. Amint ebből a példából is látszik, a szlovákok tekintélyes része a magyar forradalom jobbágy-felszabadító vívmányainak a haszonélvezője volt, így nem csoda, ha a radikális, függetlenségpárti Lúdovit Štúrnak, Milan Hodžának és Jozef Miroslav Hurbanak nem sok sikere volt a szlovák légió⁶³ felállításában. Bár Zágrábban és Bécsben is kaptak anyagi és erkölcsi támogatást, Bécsből a toborzás sikertelensége miatti késéssel csak szeptember 17-én induló csapat meglehetősen furcsa képet festett. A háromszáz legionárius közül mindössze ötven volt szlovák, a többi cseh, így a cseh légió kifejezés lett volna indokolt, nem beszélve arról, hogy mivel Štúrék nem voltak képzett katonák, a hattagú nemzeti tanácsba három cseh katonát is be kellett venni. Közülük ketten az osztrák hadvezetés bizalmi emberei voltak, így a szlovák népet fegyverbe szólító kiáltványban nemcsak a nemzeti egyenjogúság volt kitűzött cél, hanem úgymond a magyarok által megbontott birodalmi egység helyreállítása is. Elképzelhető, hogy ez a kiáltvány mennyire nem mozgatta meg a szlovák tömegeket. Ugyanakkor ebben a vallás is szerepet játszott. Štúrék mindhárman evangélikusok voltak, a szlovákok többsége viszont katolikus, akik eleve gyanakvással figyelték a vállalkozást.⁶⁴

Ezek után nem meglepő, hogy a Hurban által – szónoklatokkal – jelentősen megdolgozott terület, Nyitra megye északnyugati része, Miava környéke sem

---

⁶¹ HURBAN, 1980. 154–159.

⁶² SPIRA, 1980. 27.

⁶³ A Hurban-féle csapatra azért használom a magyarországi gyakorlatnak megfelelő szlovák légió kifejezést, mivel a szlovák terminus, a nemzeti hadsereg (VESZTRÓCZY, 2002. 94–97.), nem állja meg a helyét. Ugyanakkor Gabriel Viktor megadja nekünk a másik, túlzó terminus technikust is, melyben a korabeli megyei magyar elit körében használatos „Hurban-féle rablóbanda” megnevezést támasztja alá. GABRIEL, 1999. A könyv helyes értelmezéséhez Kiss Gy. Csabától kaptam segítséget.

⁶⁴ SPIRA, 1980. 27. 74–75.

támogatta őket.⁶⁵ Végül is a légió ellen sokkal több szlovák fogott fegyvert, mint mellette, s így a szeptember 19-i határátlépés után tíz nappal kénytelenek voltak kimenekülni az országból.⁶⁶

Ez a rövid áttekintés mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy könnyebben megfelelő kontextusba tehesük a helyi eseményeket. Hiszen ez volt az a konfliktus, amely a jóval bőségebb források által megvilágítja a vizsgált kapcsolathálót.⁶⁷

V. A Podszkál nevű faluból küldött előfizetési íven szereplő prenumeránsok kapcsolathálója

V.1. Vahot Imre és Kvassay Antal. A kapcsolat rejtélye

A hipotézisünk tehát az, hogy ez a 46 ember trencsényi nemes volt, de Podszkálhoz csak kevesüknek volt közük, és bár elsősorban szlovák gyökerűek voltak ugyan, a magyar nemzettesthez tartozónak vallották magukat. A következőkben ezen feltevésünket igyekszünk igazolni.

Hogy a megyei nemesség összetartó volt és kapcsolatban állt egymással, azt evidenciának vehetjük. De meg kell vizsgálnunk, mennyire volt szoros ez a kapcsolat és milyen jellegű volt. Ne feledjük, hogy a nemesi összetartáson túl vélhetőleg nemzeti összetartásról is beszélnünk kell, hiszen itt a birtokos-közép ellentétet jelentős részben fedte a magyar-szlovák szembenállás.

---

⁶⁵ Megjegyzendő, hogy Görgey egy anekdota szerint azt mondta erről a területről, „*hogy ha Magyarország független, önálló ország volna, ezen [a Kis-Kárpátok által] elválasztott részről legjobb volna önként lemondania, mert megvédelmezése igen nehéz*”. SPLÉNY, 1984b. 93. Hurbanék választása sem lehetett tehát véletlen, bár amint a későbbi események megmutatták, nem csak a magyar ellentámadást, hanem a mozgalom terjedését is gátolták a nehezen járható hegyek.

⁶⁶ SPIRA, 1980. 75.

⁶⁷ Ezek természetesen Rapant művéből származnak. A szlovák felkelés egykorú krónikása, az eseményeket naplószerűen megíró Mikuláš Dohnány nem emlékezik meg a felkeléssel szembekerült megyei előljárókról, így a trencsényi nemesség nem jelenik meg művében. DOHNÁNY-STEFANOVIČ, 1988. 7–161. Ennek oka egyébként vélhetően az, hogy inkább Kossuthot tekintette Dohnány az igazi ellenfélnek, s ő azért jelenik meg többször a munkában. Azonban, ha a megyei nemességről írna, mint ellenfélről, akkor a helyi konfliktussá alacsonyítaná az ő egész szlovák nemzetre kiterjedő, felszabadító harcukat.

Kerényi Ferenc helyesen állapította meg, hogy a *Phönix* sikere az előfizetés-gyűjtők személyének a megválasztásán múlt,⁶⁸ ezért első nekifutásra a szerkesztő-gyűjtő kapcsolatot kell elemeznünk, bár ez elsősorban csak vertikális szinten érvényesül, a szerkesztő és gyűjtő közötti, valamint a horizontális gyűjtő-aláíró közti kapcsolatig csak ritkán hatolnak el, mint majd azt a későbbiekben látni fogjuk, bár nyilván egy-egy aláírásnál fontos lehetett a szerkesztő személye is. Nem utolsó sorban azért, mert Vahotnak nagyon erős felföldi kötődései vannak, szellemi, családi, iskolázottsági, baráti szinten.

Az erős szellemi kötődést a szerkesztő különleges, irodalmi tájegységekről szóló eszmefuttatása bizonyítja. Vahot ugyanis felosztotta a magyar írókat-költőket származásuk szerint, s három nagyobb csoportot különböztetett meg: a duna-mellékieket, tiszta-mellékieket és a hegyhátiakat, akik szerinte a költők közül a lírai csoportot képviselik (a drámai és az epikai csoporttal szemben.) Így ír róluk: „Műveik lényeges jelleme...: mély személyiség... külfelmában tiszta nyelviszabotosság, finom technikai tökély, szóval művészet.”⁶⁹ A Felföld külön szellemi-művészeti egységként való kezelése nála jelenik meg először.⁷⁰

Családi kapcsolatok közül talán elég, ha két személyre utalunk. A szerkesztő egyik nagybátyjára, a zempléni Kossuth Lajosra,⁷¹ vagy Mikszáth Kálmán feleségére, Mauks Ilonára, aki a Dessewffyék útján közeli rokonságban állt vele, de az idős, a felesége halála után kevészavú szerkesztő hamar közeli barátságba került a „nagy palóccal” is. Sőt kettejük költői párbajából született meg Mikszáth egyetlen verse, *A Légyott*.⁷² Családjának túróci származása és eredeti vezetékneve (Vachott) még problémát is jelentett számára, Egressy Gábor szlovák származással „gyanúsítja” meg. Ennek nagy szerepe volt névváltoztatásában.⁷³

A szerkesztő egyébként Eperjesen végezte iskoláit. Korszakunkban – a harmincas években, amikor Vahot is odajárt – egyedülálló szellemi entitás volt a város, ugyanis nem terhelték levegőjét nemzeti ellentétek, mint az ország sok más iskolájában. Ebben pedig a legnagyobb szerepe Sárosy Gyulának, Vahot egyik legjobb barátjának volt, aki 1834-től az Eperjesi Magyar Társaság vezetője lett, s nemhogy nem hagyta a helyzetet elmérgesedni, hanem maga is tagja volt a szlovák diáktársaságnak többekkel, s Ján Kollár *Slávny dcérájának* is első magyar fordítója lett.⁷⁴ Sárosynak és barátainak a tevékenységét már úgy jel-

⁶⁸ KERÉNYI, 2002. 303.

⁶⁹ VAHOT, 1844. 164.

⁷⁰ CSAPLÁROS, 1940. 83-84.

⁷¹ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 201.

⁷² MIKSZÁTH, 1967a. 49-56.

⁷³ FARKAS, 1932. 94-95.

⁷⁴ BODOLAY, 1963. 33. KEMÉNY, 1962. 237-238. MIKSZÁTH, 1967a. 54. 56.

lemzi Sziklay László, mint a magyar szlavisztika első megjelenését,⁷⁵ Lisznyai Kálmán volt a másik legjobb barátja Vahotnak, ő szintén érdeklődött a magyarországi nem-magyar népek kultúrája, irodalma iránt.⁷⁶

A két Vachott – ekkor mindketten (Sándor és Imre) azok, a szerkesztő csak újságírói pályájának kezdetével magyarosít – is tevékenyen részt vállalt a társasági eseményekben ezen a kis „nyugalom szigetén”, ahol anakronisztikus módon megmaradt több nemzet szimbiózisa, s színelőadásaiknak is gyakran volt szlovák hallgatósága is. Eperjesen maga Vahot is megtanult szlovákul.⁷⁷ Mindezek fontosak ahhoz, hogy meglássuk, Vahot rangos szakirodalom által is hangoztatott⁷⁸ magyarkodása nem nemzeti türelmetlenség volt. Elmondható tehát róla, hogy toleráns volt a nemzetiségekkel szemben – de legalábbis toleránsabb, mint korábban gondoltuk – s két legjobb barátjáról is elmondható ez. A nacionalizmusát érzékeltető kép – bundagalléros magyarkodás – indulhatott akár pusztá leírásként is, hisz valóban állandó viselete volt a bundagallér.⁷⁹

Hogy mikor került kapcsolatba a gyűjtővel Vahot, azt pontosan nem tudni, de alkalmá valószínűleg lett volna rá, annál is inkább, mert a Nyitra megyei elithez tartozó Kvassay feltehetően részt vett azokon az országgyűléseken, amelyekről tudjuk, hogy Vahot is ott lehetett – hiszen sok, az országgyűléssel kapcsolatos kiadványt jelentetett meg. A másik lehetséges kapcsolódási pont, hogy esetleg Vahot korábbi „vállalataira” fizetett elő. Hogy pontosan mikor kerültek tehát kapcsolatba, azt nem tudni, bár a konkrét, az almanach létrejöttékor realizálódott kapcsolatra talán rá lehet bukanni. Kvassay Antal első gyermeke 1850. július 6-án született, de meglepő módon az erős trencsényi kapcsolatokkal rendelkező nyitrai hivatalnoknemes felesége nem a kúriájukon vagy Felső-Magyarország valamely városában, hanem Budán adott neki életet.⁸⁰ Vélhetőleg az apa is ott volt mellettük, s a nagy öröm közepette elvállalhatta a gyűjtő feladat körét.

Lássuk, mit tudhatunk erről a Kvassayról. Brogyánban született 1801-ben, és minden bizonnyal ügyvédi végzettsége volt, hiszen 1850-től Nyitra egyházmegyei és püspökségi ügyésze. Vélhetőleg befejezte tanulmányait, amikor 1825-

---

⁷⁵ SZIKLAY, 1977. 47–88.

⁷⁶ KEMÉNY, 1962. 315.

⁷⁷ VAHOT, 1880. 70–72.

⁷⁸ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 201. vagy KÓKAY, 1979. 596.: „A város [Eperjes] magyar és magyarosodó rétegeinek gondolkodása meghatározó volt számára. A magyar nyelvű művelő társaságban végzett munkája, Sárosi Gyulával való barátsága ugyancsak nyomot hagyott későbbi szerkesztői munkáján: innen ered az idegenekkel, a nemzetiségekkel szembeni türelmetlensége.”

⁷⁹ MIKSZÁTH, 1967a. 49.

⁸⁰ SZINNYEI, 1980–81. VII. 596.

ben nyugat-európai körútra indult. Június elején Bécsben van, majd az olasz Alpokon át Milánóba és Torinóba utazik. Innen észak felé veszi útját, s Bernen át egészen Hamburgig megy, majd Ulmon, Passaun és Linzen keresztül érkezik vissza Magyarországra.⁸¹ Ez az út az egyetlen közvetlen bizonyítékunk annak alátámasztására, hogy művelt ember volt, s így nem véletlenül volt ő a gyűjtő.

A család neve alatt fennmaradt levéltári anyagok 19. századi részei érdekes képet mutatnak: elenyészően kevés magyar és szlovák nyelvű okmány mellett latin és túlnyomórészt német nyelvűek szerepelnek. Érdekes adalék egy magyar nyelvű almanach kiemelkedően sikeres terjesztőjének családjáról, még ha fi-gyelembe is vesszük azt a tényt, hogy a hivatalos vagy félhivatalos okmányokból csak óvatosan következtethetünk a beszélt nyelvre, valamint, hogy az egyik legterjedelmesebb magyar nyelvű irat egy a családtagok között lefolyt ügyinté-zésről szól.⁸²

Kvassay Antal 1850-ben tehát húsz évvel idősebb a szerkesztőnél. Ehhez képest a gyűjtés megkezdésekor ifjú házas, alig egy éve vette feleségül a nála 25 évvel fiatalabb, ekkor 24 éves Frankeni Schmidt Hermint, aki éppen első, Jenő nevű gyermeküket várja. A házasság a nagy korkülönbség ellenére is si-keresnek mondható, Jenőt még hat Kvassay-gyermek követte. Az ő sorsuk is adalék lehet az apa sikeres kapcsolatépítő tevékenységére, amely a *Losonczy Phönix* podszkali listája mellett abban is megmutatkozik, hogy említett Jenő fia földművelési államtitkár lett,⁸³ második fia, István pedig miniszteri tanácsos, fiumei helyettes kormányzó és konzuli főtörvényszéki elnök. Őt lányát is jól házasította ki, Mária férje Udvardi Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter, Vilma férje pedig Ordódy Béla miniszteri tanácsos.⁸⁴ Ha ez csak egy-egy gyer-mekről lenne elmondható, még sejtethénk egyéni ambíciót és tehetséget a magas posztok mögött – amelyet persze nem szeretnénk elvitatni – de a hét-négyszáz arány – fiúknál kettőből kettő – esetében már mindenképp a családi hát-teret (is) kell sejtenuk.

A kérdés, hogy miért Podszkált jelölte meg az előfizetés helyéül Kvassayt? Ő a család nyitrai illetőségű „brogányi” ágához tartozott, és minden kútfőnk ehhez a területhez köti. Elegendő forrás híján nem tudunk kapcsolatot találni közte és a trencsényi „nemeskvassói” Kvassayak között, így csak sejtethjük, hogy összefüggés van az előfizetési hely megjelölésének ahhoz, hogy a szomszédos helységben, Nemeskvassón mintegy másfél száz – 1837-ben 143 – Kvassay nevű

⁸¹ NAGYI., 1860a. 527. MOL Kvassay-család levéltára. (P 444) 8. cs. 432.

⁸² Lásd ehhez: SZIKLAY, 1987. 120–123. MOL Kvassay-család levéltára. (P 444) 8. cs.

⁸³ Életrajzát lásd FEJÉR, 2000. 46–48.

⁸⁴ SZLUHA, 2003. 730–733.

férfi élt. Kvassay az előfizetés-gyűjtés ideje alatt nyitrai püspökségi ügyész, nem tűnik valószínűnek, hogy ez alatt hosszabb idejű rokonlátogatást tett volna Trencsénben.⁸⁵

Kvassayt 1848 őszén az oszlányi járás főbírája, Majthényi Ferdinánd megbízható barátjaként említi, akire rábízhatja az ügyei intézését – azzal együtt, hogy Zorkóczy László követi a hivatalában – ha neki nemzetőrnek kell vonulnia. Ez annak fényében mond sokat, hogy az oszlányi járásra már ekkor kiterjedt a Hurban-féle miavai szlovák felkelés.⁸⁶ Ezzel el is jutottunk a konfliktushoz, a továbbiakban pedig főként Daniel Rapant művére támaszkodva azt vázoljuk fel, hogy miért nem lehet a 46 aláírást egyszerű irodalompártolásnak vagy emberbaráti segítségnek tekinteni, miért szükségszerű, hogy Trencsénben ez a 46 ember fizet csak elő, s miért éppen ők? Következzék tehát 45 biográfia-töredék, amelyek elsősorban magyar-szlovák kapcsolatokra-ellentétekre, megyei szerepvállalásra, negyvennyolcas szerepvállalásra, irodalmi szerepvállalásra összpontosítanak a vizsgált időszakban, tehát a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.

V.2. Az ismeretlenek

Kezdjük a legegyszerűbbel, azokkal, akikről semmit vagy csak nagyon keveset tudhatunk. Fanni, Irma és Mária nyilván Kvassay Antal nőrokonai, de hogy kik ők egyáltalán – hűg, nővér, lány, nagynéni, vagy jóval távolabbi családtagokról van szó, egy kúriában laknak-e a gyűjtővel stb., nem tudni. Mária név ugyan előfordul, de egyikük (Antal nővére) öt évvel korábban meghal (1845), másikuk (Antal lánya) öt évvel később születik (1855), a harmadik (Antal unokahuga) 5 éves.⁸⁷ Így őket nagyobb valószínűséggel kereshetjük a forrásszegény – sőt, forrásmentes – nemeskvassói ágon. Megjegyzendő azonban, hogy Mária minden listán külön szerepel a többi Kvassaytól, tehát ha a postán elküldött és a nyomtatott lista sorrendje megegyezik, ez azt jelenti, hogy másik helységben élt, a többiektől külön. A Tersztyánszky család érdekesebb lenne, hiszen ők az egyik, tényleg podszkáli birtokos család a listáról, de róluk sem lehet túl sok mindent elmondani, hacsak nem azt, hogy négyük közül ketten kakukktojások a listán. Csak egyszer írták alá, amit rajtuk kívül csak Neubrun Szidónia tett meg, akiről egyébként szintén nem tudunk semmit. Trencsényi nemesek, Tamás valószínűleg részt vett a szabadságharcban, mint a trencsényi lovascsapat

⁸⁵ NAGYI., 1860a. 527.

⁸⁶ RAPANT, 1948. 420.

⁸⁷ SZLUHA, 2003. 730–733. NAGYI., 1860a. 526–528.

hadnagya.⁸⁸ Ő Alajossal és Józseffel együtt a Podszkálhoz legközelebbi, névadó Trsztyén lakik, Ignác pedig Kissztankócon.⁸⁹ Az ő különállása látszik is. Azon a listán szerepel, amelyen egyetlen más Tersztyánszky sem. Balgha Alajosról, Chudovszky Józsefről,⁹⁰ Neubrun Szidóniáról nemcsak forrásaink hallgatnak, hanem Nagy és Kempelen sem tud nemességükről. Cservenyánszky Ignác vélhetően Verbócon élt, mivel rokonát, Pált ott találhatjuk a forradalom alatt, sőt, egy másik előfizető, Meltsiczky László is járt arra ekkoriban (lásd lent).⁹¹ Ahogy Nozdroviczky Gyula és Rucsek János is járt ekkor Belluson, ahol pedig Baros Antal is megfordulhatott, hiszen a helységből származnak a trencsényi Barosok, amely ekkor is a birtokukban volt. Kulifay Istvánnal az a probléma, hogy korszakunkban négy ilyen nevű ember is élt a környéken, egyikük 1825-ben alsóváradi református lelkész, másikuk 1837-ben nagyszombati kanonok. Ekkor egyébként csak Vágbesztercén 17 férfi családtag élt. Majerszky Ferencnek csak az apjáról van némi információ. Majerszky Kristóf 1803-ban Kamencsánban lakott, 1815-ben Zsigmondházán báró Balassa tiszttartója, s még 1860-ban is él. Malobiczky Ignácra csak annyit tudunk, hogy trencsényi nemes.⁹²

Begyatz Lajosról már többet megtudhatunk. Őt a császáriak gerillának mondják, aki Brogyáni Leander oldalán harcolt csaknem egy éven keresztül. Utóbbi egyébként kapitány volt a nemzetőrségben, s mindketten lelkes *Phoenix*-támogatók, mindhárom példányra előfizetnek igaz, Brogyáni Bánban.⁹³

Grotkovszky Rózának feltehetően rokona volt Grotkovszky Sándor, szintén gerilla, aki Vágvárálján lakott, urasági ügyvéd volt, trencsényi kapitány a szabadságharc alatt, Grotkovszky Elek pedig a vágbesztercei járás teljhatalmú csendbiztosa.⁹⁴

Rédeky Károly a trencsényi Kocskócon élt 1837-ben, testvére, István pedig a bánóci járás biztosa 1849 végén.⁹⁵

⁸⁸ BONA, 1999. 332.

⁸⁹ NAGYI., 1864. 118.

⁹⁰ A szlovák életrajzi lexikonban ugyan van egy Michal Chudovszky nevű újságíró, akinek a testvére Jozef, egy tanár, de az apjuk még Chudy, s ők Árvában születtek, ami ugyan határos Trencsénnyel, de a Chudy-Chudovszky név sem valószínű, hogy egyedi, másutt elő nem forduló név, az egyezésnek tehát kifejezetten kevés a valószínűsége. SBS, 1987. 478.

⁹¹ RAPANT, 1948. 362. RAPANT, 1972. 53.

⁹² NAGYI., 1857. 203–205. NAGYI., 1860a. 502–503. NAGYI., 1860b. 247–248. 282.

⁹³ RAPANT, 1961b. 47.

⁹⁴ RAPANT, 1948. 211. RAPANT, 1961b. 47–49. RAPANT, 1972. 92.

⁹⁵ NAGYI., 1862. 670–671. RAPANT, 1963. 243.

Svertner Antal trencsényi ügyvéd Nagy Iván szerint, viszont az írásmód teljesen más: Schwertner.⁹⁶ Véletlen elírás, vagy a németes hangzású név magyarosítása? Nem tudni.⁹⁷

Ezek után három csoport vizsgálata következik, akikről már többet tudhatunk. Az egyik csoport közös nevezője egy pappal lezajlott konfliktus, a másikat – egyébként az előzővel együtt – a megyei hivatalnokok csoportjának hívhatnánk, a harmadik fejezet témája pedig az alkotó-*Phoenix*-előfizetők és ismerőseik.

V.3.1. A plébános és a prenumeránsok

A következő előfizetői csoport egy izgalmas konfliktus felgöngyölítésével fűzhető egybe. A helyszín még mindig Trencsén, az időpont 1848 nyara. Kubicza Pál trencsényi alispán 1848. június 21-én a következőket írta a belügyminiszternek: „A bitcsei kerületben folyó hó 20-án tartott követválasztás alkalmával pánszláv irányáról ismeretes Gerometta nevű káplán párthívei által rendkívüli ingerültség támasztatott, mely, kisebbségbe maradása következésibe, Marsovszky Bernáth, megválasztott képviselő és hívei elleni erőszakoskodássá fajulván, az előre odarendelve volt Ferenc József Főherceg nevit viselő lovaskatonaság közbenjárása anélkül, hogy ebből nagyobb-szerű következmények származtak volna, szükségessé lett.”⁹⁸ Az alispán rokona Kubicza Lajos, aki Melcsicen lakott, s 1837-től biccsei uradalmi írnok,⁹⁹ s két kötetre

---

⁹⁶ NAGYI., 1863. 110.

⁹⁷ Bizonytalanná teszi a kérdés eldöntését, hogy a neoabszolutizmus korában is a magyar írásmódnak megfelelő helyesírással írták a nevét a Hof- und Staats-handbuch tisztviselői között. *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 151.

⁹⁸ RAPANT, 1937b. 338. Bár nem illeszkedik szorosan a történet folyamatába, mégis fontos megjegyezni, hogy a környéken nem ez volt az egyetlen ilyen eset. A nyitrai Galgócon a helyi szlovák többség által támogatott Szidor Ferenc hívei és Frideczky Timót vármegyei tisztviselő szavazói között a választás napján véres tömegverekedés bontakozott ki. Bár Szidor győzelme már egyértelmű volt, hívei elkergették Frideczky támogatóit, és még napokkal később sem volt biztonságos a környék. Ennek ellenére Szidort győztesnek nyilvánították, és elutazott az országgyűlésre, ahonnan viszont Kubiczát küldték ki az eset kivizsgálására, minek eredményeképpen az egyébként valóban a többség által támogatott (3013 választóból 1830 már biztosan rá szavazott) Szidortól elvették a mandátumát. PÁLMÁNY, 2002. 856–857.

⁹⁹ NAGYI., 1860a. 475–476.

fizetett elő, míg a megtámadott Marsovszky Bernát – aki ekkor, 1850-ben egyébként 30 éves –¹⁰⁰ háromra.

Az említett káplán Eugen Gerometta katolikus lelkész. 1819-ben született Zsolnán. Dolgozott a Štúr-féle Slovenské Národné Novinybe és az Orol Tatranskyba. A Hurban-féle Slovenské Pohľady 1847-ben közölte tőle az *O náklonnosti Slovanov ku svobode* (A szlávok hajlama a szabadsághoz) című terjedelmes történeti-filozófiai cikket.¹⁰¹

Mint láttuk, 1848-ban indulni szeretett volna az országgyűlési képviselői helyért, amelyet nem tudott megszerezni. Ha felidézzük az eset kapcsán a lip-tószentmiklósi szlovák petíció 9. pontját, úgy gondolhatjuk, hogy rátaláltunk az események mozgatórugóira: „Követeljük, hogy a nemzeti választójogot ne a rendi hovatarozás és állás szabja meg, hanem az egyenlőség szelleme és joga, ezért azt akarjuk, hogy minden népéhez hű, gonosztettektől és kihágásoktól mocsoktalan magyarországi állampolgár és lakos, aki húsz éves, választhasson, és aki huszonnégy éves, választható legyen. Az elfajzott nemzetáruolóknak, akik anyanyelvüket alábecsülik és akár titokban, akár nyíltan valóban ármányt szőnek a nemzet joga, becsülete és szabadsága ellen – nem szabad közhivatalokat betölteniük.”¹⁰²

Mintha csak Marsovszkyról beszélne ez a „pánszláv” irat. Hiszen Szirmay Antal 1807-ben még azt írja, hogy ez a család jól tud szlovákul. De a vers szerzője nem csak őrölk tudja ezt. A Borsiczky, Grotkovszky (Grodkovszky), Majerszky, Meltsiczky, Nozdroviczky, Potoczky, Szadeczky, Tersztyánszky (Terszenszky vagy Trstyánszky) család is szerepel nála.¹⁰³ Ez a 20 –szky, -iczky végződésű név közül 14 embert érint; a verset felhasználva nyilván csak ezekre terjedhet ki a vizsgálat. Elmondható hát, hogy ezen szlovákul tudó nemes családokra vonatkozhatott a fent ismertetett 9. pont utolsó idézett mondata, ők voltak a trencsényi „elfajzott fiak” [*odrodilý syn*]. De vonatkozhat a többiekre is, hiszen a többségük nemes volt, az pedig valószínűtlen, hogy azon a vidéken, ahol egy magát magyarnak valló emberre jutott 292, aki magát szlováknak vallotta, ne tudott volna mindenki szlovákul.¹⁰⁴ Hogy mennyire vonatkozott rájuk,

¹⁰⁰ NAGYI., 1860b. 341. Marsovszky életrajzát lásd PÁLMÁNY, 2002. 547–549. A Geromettával való konfliktust – helytelenül – a *Közlöny* (1848. július 13. 34. sz.) ismertetése alapján csak Marsovszky szemszögéből ábrázolja.

¹⁰¹ Az *O náklonnosti...* pontos címe bizonytalan, Szinnyei *Slovanov neklonost` k slobode-nek írja*, az említett cím Rizner bibliográfiájából származik, de a szlovák életrajzi lexikon egy harmadik címet közöl. RIZNER, 1931. 24. SBS, 1987. 184. SZINNYEI, 1980–81. III. 1181.

¹⁰² A szlovák Nemzet kívánságai. Liptószentmiklós, 1848. május 10. Idézi SPIRA, 1980. 163–166.

¹⁰³ SZIRMAY, 1807. 85–88.

¹⁰⁴ A felföldi nemesség amúgy ekkoriban még bizonyára jól tudott szlovákul, például a cári csapatok orosz katonáival is szót tudott érteni (SZIKLAY, 1977. 50.).

ahhoz meg kell tudnunk, hányan voltak a megyében tisztviselők közülük, és esetleg milyen volt a tevékenységük. Ezt elmondani azonban már a következő fejezet feladata lesz.

Az események után nem csoda, ha már a választás másnapján elfogatóparancsot adnak ki Gerometta ellen. A vádak szerint pánszláv eszméket terjesztett a szószékről, „*tót köztársaságnak alakításáról*” beszélt, orosz és délszláv emisszariusokat fogad a lakásába¹⁰⁵ és polgárháború esetére szabadcsapat alapítását helyezte kilátásba, amely a szlovák táborhoz csatlakozna. Az elfogásával, őrizetben tartásával és Pestre küldésével Vagyon Miklós főszolgabírókat bízják meg. Utóbbi szintén *Phönix*-előfizető, mindhárom kötetet megrendelte.¹⁰⁶ Vagyon Miklós öccse, Antal 1848-ban Nyitra megyei (szakolcai) képviselő volt.¹⁰⁷

Augusztus 25-én a magyar kormánynak ír levelet Gerometta, amelyben egy újabb vádpont rajzolódik ki – vagy egy korábbiak a bővebb kifejtését kapjuk: „*Keblussek Miklós volt bitcsei bíró, ki épen ezen impostúrái miatt a bíróságból lelétegetett, valami Szalay Mihály gazdatiszttal azt tanusítja, hogy én május elején az engem Trencsénbe hívó csacai deputációnak ezeket mondtam: én azért nem mehetek Trencsénbe, mert én e napokban orosz emisszariusokat várván, sok dolgom leend velök.*”¹⁰⁸ Érdekes az újabb két biccsei név felbukkanása. Keblussek Miklós bíró két kötetet rendelt, Szalay Mihály gazdatiszt háromat. A Biccse környékére csoportosítható előfizetők sorát a mindhárom kötetre előfizető Katona Ferenczel zárjuk. Ő biccsei jegyző volt, és a Hurban-féle miavai fegyveres felkelés miatt létrehozott megyei bizottságok egyikében is részt vállalt, de szerepe volt a választáson történt konfliktus kezelésében is.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ „...*akár a kancsuka, akár a forradalmi illír vörös sapka győzne, egyenlően enyészet lenne a sorsunk*”, írja Wesselényi Miklós a *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című röpiratában. WESSELÉNYI, 1992. 210. A reformkori magyar politikai életben gyakran került napirendre az orosz expanziótól való félelem, jó példa erre az idézett munka.

¹⁰⁶ RAPANT, 1937b. 346. RAPANT, 1963. 243.

¹⁰⁷ GRACZA, é. n. 10. Vagyon Antal képviselőisége már csak azért is érdekes, mert a vizsgált konfliktus-típus harmadik példáját adja, Felső-Magyarország északnyugati részén. Az alaphelyzet hasonló a Kubicza Pál által vizsgálthoz, valamint a központi konfliktushoz. A választókerület helyi politikai erői (jelen esetben Koreszka József szakolcai polgármester) által támogatott jelölt alulmarad a megyei tisztviselővel (itt – Vagyon Miklós) szemben, melyet a vesztes erők nemcsak kudarcként, hanem árulásként, csalásként élnek meg. A konfliktus azért is érdekes, mert Koreszka József ugyanúgy előfizetett *Phönix*-re, mint az ellentábor jelöltjének a bátyja. (A jelölt ezt már nem tehette meg, hiszen a választás után fél évvel, 1849 elején meghalt.) PÁLMÁNY, 2002. 936. 1219.

¹⁰⁸ RAPANT, 1937b. 371.

¹⁰⁹ RAPANT, 1950. 197. RAPANT, 1948. 210. *Közlöny*, 1848. július 13. 34. sz.

A látszat szerint tehát a biccsei kerület, sőt a megye elitjét mozgósította maga ellen a pánszláv eszméket hirdető pap, akik a lehető legnagyobb szigorral léptek fel ellene, hiszen úgy vélhették, hogy egy kétszázézeses szlovák lakosságú megyében hamar végzetessé válhat egy jó szónok ilyen irányú ténykedése.

A másik felet meghallgatva azonban korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Gerometta – a már említett, magyar kormányhoz írt levelében – így emlékszik a választásra: „*A bitcsei választókerület... engem akart képviselőül. A megkövesült arisztocratia, mely titkos tanácskozmányában elhatározta, hogy amennyire csak lehet, magyénkbül minnél több nemes menjen képviselőül a nemzetgyűlésre, bennem arisztokratikus céljaikhoz rossz eszközt szemlélvén,*¹¹⁰ *Marsovszky Bernátot, csak egy néhány hét előtt még igen jó barátomat, arra bírta, hogy az testvére által mindent elkövessen*”, hogy ne Geromettát válasszák. Marsovszky Móric tíz pontból álló vádiratot fogalmaz meg, amelyek alól a biccsei lelkész – állítása szerint – sikerrel tisztázta magát. Ezért Gerometta szerint Marsovszky Bernátot törvénytelenül választották meg, minden többségi „*publicatio*” nélkül, csak nemesek által.¹¹¹ Kinek adjunk akkor igazat? Nem tudni. Mindenesetre felettébb furcsa, ha valaki (Marsovszky) a néhány héttel azelőtt még – állítólagos – barátjának mondott vetélytárs ellen a „*Ferenc József Főherceg nevét viselő lovaskatonaság*”-ot hívja oda, s az is érdekes, hogy amikor rá egy napra elfogatóparancsot adnak ki ellene, már egy teljes dokumentumokkal is alátámasztott nyomozást lefolytattak az ügyében.¹¹²

A Keblussek Miklóssal és Szalay Mihállyal lefolyt beszélgetésre is másképp emlékszik. Nem azt mondta, hogy *dolga van az emisszáriusokkal*, hanem, mivel azok a térségben tevékenykedtek, és zsidóellenes hangulatot keltettek, ezért *dolga van miattuk*.¹¹³ Ő ugyanis, mivel rá hallgat a nép, meg tudja nyugtatni őket, s így megszüntetheti a zavargásokat. Itt egy újabb fontos mozzanatra bukunk. Gerometta végig arról számol be, hogy a megye teljes lakossága mellette áll, és hallgat rá. És ez igaz is lehet, hiszen nem csak ő állítja ezt, hanem Palugyai Imre nyitrai püspök is. Az is érdekes továbbá, hogy Marsovszky Bernátot nem hívják haza az országgyűlésből, amikor a népszerűbb politikusokra lesz szükség a Hurban-féle lázítás hatástalanítására (holott már 10 éve aktív megyei politikus).¹¹⁴

¹¹⁰ Apja, František Gerometta kereskedő volt. SBS, 1987. 184.

¹¹¹ RAPANT, 1937b. 370.

¹¹² RAPANT, 1937b. 338. 346.

¹¹³ Kiemelések tőlem. Ekkor, 1848–1849-ben a Vág völgyében több helyen került sor zsidóellenes pogromokra (KOVÁČ, 2001. 105.), ezek megfékezésében Marsovszky Bernát személyesen is részt vett. PÁLMÁNY, 2002. 548.

¹¹⁴ RAPANT, 1937b. 346. 366. 371. RAPANT, 1948. 214. NAGYI., 1860b. 341.

Palugyai Imre is nyugtalanságát fejezi ki az elfogatóparancs hallatán, s nem érti a történeteket, hiszen „*míddőn a múlt országgyűlésen hozott és hivatalos úton reá [Geromettára] bizott törvények hírdetése és magyarázata alkalmával összegyűlt sokaságot törvényes ösvény követésére, magyar, mint diplomaticus nyelv tanulására ösztönzött úgynnyira, hogy nemcsak... minden rendű és rangnak nyitvános helyeslését nyerte..., hanem személye is legnagyobb népszerűségben részesült.*”¹¹⁵

Őszintének tűnik Gerometta vallomása a pánszláv eszmékről is: ő elsősorban anyanyelvének a kiművelésén munkálkodott – beszél egyébként magyarul „*valamennyi tót [szláv] nyelvet*”, németül, latinul, franciául, olaszul – s a pánszláv eszméket ezzel ellentétesnek tartja, de állítólag felbontotta a kapcsolatot azokkal a szlovák írókkal is, akik 1848 márciusában a függetlenedésre utaltak.¹¹⁶

A pánszláv eszméktől való elhatárolódása a magyar kormányhoz írott levelében természetes. Ugyanakkor a valóság nem ezt tükrözi. 1846–1847-től a bécsi titkosrendőrség felfigyelt a szlovák fiatalok lengyel kapcsolataira, s egy Karol Zielonka nevű emisszáriust küldött, hogy az eperjesi fiatalok közt nyomozzon. Meg is szerzett egy szlovák népkatekizmust, amely egy Blahoslav nevű eszményi országról beszélt, amelyben minden fordítottja a magyarországi feudális viszonyoknak. A szerzője Ján Francisci, az eperjesi kör további tagjai közt pedig ott van nemcsak Eugen Gerometta nagybiccsei római katolikus káplán, hanem Jozef Hurban, hlbokéi evangélikus lelkész is. Céljuk az volt, hogy a nacionalizmus segítségével felkeltsék „*a népekben... a demokratikus eszméket*” és felkelést robbantsanak ki, amelyben számítanak Oroszországra is. Tudták ugyanis, hogy a görögkatolikus vallású lakosság között nagy rokonszenv nyilvánul meg a cári hatalom irányában.¹¹⁷

Nem csoda, hogy a fentieket ekkor már el kívánta titkolni Gerometta. Pedig nem keveredett ellentmondásba önmagával. Az eperjesi kör célja ugyanis nem a magyarságtól, mint nem szláv néptől való függetlenedés, hanem éppen ellenkezőleg. Össze akartak fogni a magyarokkal, s közös erővel szerették volna legyőzni a királyt és a németeket, akik a nemesség segítségével az eredetileg *szabad szlovák nemzetet és a mellé befogadott magyar nemzetet*¹¹⁸ rabszolgaságba so-

¹¹⁵ RAPANT, 1937b. 366.

¹¹⁶ RAPANT, 1937b. 347. 372.

¹¹⁷ KOVÁCS, 1959. 329–331.

¹¹⁸ Kiemelések tőlem. Ez az elmélet nem új keletű, már az első jelentős szlovák–magyar, történeti témájú polémia során Bencsik Mihály nagyszombati jogászprofesszor azon vádjára, mely szerint a szlovákok a „*Fehér ló legendája*” alapján csak másodrendű alattvalók, azt válaszolta Ján Baltazár Magin, hogy az autochton szlovák nemzet vendégszerető módon befogadta a honfoglalókat, akikkel közösen alapították meg a középkori Magyar Királyságot. SZARKA, [1993] 75–76.

dorta. Francisci maga kifejezetten rokonszenvezett az akkori magyar ellenzékkel, és röpiratában is barátságos magatartást mutat a magyar nemességgel szemben. Sőt, amikor Thuránszky Marcellt letartóztatták a hatóságok az 1848. évi felkelésbe torkollott prágai szláv kongresszus után, egyenesen közös, szlovák–lengyel–magyar mozgalomról beszélt. Az a Magyarországtól a szlovák népet függetleníteni akaró író, akivel Gerometta – állítása szerint – megszakította a kapcsolatot, minden bizonnyal Hurban lehetett.¹¹⁹

Az is kérdéses, hogy vajon démonizálni vagy idealizálni szerették volna az elfogatóparancs ilyen megfogalmazásával: „*Különös ismertetőjegye: Napoleon-formájú arca van.*”¹²⁰ Eugen Geromettáról sajnos nincs kép a szlovák biográfiai szótárban, de négy évvel fiatalabb öccséről, Ján Miloslav Geromettáról van, s bár két, egymástól távoli ember hasonlósága szubjektív megítélés kérdése, ha Eugen annyira hasonlít Ján Miloslavra, mint Ján Miloslav Napóleonra, igazoltnak tűnik a körözvény megállapítása.¹²¹ Kérdés, hogy hány embernek volt akkoriban Trencsénben pontos elképzelése Napóleon arcáról, ki volt tehát a körözvény „célközönsége”? Nagy a valószínűsége, hogy a nemességnek és a városi polgárság nagyobbik részének igen – tehát a megyei magyaroknak, németeknek, és zsidóknak – de ugyanez már vélhetően nem mondható el a földművelő szlovák parasztok többségéről.¹²²

Mindent egybevéve egy olyan jellem, olyan szellemiség rajzolódik ki előttünk, amelyet leginkább Ján Palárikhoz, a szlovák kultúrát, művelődést, nyelvművelést életcélként tekintő, de hungarus-tudatú katolikus paphoz hasonlíthatnánk, s csak kevéssé emlékeztet a Marsovszkyék által megrajzolt, Hurban-féle harcoss evangélikus lelkészre.¹²³ Nem beszélve arról, hogy a fent említett vallási ellentét, amelyet Hurbánék protestantizmusa váltott ki, különösen fennállhat nemcsak a katolikus szlovák tömegek, hanem a katolikus lelkész esetében is.¹²⁴

---

¹¹⁹ KOVÁCS, 1959. 330–331.

¹²⁰ RAPANT, 1937b. 348.

¹²¹ SBS, 1987. 184.

¹²² A kérdés eldöntéséhez Mikszáth Kálmánt hívjuk segítségül. Ő ugyanis egy – igaz, 1871-es – novellájában ezt írja: „*Béla esküdt... kivette zsebéből tarka zsebkendőjét, melynek négy csücskében le van pingálva Napóleon arcképe, leporolta vele cipőit...*”. Egy felföldi városka hivatalnokai tehát már a zsebkendőjén is találkozhatott Napóleon arcképével, mindazonáltal nem valószínű, hogy a vidék lakosai „Napóleon-zsebkendőbe” törölték verejtéküket. MIKSZÁTH, 1967b. 44.

¹²³ Ján Palárikról: SZIKLAY, 1962. 407–410. illetve KISS, 1993. 23–32.

¹²⁴ Steier Lajos alapvetően helyesen beszéli el a történetet, a források alapján hasonló eredményhez jut. Sőt, még egy plusz információval is szolgál, szerinte ugyanis Mikuláš Dohnányi úgy ír Geromettáról, mint aki a szlovák felkelés ellen tartott hatásos beszédeket a nép körében. Bár ez kialakult Gerometta-képünkkel nem ütközik, mégsem letem meg

Elmondhatjuk tehát, hogy Marsovszkyék kihasználták azt az alaphelyzetet, amely szerint a két konfliktus, a társadalmi és a nemzeti ellentét lefedte egymást, s a politikai riválisról így már könnyen elhitethető volt, hogy nem csak nemesség-, hanem magyarelles is?¹²⁵ Egy újabb kérdés, amelyre nehéz választ adni. Annyi azért elmondható, hogy Magyar Királyság két legészaknyugatibb megyéjében jellegzetes konfliktus volt a helyi, szlovák többség által támogatott képviselőjelölt és a megyei elit küldöttjének az elkeseredett, olykor vérre menő választási küzdelme, amely összeütközés nemzeti konfliktus voltát azonban nemcsak Gerometta esete cáfolja, hanem a szakolcai választás is. A megyei arisztokráciából érkező Vagyon ellen fellépő polgármester, Koreszka József nemzetiségi kérdésben – amint látni fogjuk – hasonló elveket vallhatott, mint a „vármegye által küldött”, korán elhunyt képviselő.¹²⁶ Az összeütközés nemzeti ellentétként való beállítása már csak azért is tűnik inkább politikai eszköznek, mint valóságos helyzetnek, mivel Marsovszkynek egyébként is egyetlen esélye az volt a választási küzdelem megnyerésére, ha a körzetben rendkívül népszerű lelkészt illegitimé teszi a környéken amúgy is rettegett, s ezért bárkire könnyen rábizonyítható pánszlávizmus vádjával.

V.3.2. A megyei nemesség és hivatalviselése.

Következzen tehát a megyei nemesség seregszemléje, a lista szerinti nézőpontból – ki mit tett (elsősorban a forradalom alatt) – a megyében?

Hulyák Márton 1849 végén a rajeci járás biztosának, Szullovszky Imrének a helyettese volt, rokonáról, Istvánról semmit nem tudunk.¹²⁷

Koreszka József Szokolcán (Nyitra) volt polgármester. Az ő politikai állásfoglalása a szlovák felkeléssel szemben egyértelműnek tűnik, hiszen maga írt levelet a belügyminiszternek 1848. június 21-én arról, hogy a környéken pán-

---

ezt a kitélt az említett műben, sőt, Dohnányi egy helyütt úgy ír róla, mint akinél meghúzhatta magát az éppen menekülő Lúdivit Štúr. DOHNÁNYI-STEFANOVIČ, 1988. 66. Steiernek azonban nem kell feltétel nélkül hinnünk, hiszen két hibát is ejt történetében: Gerometta szerinte evangélikus segédlelkész, Marsovszky keresztneveként pedig Donát szerepel. STEIER 1937a. 98.

¹²⁵ Az akkori megyei elit amúgy is hajlamos volt összemosni a két fogalmat. A lipótszentmihályi szlovák petíciót úgy emlegetik, mint amelynek „Tartalma izgató különösen a nemesség, a magyar elem s a törvények ellen...”. HOLÁK, 1936. 33.

¹²⁶ PÁLMÁNY, 2002. 935–936. Vagyon Antal 1849-ben, 35 évesen halt meg.

¹²⁷ RAPANT, 1963. 243.

szláv eszmék terjedését tapasztalja.¹²⁸ Ugyanő öt nappal később, június 26-án is küld egy levelet a kormánynak, egy aznap született várostanácsi határozat végeredményeként, melyben a város nevében a kormány keménykezű politikája mellett tesz hitet.¹²⁹ A dokumentum különösen érdekessé válik a későbbi hivatalvállalása fényében (lásd lent).

Marsovszky Bernát 1848-as szerepvállalásáról már esett elég szó. Fivére, Jusztin is előfizet, de az ő nevével másutt nem találkozhatunk. Másik testvére, Móric nem fizethet elő, az 1840. évi trencsényi alszolgabíró a szabadságharc alatti ténykedése miatt emigrációba kényszerül. A császáriak szerint együtt volt gerilla Begyatz Lajossal, bíraskodik Zental Imrével, és csak 1857-ben tér haza, abban az évben, amikor apjuk, Károly meghal. Az idősebb Marsovszky volt az, aki megalapozta fiának karrierjét (Bernát). Mint a napóleoni háborúk tisztje 1816-ban hazatért, és legnagyobbbrészt elzálogosított ősi birtokait ügyes házassága és saját szorgalma révén visszaszerezte és rendbehozatta.¹³⁰

A Marsovszkyak egyébként ezidőtájt házassági kapcsolatban álltak a Kvassayakkal, az Ordódyakkal (Podszkál egyik birtokos családja), korábban pedig a Piacsekekkel.¹³¹

Meltsiczky László volt az, aki alszolgabíróként (később szolgabíró lett) elsőként tudósította hivatalosan a vármegyét, miszerint „*pánszláv izgatásai által ösmeretes Hurban, Stour és Hodzsa, ... Miava mezővárosába 600 fegyveres cseh önkéntessel*” betört, és „*2000-re haladó népcsoport azonnal hozzájuk csatlakozott, tüzzel-vasal e megye felvidéke eddig csendes völgyei*” feldúlta. Itt érdemes megjegyezni, hogy, bár a szlovák légió számát duplájára is becsülték a valósághoz képest, azt mégis helyesen látták meg, már az első pillanatban, hogy a katonák többsége nem a saját önállóságukért harcoló szlovák volt, hanem cseh. A jelentés hatására alakult meg az a két bizottság, melynek sok „podszkáli” előfizető is a tagja (Thurzó Mihály, Katona Ferencz, Szádeczky Lajos).¹³² Meltsiczky tesz jelentést akkor is, amikor Verbóczot szállják meg Štúrék.¹³³

Meltsiczky László székhelye Melcsicen volt, ami azért érdekes, mert ott lakott Kubicza Lajos és ott született 30 évvel korábban Balogh Ágoston. Utóbbiak

---

¹²⁸ RAPANT, 1937b. 335–336. Ez az az eset lehet, amelyről Steier is beszámol: egy Kuba nevű polgár levelet kapott, amelyben az ismeretlen feladó felszólítja, hogy lakóhelyén álljon ki a szlovák függetlenségi törekvések mellett, ő azonban rögtön odaadta Koreszknának, aki továbbküldi a belügyminiszternek. STEIER, 1937a. 95.

¹²⁹ STEIER, 1937b. 62.

¹³⁰ NAGYI, 1860b. 341.

¹³¹ NAGYI, 1860b. 342–343.

¹³² RAPANT, 1948. 209–210.

¹³³ RAPANT, 1948. 362.

minden bizonnyal rokonságban álltak egymással, hiszen Balogh anyja Kubicza Lujza volt.¹³⁴

Nozdroviczky Gyula tehetséges megyei politikus volt, először a vármegyei főügyési tisztséget nyerte el, majd 1848-ban képviselő lett (apja még cs. k. főhadnagyként halt meg). Tehetségéről tanúskodik, hogy amint Štúrék átlépték az államhatárt – s annak híre Trencsénbe érkezett –, az első gondolata¹³⁵ az volt Marczibányi Antal főispánnak, hogy őt Kubicza Pál, Borsitzky István és Martincsek Miklós nevű képviselőtársaival együtt hazakérje a miniszterelnöktől, hogy „*ezek tapasztalt népszerűségüknél fogva a népet felvilágosítani és a haza védelmére ébreszteni siessenek.*”¹³⁶

Máshogy is megpróbálta elejét venni a szlovák felkelésnek: „*Nozdroviczky Gyula tiszti főügyvéd s képviselő úr, szóval jelentette, mikép közelebbi napokban Bellus mezővároson keresztülutazván, odavaló lakos Rucsek nevezetű lednici kerületi jegyző által arról értesítettett, hogy rovnei plébános bizonyos alkalomkor szószékből a népnek nyilvánítván, miszerint a Hurban-féle mozgalmoktól annyival is inkább, minthogy az csak javukat előmozdítani kívánja, nincs mit tartaniok...*”¹³⁷ Ugyanakkor Nozdroviczky nem mondható szlovák-ellenesnek, hiszen számtalanszor szólalt fel az országgyűlésen a „*tót nemzetiség*” ügyében, hol a magyaroknak a régióba telepítése, a családfő vagy az egyetlen gyermek nemzetőrségbe sorozása ellen, vagy a Vág áradása által okozott károk enyhítéséért.¹³⁸

A fent említett, Rucsek nevű lednici kerületi jegyző azonban az általa tett feljelentéssel kiérdemelte a *neprajný* (rosszindulatú) jelzőt.¹³⁹ Számunkra azért érdekes, mert Rucsek János néven ő is előfizet a Phönix mindhárom példányára. Rucsek egyébként igen aktív volt, ha lázító szlovák papokról volt szó. A szlovák szakirodalom őt hibáztatja s helyi diktátornak állítja be, amiért eljárást indítottatott Bek Ferenc (František Beck) ellen. A vád ugyanaz: pánszláv izgatás a szószékről. Az eset különlegessége azonban, hogy ez volt az első megnyilvánulása az ilyen fajta konfliktusoknak a vármegyén belül, 1848 május 29-én. Beck „kedvéért” vizsgálóbizottságot hívtak össze, melynek tagjai többek között Mar-

¹³⁴ SBS, 1986. 126. NAGYI., 1861. 475.

¹³⁵ A levél kelte szeptember 20., este hat óra. Štúrék 19-én lépték át a határt, értek el Miavára, s próbálták fellázítani a környékbeli szlovákokat. A reagálást azért is tartom gyorsnak, mert az említett község másik (Nyitra) megyében van, s először a helyzetet kellett helyesen felismerni, vagyis, hogy hamar áterjedhet Trencsénbe is a felkelés, s utána megtenni a szükséges lépéseket.

¹³⁶ RAPANT, 1948. 242. NAGYI., 1861. 180.

¹³⁷ 1848. október 16. RAPANT, 1948. 562.

¹³⁸ A teljes életrajzot lásd PÁLMÁNY, 2002. 608–609.

¹³⁹ RAPANT, 1937a. 263.

sovszky Móric szolgabíró és Zental Imre esküdt, akit Borsiczky Vincével együtt említenek, mint honvédeket.¹⁴⁰

A mindhárom kötetre előfizető Zental Imre a turzói járás előljárója volt a szabadságharc leverése után, 1849 végén, helyettese pedig Piacsek Mihály, aki szintén mindhárom kötetre előfizetett.¹⁴¹

Szádeczky Lajos a Štúr-féle fenyegetés miatt létrejött bizottságok egyikének a tagja, Thurzó Mihállyal és Katona Ferencsel együtt. Apja, László ügyvéd, Trencsén társas törvényszékének az elnöke. Lajos is szolgabíró, valamint állami ügyész a megyében.¹⁴²

Thurzó Mihály trencsényi alügyvéd az első bizottság tagja, három példányt vesz.¹⁴³

Zamaróczy Ferdinánd esküdt volt, őt Vogel tábornok fogatta el 1849. június 4-én, és kegyetlenül bántak vele.¹⁴⁴ 1837-ben Zamarócon lakik, 1841 és 1849 között volt „*Trencsén vármegye rendszerinti esküdtje*”, majd 1861-ben újfent az. Testvérével, a nyitrai püspöki uradalom ügyészével, Istvánnal együtt két-két kötetet vett meg. Istvánról egyébként megjegyzi Nagy Iván, hogy „*szép könyvtárral bír*”.¹⁴⁵ Talán beleértett ebbe két világos borítójú és aranyos szelű kötetet, melyek 1851 óta porosodtak a polcokon.

V.3.3. Az irodalmárok

A fejezet azon előfizetőkről szól, akik maguk is íróemberek voltak. Először beszéljünk Chorény Józsefről. Ő 1818-ban született Nyitrán, 1840-ben szentelték pappá, ekkor viszolyai, majd bolessói plébános lett, később alesperes, címzetes prépost, 1880-tól pedig nyitrai kanonok. Az íróember az ő esetében egy kicsit túlzásnak hathat, hiszen egyetlen munkáját, Vurum József nyitrai püspök életrajzát még 1840-ben, a pesti növendék papság magyar gyakorlóiskolájának a tagjaként írta meg.¹⁴⁶

A következő, Kosztelny András 1820 körül született, 1840-ben nevelő lett a Borsiczky családnál Pozsonyban. Borsiczky Dénes a politikatudományokat,

¹⁴⁰ RAPANT, 1937b. 233. 300. RAPANT, 1961b. 29. Beck egyébként már egyértelműen elmarasztalható volt, a később Geromettát védő Palugyai Imre őt eltávolította a tisztségéből egy gyors vizsgálat után, helyettesével, Jozef Záborskyval együtt. RAPANT, 1937b. 365–366.

¹⁴¹ RAPANT, 1963. 243.

¹⁴² RAPANT, 1948. 210. NAGYI., 1863. 452.

¹⁴³ RAPANT, 1948. 209.

¹⁴⁴ RAPANT, 1961a. 118.

¹⁴⁵ NAGYI., 1865. 302.

¹⁴⁶ SZINNYEI, 1980–81. II. 54.

váltó- és kereskedelmi jogot és tisztí írásmódot tanított itt. Borsiczky Irma valamely rokona lehetett ő, hogy ki is pontosan, nem tudjuk, sem Nagy, sem Kempelen nem tájékoztat. Kosztelnyt egyébként teljes joggal írhatnánk Andrej Kostelnýnek is, hiszen nemcsak hogy tudott szlovákul, de kivette a részét a szlovák irodalmi nyelv megalkotása körüli vitából. Először az irodalmi nyelv megalkotásához a Nagyszombat-környéki nyugatszlovák nyelvjárást alapul vevő Bernolák mozgalmának a követője, majd 1841-től a régi *bibličina* nyelvén írt.¹⁴⁷ Ekkor a pozsonyi tanár, Juraj (Jiří) Palkovič Tatránkájában jelentet meg verseket. Később elfogadja a Stúr-féle nyelvi kompromisszumot, a középszlovák nyelvjárási irodalmi nyelvvé emelését. A szlovák életrajzi lexikon szerint politikai fejlődésében fokozatosan jutott a nyílt szlovákellenes álláspontra.¹⁴⁸ 1848-ban főszerkesztője és kiadója a pozsonyi *Slovaché Noviny*nek, amely a debreceni *Priatel Ludu* mellett a második szabadságharcot támogató, szlovák nyelvű lap. Szlovák biográfusa szerint a nemesség tiszteletére bízta a szlovákokat.¹⁴⁹

Balogh Ágoston nem véletlenül maradt utoljára, ő ugyanis egy kicsit kilóg a sorból. 1821-ben született Melcsicen. Katolikus pap, „*pomológus*” [gyümölcsszakértő], a modern gazdálkodás propagálója. Szaklapokban közölt e témáról cikkeket. Ő már komoly íróember, egyháztörténeti munkái a *Pressburger Zeitung*-ban jelentek meg, továbbá kiadott egy kétkötetes könyvet a magyarországi Mária-zarándokhelyekről is. Különcsége abban merült ki, hogy nyíltan támogatta a szlovák nemzeti vállalkozásokat, s tagja a Szent Adalbert egyesületnek.¹⁵⁰

V.3.4. A neoabszolútizmus kori hivatalviselés

Jelen fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen összefüggések vannak a magyar nemzeti almanach kiemelkedő támogatása és az előfizetők politikai irányultsága között. A passzív rezisztencia elméletét alkalmazva akkor lenne igazunk, ha forrásaink mélyen hallgatnának történetünk szereplőiről, vagy csak a titkosszolgálat által megfigyeltek vagy letartóztatottak között találnánk meg őket. Ez a teória azonban újabban halványodni látszik, s ezt vizsgálhatunk is alátámasztja.

Benedek Gábor kutatásai bebizonyították, hogy a hivatalviselés megtagadásának a mítosza nem épül valós tényekre: a korszak tisztviselői csupán 23%-ban érkeztek Cislajtániából, s 5% bizonytalan származású mellett 72%-uk a

¹⁴⁷ Az 1593-as králicei biblia cseh nyelvén.

¹⁴⁸ SBS, 1989. 191. SZINNYEI, 1980–81. I. 1264–1265.

¹⁴⁹ SBS, 1989. 191. SZIKLAY 1962. 301.

¹⁵⁰ SBS, 1986. 126.

Magyar Korona országaiban született. A vizsgált terület azonban fenti állításunkat támaszthatná alá, hisz a cislajtániai tisztviselők a pozsonyi kerületben 31,4%-ot képviseltek (139 fő). Szűkítve a kört Trencsénben a hivatali apparátus 42, Felső-Nyitrában 51%-át alkották, de ez nem meglepő, hiszen minden nemzetiségi területen nagyobb arányban voltak.¹⁵¹ Ez azonban már elgondolkoztató, hiszen ha a tisztán magyar területeken jórészt magyarok töltötték be a posztokat, akkor ez igaz lehet a vizsgált terület helyi tisztviselőire is.

A tisztí címtárakat megnézve – 1852-ben és 1856-ban – az állítás bizonyíthatónak tűnik. 1852-ben a trencsényi közigazgatási tisztikar főnöke Koreszka József,¹⁵² a biccei járásbiztos Zental Imre, segédje Piacsek Mihály, Rucsek János járási adószedő, Cselkó Pál kisucaújhelyi főorvos, Vagyon Miklós megyei törvényszéki ülnök, Katona Ferenc biccei törvénybírói elnök, ugyanitt Keblussek Miklós ülnök, Meltsiczky László trencsényi járásbíró, Nozdroviczky Gyula illavai járásbíró, segédje Majerszky Ferenc, Szádeczky Lajos biccei járásbíró, segédje Hulyák Márton. Zamaróczy István és Thurzó Mihály engedéllyel rendelkező ügyvédek voltak¹⁵³ Trencsénben. 1856-ban 11 előfizetőt találunk királyi szolgálatban, Hulyák István, a szilágyi plébános, valamint Szalay Mihály, Svartner Antal, Tersztyánszky Alajos és Balgha Alajos nem szerepelt az 1852-es listán közülük. Együtt tehát a 40 férfi előfizető kerekén 50%-át teszik ki.¹⁵⁴

Láthatjuk tehát: a vizsgálat nem csak a passzív rezisztencia-tagadókat igazolta, hanem azt is, hogy az 1848-as szerepvállalás sok esetben nem tekinthető egyértelmű politikai állásfoglalásnak.¹⁵⁵ Ez azonban nem meglepő, hiszen Pap

¹⁵¹ BENEDEK, 1995. 61–64.

¹⁵² Ne feledjük, Koreszka volt a nyitrai városka, Szakolca polgármestere, aki a forradalom alatt a város önkéntes hűségesküjét küldte el a kormánynak. Ehhez képest érdekes fordulatot jelent ez a hivatalvállalás, amely a másik vizsgált évben, 1856-ban megismétlődik, de ekkor immár Gömör megyefőnöke.

¹⁵³ Mivel az ügyvédek jelentős szerepet vállaltak a forradalom és szabadságharc során, ezért hivatásuk gyakorlását ekkor kinevezéshez kötötték. ZLINSZKY, 1974. 45.

¹⁵⁴ Az 1852-es adatokat fellelhető tisztí címtár híján egy kalendáriumból vettem, s mutató híján csak Trencsén megye és a megyei városok tisztikarát figyeltem, míg az 1856-os *Hof- und Staats-handbuch* esetében a vizsgálódás az egész országra kiterjedt. Az 50%-os arány bizonyára még nőne, ha a vizsgálatot kiterjesztenénk a teljes évtizedre, figyelembe vennénk az időközben elhunytak számát és azokat, akik biztosan soha nem viseltek semmilyen hivatalt, s ez utóbbi két csoportot kizárnánk a listából. FRIEBREISZ, 1852. 272–273. 308. *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 100, 140–141., 150–151., 256. A forrásokra, valamint Koreszka József neoabszolutizmus kori hivatalvállalására dr. Benedek Gábor hívta fel a figyelmemet; segítségét ezúton is köszönöm.

¹⁵⁵ Mindazonáltal nem zárhatjuk ki, hogy a „Bach-huszár” előfizetők egy olyan fajta kulturális rezisztenciaként fogták fel listán való szereplésüket, amely kevésbé volt veszélyes az

József kutatásai szerint a magyar „Bach-huszárok” döntő többsége rendelkezett reformkori és 1848–49-es múlttal. Idegen mivoltuk abban jelentkezett, hogy gyakran kerültek más vármegyéből származó tisztviselők egyes pozíciókba:¹⁵⁶ erre a legjobb példa Koreszka József és Nozdroviczky Gyula, előbbi Gömörbe, utóbbi az árvai Alsókubinba került, magas pozícióban.¹⁵⁷

Egy emberről mégis bizonyosan elmondhatjuk, hogy a passzív ellenállást választotta a kormányzattal szembeni magatartásformájául. Ő Marsovszky Bernát, aki a másik képviselő-előfizetővel, Nozdroviczky Gyulával szemben Debrecenbe is követte az országgyűlést. Ezért hadbíróság elé került, ahol képviselői passzivitására és a konzervatív párthoz való tartozására hivatkozva védekezett, eredménytelenül. Halálra ítélték, életét és személyes szabadságát kegyelemből nyerte vissza. Marsovára tért vissza, ahová az utazási korlátozás kötötte. A hivatalvállalásra tehát így nem sok esélye volt, ugyanakkor a rendőrségi jelentésekből mégis az derül ki, hogy ha lehetősége lett volna rá, akkor sem vállalt volna tisztséget. Kossuth-bankók rejtegetése és forradalmi magatartása miatt 1853 júniusában Ischlbe vitték vizsgálati fogságba, majd szabadulása után egészen 1856. április 10-én bekövetkezett haláláig folyamatos megfigyelés alatt állt a titkosrendőrök szerint „közepes magasságú, ovális arcú, fekete hajú, nagy szakállas”, nőtlen férfi.¹⁵⁸

VI. A kapcsolatháló értelmezési lehetőségei

VI.1. A kapcsolatháló¹⁵⁹

A fenti adathalmazból, úgy tűnik, megkísérelhetünk kicsikarni valami válaszfélét. Azt látjuk, hogy beigazolódott feltevésünk, miszerint a podszkáliak mögött semmiképpen sem sejthetünk helybelieket, hanem a megyebeli hivatal-

---

állásokra, vagy akár a szabadságukra nézve, mint például a honvéd egyenruha, a pörge karimájú Kossuth-kalap, a „Rózsa Sándor ruha” vagy a szakáll viselése (DEÁK, 1995, 30–34.) hiszen ne feledjük, maga báró Karl Geringer is előfizetett öt példányra Pesten, Emichnél. Ugyanakkor a cári seregek által felgyújtott város támogatásával veszélytelenül kifejezheték esetleges elégedetlenségüket.

¹⁵⁶ PAP, 2003. 130.

¹⁵⁷ *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 256. PÁLMÁNY, 2002. 609.

¹⁵⁸ PÁLMÁNY, 2002. 548.

¹⁵⁹ A *Losonci Phoenix* listáinak a kapcsolatelemzés módszerének segítségével történő elemzésének az ötletéért Bolgár Dánielnek, a szakirodalmi tájékoztatásért Halmos Károlynak, a konkrét eset értelmezésében nyújtott segítségért Sohajda Ferencnek vagyok hálás.

nokréteg képviselőit. A kapcsolatháló ugyan bizonyos helyeken hiányos, ezért nehezen értelmezhető, de ez nyilván a rendelkezésre álló forrásokon, és nem kapcsolatokon múlik.

Az előfizetők tehát a megyei elithez tartoztak, s legnagyobb részben magyarnak vallották magukat, kétségtelen szlovák etnikumuk ellenére. Podszkál előfizetési helyként való feltüntetése azonban rejtély maradt. Összesen négy személy köthető a faluhoz, s közülük három, a Tersztyánszky család trsztyei tagjai nemcsak hogy inaktívak a többi előfizetőhöz képest, de úgy tűnik a megyei elit társadalmában elfoglalt helyük is alacsony. Nozdroviczky Gyula országgyűlési képviselő birtokos ugyan a községben, de semmi kapcsolatát nem találtam a gyűjtővel. A Nemeskvassó és Podszkál közötti kicsiny, 5-6 km-es távolság sem jelent kielégítő magyarázatot, hiszen Kvassay Antal a család másik ágához tartozott, s ha ekkoriban mégis hosszabb *séjouron*¹⁶⁰ tartózkodott volna a trencsényi rokonoknál, akkor miért nem a birtokról adta fel az aláírási íveket tartalmazó levelet, miért kellett a szomszédos községbe mennie, ha a legközelebbi posta-állomás mindkét esetben Trencsén?¹⁶¹

A 4. számú táblázatot nézve, ha nem is tudjuk megfejteni azt a rejtélyt, hogy miért e falut jelölték meg, és hogy miért az a Kvassay Antal a gyűjtő, aki- nek alig van kimutatható kapcsolata az előfizetőkkel – és az is csak feltevésre épül – valami válasz-félét mégis adhatunk, segítségül hívva a hálózatelemzés módszerét.¹⁶²

Jól látjuk, hogy a hálózatban nem Kvassay a szociometrikus vezető, sőt, egyáltalán nincs központi személy. Kisebb csoportok vannak, amelyek legtöbbjét három előfizető kapcsol össze egymással: Marsovszky Bernát, Meltsiczky László és Nozdroviczky Gyula. Mindhárman olyan pozícióban vannak, hogy azzal a csoporton belül vezetőkké válhatnak, döntő szavuk lehet bizonyos kérdésekben. A szociometrikus vezetők sok fontos tulajdonsága jellemző rájuk: a magas – de nem túl magas, „csupán” megyei szintű – gazdasági-társadalmi stá-

¹⁶⁰ A kifejezést Splény Béla használta előszeretettel (pl.: SPLÉNY, 1984a. 45.) abban az esetben, ha egy nemes család egy vele valamilyen rokoni fokon kapcsolatban lévő nemes család birtokán vendégeskedik néhány hétig vagy hónapig. E helyütt alkalmasabbnak tűnt ezt a terminust alkalmazni a „rokonlátogatás” helyett.

¹⁶¹ FÉNYES, 1851. III. 244. FÉNYES, 1851. II. 285.

¹⁶² A 4. sz. táblázat az összes előfizetőt és az összes biztos kapcsolatot megjeleníti, és a feltételezett kapcsolatok egy jelentős részét is. A kapcsolatháló megrajzolásához elengedhetetlen volt öt nem-előfizető felrajzolása is, az ő nevüket egyel kisebb betűmérettel, valamint nem kiskapitális betűkkel írtam. A szaggatott vonal a feltételezett, de nem bizonyítható kapcsolatokat jelzi, az aláhúzott nevek megyei tisztségviselők voltak. A táblázat adatainak jelentős része a dolgozatban megtalálható. A tanulmányon kívül felhasznált irodalom: GRACZA, é. n. 12.: A trencsényi országgyűlési képviselők névjegyzéke. RAPANT, 1963. 243.

tusz, csoporteszményt testesítenek meg – Marsovszky és Nozdroviczky, sokak által választott országgyűlési képviselők, Nozdroviczky pedig kifejezetten népszerű – végül pedig a csoport központi értékeinek a hordozói. Hármuk közül kerülhetett ki a vezető.¹⁶³

Nozdroviczky utazásai alatt kapcsolatba kerülhetett a bellusi és környéki Barossal és Rucsekkal, podszkáli birtoka pedig a Tersztyánszkyakkal való kapcsolattartást sejteti.

Meltsiczky Kubicza Lajost biztos ismerte, és valószínűsíthetjük, hogy a jelentése nyomán létrejött bizottság tagjaival is kapcsolatban állt.

Marsovszky a biccseiekkel, a Gerometta-ellenes tisztviselőkkel állhatott kapcsolatban, képviselőtársaival, Nozdroviczkyval és Borsiczky Irma valamint Kubicza Lajos rokonaival.¹⁶⁴ Ha feltételezzük, hogy a Kvassayakkal is kapcsolatban volt (Marsovszky Károly – nem Bernát apja – felesége volt Kvassay Anna¹⁶⁵), és hogy valószínűleg a többi trencsényi tisztviselővel is, talán rátaláltunk a csoport vezetőjére, hiszen, ha igaz Gerometta állítása, akkor a trencsényi nemesek érdekeinek megbízható képviselője volt. Ehhez hozzátehetjük, hogy a rendőrségi jelentés szerint gyakran mutatkozott egy társaságban „kompromittáltakkal”. A Marsovszky-életrajzban Gerhardt Éva nem említi a nevüket, de az biztos, hogy Begyatz Lajos, valamint Grotkovszky Róza rokona, Sándor, mint gerillák, az említett csoporthoz tartoztak.

Hogy történhetett? Kvassay megismerteti a kiadvánnyal talán a kis Kvassay Jenő meglátogatására érkező rokont, aki lelkesen veszi kézbe az ügyet? Mivel hivatalt nem tud és nem akar vállalni, túl sok teendője nincs, életrajzírója szerint gazdálkodással foglalkozik. Emellett politikailag aktív, hiszen forradalmi tevékenységért tartóztatják le. Ez az aktivitás megnyilvánulhatott akár egy magyar, nemzeti almanach terjesztésében is – ha nem is ezért tartóztatták le –, amely egyértelműen kifejezhette Marsovszkyknak a fennálló rend elleni állásfoglalását is – tudjuk, hogy a rendőrségi jelentések szerint kifejezetten „*elégedetlen volt a viszonyokkal*”. Losonc a Ferenc Józsefet támogató orosz hadsereg által gyűjtatott fel, a támogatására kiadott Losonczi Phönix sikere így akár a volt képviselő szívügye is lehetett. Ezért a tíz éve megyei politikusként tevékenykedő nemes felkereshette volt hivatalnoktársait a megyében, mozgósíthatta

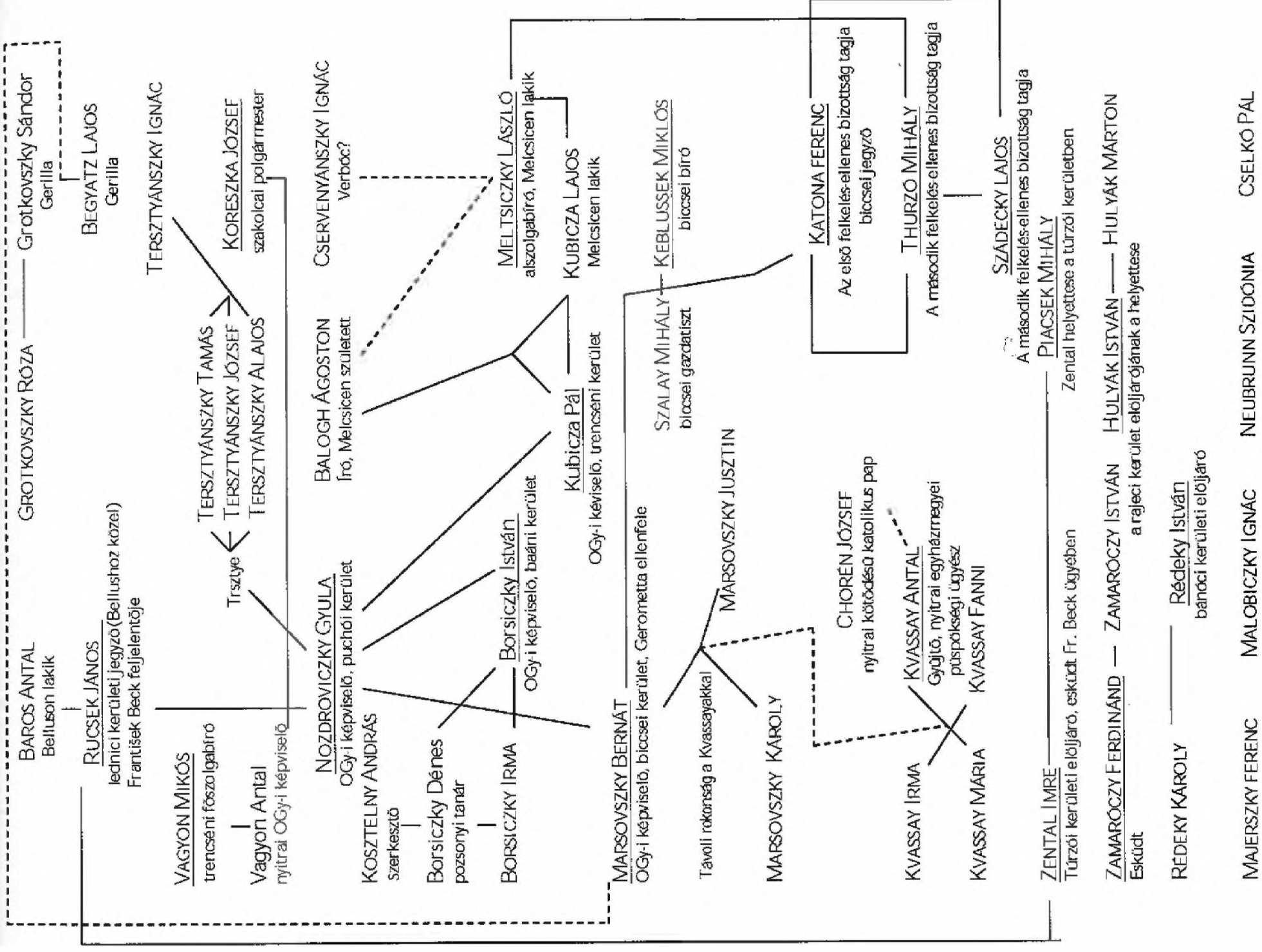
---

¹⁶³ PETRUSEK, 1972. 312–316.

¹⁶⁴ Nem mellékes megjegyezni, hogy a képviselő rokon, tehát Kubicza Pál az egyetlen előfizető, akivel másik listán lehet találkozni. Egy évvel később ő gyűjti a prenumeránsokat Vahot Imre és Kubinyi Ferenc Magyarország és Erdély képekben című munkájára, igaz, kevesebb, mint tíz embert. A listát a szerkesztők sajnos itt már nem közlik. KUBINYI–VAHOT, 1985. 139–140.

¹⁶⁵ NAGYI., 1860b. 343.

POTOCZKY ISTVÁN SVERTNER ANTAL CHUDOVSKY JÓZSEF BALGHA ALAIOS KULIFAY ISTVÁN

4. táblázat: A kapcsolatháló

rokoni kapcsolatait és az úgynevezett kompromittáltakkal is aláírathatta az előfizetési ívet.

Ez alátámasztja a hálózati modell alkalmazhatóságát. Granovetter elmélete alapján egy egyén társadalmi beágyazottságát nem erős, tehát baráti, hanem gyenge, vagyis ismerősi kapcsolatai határozzák meg. A gyűjtő, Kvassay távoli rokonságba van a trencsényi elit egyik vezető egyéniségével, Marsovszkyval, aki majd erős kapcsolatai segítségével tölti meg az aláírási íveket.¹⁶⁶ Az alkalmazhatóság azonban nem minden, eredményesnek is kell lennie a modellnek, azonban amint az előző bekezdésből – melyben nem véletlenül került többségbe a feltételes mód – kiderül, a hipotézis inkább épül arra, amit nem tudunk, mint amit tudunk. A gondolatsor így persze roppant bizonytalanná válik, de a források ezt az egyetlen lehetséges utat jelölik, bár meglehet, hogy tévesen.

Bizonytalanná azonban nem csak a kis forrásmennyiség teszi, hanem az, hogy a podszkáli lista talán a legállandóbb a Phönix beküldött előfizetési ívei közül. Ahhoz ugyanis, hogy mindhárom kötetben rendre ugyanazok az emberek szerepeljenek, ahhoz nagyon szoros emberi – rokoni, baráti – kapcsolatok kellene – mind a 34, állandó előfizető között, de legalábbis Kvassayval vagy Marsovszkyval – ezenkívül térbeli közelség, és valamilyen szilárd meggyőződés, hogy a *Losonczy Phönix* prenumerálásával valamit támogatnak, valamilyen eszmét – az irodalmat, a leégett várost, vagy a levert forradalom¹⁶⁷ mellett tesznek hitet).¹⁶⁸ Láthattuk, hogy bár mind irodalmárok, mind forradalmárok voltak az aláírók sorai közt, mégsem ők alkották a többséget, ezért szükséges megvizsgálnunk a csoport homogenitását.

VI.2. Mi történhetett?

Így egy megoldás maradt. Nem a személyre lebontott kapcsolatokat keressük, hanem azt, hogy mi közös a prenumeránsokban, miben hasonlítottak? Közel állhattak-e egymáshoz, ha azt tudjuk, hogy kapcsolatban voltak.

---

¹⁶⁶ GRANOVETTER, 1991. 371–372.

¹⁶⁷ Ez a kitétel természetesen inkább vonatkozhat Marsovszkyra vagy Begyatz Lajosra mint például Koreszkára, míg az irodalom támogatásánál a bibliofil Zamaróczy István juthat eszünkbe.

¹⁶⁸ A prenumeráció sikeressége – Jókai szerint – gyakran függött a mögéje állított eszmétől. Eszerint osztályozva volt a jótékonyság, a lelkesedés, a hazafiúság és a realitás korszaka. JÓKAI, 1997. 170–173. (A korszak alatt valójában egy-egy típust érthetünk, amelyet a szerkesztő és/vagy a gyűjtők alkalmaztak egy kiadvány terjesztésének a sikerességéért.)

Az előfizetők 65%-a (30 fő) nemes.¹⁶⁹ Mint ezt már feljebb többször megállapítottuk, ez a Felföldön a szlovák származással és – nagy valószínűséggel – nyelvtudással, valamint magyar nemesi identitással járt együtt. Ezt a kutatások tükrében igazoltnak láthatjuk.

A nemesek jelentős része tartozik a megyei elithez, elég ha csak arra utalunk, hogy a nyolc trencsényi képviselőből összesen négy – kettő maga, kettő pedig rokonai által – van képviselve a listán, s érdekes, hogy a négyből három pedig kifejezetten népszerű a nép, tehát a szlovákság körében. Vagy hogy a tizenkét trencsényi kerület elöljárói – tehát a biztos [*komisár*] és a helyettese, összesen 24 – közül négy maga szerepel az íveken, öt pedig rokonai által. De vannak a listán még jegyzők, polgármesterek, bírók, esküdtek, ügyészek, főorvosok, megyei bizottsági tagok, megyefőnökök, főszolgabírók.

Sajnos életkori adatot csak keveset találtam, de abból azt lehet leszűrni, hogy a gyűjtő Kvassay, valamint a Marsovszky-fiúk apja, Károly kivételével fiatalok, többségében harminc körül járnak. Fiatalabb Tersztyánszky Tamás, ő csak 21 éves 1850-ben, (lásd az 5. táblázatot) és a hat, lánynevét megadó hölgy is nagyjából húsz éves lehet.¹⁷⁰ Ezek alapján csak becsülni lehet, hogy a legtöbb előfizető nagyjából 20 és 40 év között van.

Tehát a podszkáli előfizetők Trencsény megye legbefolyásosabb emberei és legnagyobb családjai közül kerültek ki, a kapcsolatháló stabilitásának a rejtélye így megoldódott. A rokonszenvi kapcsolatok kialakulásának minden feltétele adott: a közös érdek és a közös értékrend, az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozás és a közös munkatevékenység.¹⁷¹ Sőt, ezek az emberek szinte állandó jelleggel érintkeztek egymással, különböző bizottságokban, hivatalokban, tanácskozásokon, a megyei hivatali ranglétrán. Így talán megoldódhat a rejtély, az előfizetés-gyűjtés helye a legkézenfekvőbb módon Trencsény lesz, itt találkozhattak a legkönnyebben.

---

¹⁶⁹ A társadalmi beágyazottságukat érzékelteti egy adat: a prenumeránsok 46%-a, (19 ember) már a „Hunyadiak korában” is nemes volt. FEKETE NAGY, 1941. 217, 227, 237, 287, 303–304, 318, 346, 310–311, 386, 404–408.

¹⁷⁰ Erre abból következtettem, hogy következetesen lánykori nevet írnak a listára, ami ekkoriban csak nagyon eltökélt, önálló asszonyok sajátja – pl. a lánykori nevének publikáló Takáts Éva. FÁBRI, 1996. 37–34. FÁBRI, 1999. 317–320. – s hacsak nem hat *idős lányról* van szó – Tompa Mihály nevezte így egy Mocsáry Eszter nevű ismerősét, aki akkoriban a költőnél több, mint húsz évvel idősebb, 55 éves volt (TOMPA, 1964b. 565. DEMMEL, 2004.) akkor feltételeznünk kell, hogy még fiatal hajadonokról.

¹⁷¹ PETRUSEK, 1972. 306.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Balgha Alajos	-	-	-	Árva-Túróc megyei mérnök-asszisztens	-	1/2, 2, 3
Balogh Ágoston	Pozsony?	Kasza, Felső-Kocskóc	Katolikus pap	-	29	1/1, 2, 3
Baros Antal	Trencsén	Bellus?	-	-	-	1/1, 2, 3
Begyaz Lajos	-	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Borsiczky Irma	Trencsén	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Cselkó Pál	-	-	-	kiszucaijuhelyi főorvos	-	1/2, 2
Cservenyánszky Ignác	-	Verbóc?	-	-	-	1/1, 2
Grotkovszky Róza	Szepes	Vágbeszterce?	-	-	-	1/1, 2, 3
Hulyák István	-	Rajec?	A rajeci járás biztosa	ügyész	-	1/1, 2, 3
Hulyák Márton	-	Rajec?	-	biccsei járásbíró-segéd	-	1/1, 2, 3

* Nagy Iván műve alapján. A nemesség helyét a család származása miatt tartom fontosnak. A többi adat vagy a dolgozatban található meg, vagy a hivatkozások helyein.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Chorén József	-	Valahol Nyitraiban	Katolikus pap	-	32	1/1, 2, 3
Chudovszky József	-	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Katona Ferenc	-	Biccse	Biccsei jegyző, bizottsági tag	biccsei törvénybíróági elnök	-	1/1, 2, 3
Keblussek Miklós	-	Biccse	Biccsei bíró	biccsei törvénybíróági ülnök	-	1/2, 3
Köreszka József	-	Szokolca	Polgármester Szokolcán	Megyefőnök (Trencsén, Gömör)	-	1/2, 2, 3
Kosztelny András	-	Pozsony	Szerkesztő	-	30 körül	1/1, 2, 3
Kubicza Lajos	Trencsén	Melcsic	-	-	-	1/1, 2
Kulifay István	Trencsén	-	-	-	-	1/1, 2
Kvassay Antal	Trencsén	Aranjosmarót (Nyitra)*	-	Nyitra egyh. m-i püsp. ügyész	49	1/1, 1/2, 2, 3
Kvassay Fanni	Trencsén	Aranjosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3

* RAPANT, 1948. 420.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Kvassay Irma	Trencsén	Aranyosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3
Kvassay Mária	Trencsén	Aranyosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3
Majerszky Ferenc	-	-	-	illavai járásbíró segéd	-	1/1, 2, 3
Malobiczky Ignác	Trencsén	-	-	-	-	1/2, 2
Marsovsky Bernát	Trencsén	Biccse?	Képviselő, 1840-aljegyző	-	30	1/1, 2, 3
Marsovsky Jusztin	Trencsén	Biccse?	-	-	30 körül	1/1, 2, 3
Marsovsky Károly	Trencsén	Biccse?	-	-	55 fölött	1/1, 2, 3
Melcsiczky László	Trencsén	Melcsic	Alszolgabíró	trencsényi járásbíró	-	1/1, 2, 3
Neubrun Szidónia	-	-	-	-	-	1/1
Nozdroviczky Gyula	Trencsén	Puhó?	Képviselő	illavai járásbíró, 1855-től az Árva-Túróci úrbéri bíróság elnöke	33	1/1, 2, 3
Piacsek Mihály	Trencsén	Turzó?	Turzói biztos	biccsei járásbiztos segédje	-	1/1, 2, 3
Potoczky István	Liptó	-	-	-	-	2, 3

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körüli	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Rédeky Károly	Trencsén	Bánóc?	-	-	-	1/1, 2, 3
Rucsek János	-	Lednic	Lednici jegyző	Biccse járási adószedő	-	1/2, 2, 3
Svertner Antal	Trencsén	-	-	ügyész	-	1/2, 2, 3
Szádeczky Lajos	Trencsén	-	Bizottsági tag	biccsei járásbíró	-	1/1, 2, 3
Szalay Mihály	Trencsén	Biccse	Gazdatiszt	ügyész	-	1/1, 2, 3
Tersztyánszky Alajos	Trencsén	Trsztye	-	Tapolcsányban (Nyitra) a szolgabíró beosztottja	-	1/2, 2, 3
Tersztyánszky Ignác	Trencsén	Kisszankóc	-	-	-	1/1
Tersztyánszky József	Trencsén	Trsztye	-	-	-	2
Tersztyánszky Tamás	Trencsén	Trsztye	Lovastiszt	-	21	1/2, 2, 3
Thurzó Mihály	Trencsén	-	Bizottsági tag	ügyvéd	-	1/2, 2, 3
Vagyon Miklós	Trencsén	Trencsén?	Főszolgabíró	Trencsén megyei törvényszéki ülnök	44	1/1, 2, 3

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Zamaróczy Ferdinánd	Trencsén	Zamaróc?	Esküdt	-	-	1/1, 2
Zamaróczy István	Trencsén	Zamaróc?	-	ügyvéd	-	1/1, 3
Zental Imre	-	Turzó?	Turzói biztos	biccesj járásbiztos	-	1/1, 2, 3

5. táblázat: A „podszkálíak” főbb adatai

Ezzel természetesen nem dőlt meg, sőt, inkább erősödött a Marsovszky Bernát esetleges központi szerepéről szóló elgondolásunk.¹⁷²

VII. Befejezés helyett

A lista, mint láthatjuk, vezérfonálként működve elvezetett minket egy helyi konfliktus gyökeréig, s finoman megrajzolva a szálakat, megláthattuk, hogy sorra dőlték meg az első ránézésre egyértelmű feltevések. A kis szlovák faluról kiderült, hogy nem túl sok köze lehetett a 46 előfizetőhöz. Az előfizetőkről kiderült, hogy nem szlovák földművelők, hanem szlovák gyökerű, de magukat már minden bizonnyal magyarnak valló nemesek.¹⁷³ Az 1848-as, helyi konfliktusokat először nemzeti ellentéteknek véltük, végül kiderült, hogy két, helyi politikai párt összecsapásáról van szó. A prenumeránsokat jórészt erősen magyar-élmű, a neoabszolutizmus rendszerének ellenzőihez tartozó csoportnak gondoltuk, s erről a hipotézisről is kiderült, hogy téves.

---

¹⁷² A kézirat lezárása után előkerült egy dokumentum, amely esetleg módosíthatja a VI. fejezet egyes állításait. Ez egy főispáni jelentés az 1847 előtti trencsényi ellenzék legaktívabb tagjairól, és közöttük szerepel Kvassay Antal is (MOL Kanc. Praes. (A 45) 1847: 41. sz.). Így felmerül a lehetősége egy esetleges központi szerepnek, de ezt egyéb adatok híján csak további kutatással lehetne alátámasztani, amely során a gyűjtő és az előfizetők között megvalósult, forrásokkal alátámasztható kapcsolatokra kellene találni. Hiszen a kútfő, amelyre rátaláltunk, nem tartalmaz neveket, és a megyei elit vizsgálata során sem bukkanunk kézzelfogható kapcsolatokra Kvassay és a lista többi szereplője között. Jelen fejezet pontosan emiatt nem vesztette el érvényességét az új adat fényében sem, hiszen a hálózatelemzés módszerével meg tudtuk jeleníteni azon kapcsolathálónak a főbb csomópontjait, amelyek létezéséről a Losonczy Phönix listái segítségével értesülhettünk. A felbukkant információ fényében azonban csak annyit tudhatunk biztosan, hogy Kvassay Antalnak van helye és szerepe a csoporton belül, de hogy hol és mekkora, azt már nem.

¹⁷³ Ezzel alátámaszthatjuk Daniel Rapant kulturális asszimilációról szóló elméletét is, mely szerint a szlovákok felsőbb társadalmi rétegei nem elsősorban gazdasági és szocializációs szempontból döntöttek a magyar identitás mellett, hanem, ahogy ő írja, „*az elnemzetiellenedés egyik fő oka kultúránk gyöngegsége volt*”. RAPANT, 1996. 39-41. Ezt jól példázza ez az eset is: történetünk főszereplői minden bizonnyal legalább kétnyelvűek voltak, s hasonlóan jól tudhattak szlovákul, mint magyarul. Azonban, míg magyar nyelven kisebb anyagi áldozattal olyan alkotásokhoz juthattak hozzá, mint a *Losonczy Phönixben* először megjelenő *Családi kör*, amely esztétikai értékeit még másfél évszázaddal később is megőrizte, addig ugyanebben az időben szlovák oldalon még csak a nemrég elfogadott irodalmi nyelv nyelvtana született meg Martin Hattala tollából (*Krátka mluvnica slovenská*, 1852). KOVÁČ, 2001. 119.

Természetesen az is elképzelhető, hogy mégis van etnikai töltete az aláíró-soknak. Ha beleképzeljük magunkat azon emberek helyébe, akik ugyan a legjobban talán még szlovákul beszélnek, de nem csak jól felfogott egyéni érdekük, hogy a magyar nemzet részei próbáljanak válni, hanem társadalmi rangjuk is predestinálja erre őket.¹⁷⁴ A kevesebb, mint hétszáz, magát magyarnak valló megyei ember, városokban és nemesi kúriákon szétszórva, kétszázezer szlovák között nehezen tudott volna az országban relatív többséget képező nemzethez igazodni, nem is beszélve arról, hogy valószínűleg ennek a hétszáz embernek egy kis része még nem is tudott tökéletesen magyarul. Ilyen szempontból megközelítve a kérdést, egy magyar nyelvű kiadványnak fokozottabb értéke lett volna, mint mondjuk Debrecenben.

A következő szempont a szabadságharc kérdése. Mint láttuk, a „negyvenhatok” közül sokan vállaltak aktív szerepet nem csak 1848-49-ben, de még a későbbiekben is, így a politikai szerepvállalásból nem tudunk következtetni a nemzeti mozgalomhoz való viszonyra, legfeljebb arra, hogy a listát betöltők jelentősebb részének a megyei és országos tisztségek viselése és hivatásszerű ellátása jelentette a bejárt/bejárható életpályát (hacsak nem feltételezünk a vizsgált csoport több mint feléről a jellemtelenséget).

Egy rövid névsorból számtalan konfliktus volt tehát kibontható. Szereplői részt vettek a szabadságharcban, a helyi politikai csatározásokban, amelyek különlegesen voltak abból a szempontból, hogy nemzetiségi ellentéteket fedtek le, de mégsem azok voltak. A meglévő nemzetiségi konfliktusokat csupán kihasználták egyes szereplői saját céljaik elérésére. Bepillanthattunk a könnyen lázíthatónak tűnő határvidék vezetőinek gondjaiba és a megyei, szabadságharchoz hű elit Bach-huszárrá átvedlésének a problematikájába is.

Az előfizetési ívet tehát, vezérfonalként követve a 19. század közepi Trencsén megyei elit vizsgálatához úgy használhatjuk ki, *„mint ahogy az idegen hűz hasznot a villámlásból: jobban látja a táj körvonalaait, amelyeket az véletlenül megvilágít.”*¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Érdekes lett volna az az országgyűlés 1848-ban, ahol a trencsényi (túróci, liptói stb.) képviselő csak anyanyelvén, vagyis szlovákul szólal meg.

¹⁷⁵ BOYER-NISSENBAUM, 2002. 13. A hivatkozott könyv egy táblázata ihlette a 4. táblázatot.

Rövidítések

- Közlöny* *Közlöny, hivatalos lap.* (Budapest–Debrecen–Szeged–Arad, 1848–1849)
MOL Magyar Országos Levéltár
OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár kéziratár
OSZK PAt Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és aprónyomtatványtár
OSZK Tt Országos Széchényi Könyvtár térképtár

Források és szakirodalom

ARANY

- 1975 *Arany János levelezése.* (1828-1851). In: Arany János összes művei. 15. köt. Levelezés 1. Budapest, Akadémiai, 1975.

BAJZA

- 1851 *Bajza összegyűjtött munkái.* 2. köt. Pest, 1851.

BÁCSKAI-NAGY

- 1984 BÁCSKAI Vera–NAGY Lajos: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban.* Budapest, Akadémiai, 1984.

BÁNKI

- 2004 BÁNKI Éva: *Esőváros.* Budapest, Magvető, 2004.

BENEDEK

- 1995 BENEDEK Gábor: Ciszlajtániai tisztviselők a neoabszolútizmus-kori Magyarországon. In: *Aetas*, 10. (1995) 4. sz.

BISZTRAY

- 1962 BISZTRAY Gyula: Arany János „Koszorú”-jának olvasóközönsége. In: *Magyar Könyvszemle.* 78. (1962) 75–81.
1967 BISZTRAY Gyula: Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években. In: *Magyar Könyvszemle.* 83. (1967) 177–183.

BISZTRAY

- 1976 BISZTRAY Gyula: A Prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből. In: Uő.: *Könyvek között egy életen át*. Budapest, Szépirodalmi, 1976. 44–79

BODOLAY

- 1963 BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Budapest, Akadémiai, 1963.

BOLGÁR

- 2004 BOLGÁR Dániel: „Porábúl megéledett” nemzeti kultúra vagy folytonos kapcsolatháló, avagy hipotézisek a Losonczy Phönix társadalomtörténetének a vizsgálatához. (Kézirat). 2004.

BONA

- 1999 BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. köt. Budapest, Heraldika, 1999.

BOYER–NISSENBAUM

- 2002 Paul BOYER–Stephen NISSENBAUM: *Boszorkányok Salemben. A boszorkányság társadalmi gyökerei*. Osiris, Budapest, 2002.

CSAPLÁROS

- 1940 CSAPLÁROS István: Tótnyelvű magyar szépirodalom. In: *Archivum Philologicum*. 140. (1940) 1. sz. 82–91.

DÁNYI

- 1993 DÁNYI Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993.

DEÁK

- 1995 DEÁK Ágnes: Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851–1852-ben. In: *Aetas*, 10. (1995) 4. sz.
- 2000 DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*. Osiris, Budapest, 2000.

DEMMELE

- 2003 DEMMEL József: Egy irodalmi vállalkozás története: A Losonczy Phönix. A szabadságharc utáni Magyarország irodalom- és társadalomtörténeti vonatkozásai a Losonczy Phönix című almanach tükrében. In: *Sic Itur ad Astra*, 15. (2003) 1. sz. 55–71.
- 2004 DEMMEL József: „... a prenumeránsok mivólta”. *Egy irodalmi vállalkozás története és Gömör megye irodalompártolói az 1850-es években.* (Kézirat). 2004.

DOHNÁNY-STEFANOVIČ

- 1988 DOHNÁNY, Mikuláš: História povstania slovenského z roku 1848. In: Mikuláš DOHNÁNY–Samuel D. ŠTEFANOVIČ: *Slovenské povstanie 1848–1849.* Bratislava, Tatran, 1988. 7–161.

FARKAS

- 1932 FARKAS Gyula: *A „fiatal Magyarország” kora.* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1932.

FÁBRI

- 1996 FÁBRI Anna: „A szép tiltott táj felé”. *A magyar írónők története a két századforduló között. (1795–1905).* [Budapest], Kortárs, 1996.
- 1999 *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből (1777–1865)* Szerk.: FÁBRI Anna. Budapest, Kortárs, 1999.

FEJÉR

- 2000 FEJÉR László: Százötven éve született Kvassay Jenő. In: *Honismeret.* (2000) 4. sz. 46–48.

FEKETE NAGY

- 1941 FEKETE NAGY Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Trencsén vármegye.* 4. köt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

FÉNYES

- 1851 FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik.* 1–4. köt. Pest, Fényes Elek, 1851.

FRIEBREISZ

- 1852 Müller Gyula nagy naptára. 1852dik szökőévre. Szerk.: FRIEBREISZ István. I. évfolyam. Pest, Müller Gyula sajátja, 1852.

FÜLÖP

- 1978 FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Budapest, Akadémiai, 1978.

GABRIEL

- 1999 GABRIEL Viktor [Ladislav Szalay]: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, Kalligram, 1999.

GARAY

- 1851 GARAY János: *Szent László, történeti költemény*. Eger, 1851.

GRACZA

- é. n. GRACZA György: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharcz története*. 2. köt. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai), é. n.

GRANOVETTER

- 1991 GRANOVETTER, Mark: A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: *Társadalmak rejtett hálózata*. Szerk.: ANGELUSZ Róbert és TARDOS Róbert. Budapest, 1991. 371–400.

GYULAI

- 1961 *Gyulai Pál levelezése. 1843-tól 1867-ig*. S. a. r. és a jegyzeteket írta: SOMOGYI Sándor. Budapest, Akadémiai, 1961.

Hof- und Staats-handbuch

- 1856 *Hof- und Staats-handbuch des kaiserthumes östereich für das jahr 1856*. IV. Wien. Aus der Kaiserlich-königlichen hof- und staatsdruckerei, [1856].

HOLÁK

- 1936 HOLÁK, Ján: *Politické snahy slovenské v rokoch 1848/49. Historicko-právna štúdia*. Praha, Sboru pro vyzkom Slov. a Podkarparské Rusi, 1936.

HURBAN

- 1980 Jozef Miroslav Hurban felhívása a szlovákokhoz. In: Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest, Kossuth, 1980.

JÓKAI

- 1997 JÓKAI Mór: A prenumeráció különféle stádiumai Magyarországon. (Historiko-statisztikai értekezés Kakas Mártontól). In: JÓKAI Mór: *Életemből. (Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás)* 2. köt. Budapest, Unikornis, 1997. 170–173.

KAZINCZY

- 2000 KAZINCZY Ferenc: *Fogságom naplója*. Az utószót írta: FENYŐ István. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Márton. Budapest, Osiris, 2000.

KEMÉNY

- 1962 *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásából*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta: KEMÉNY G. Gábor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962.

KERÉNYI

- 2002 KERÉNYI Ferenc: *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*. Budapest, Pest Megye monográfia közalapítvány, 2002.

KISS

- 1993 KISS Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? Ján Palárikról. In: Uő.: *Magyarország itt marad*. Pozsony, Kalligram, 1993. 23–32.

KÓKAY

- 1979 *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Szerk.: KÓKAY György Budapest, Akadémiai, 1979.

KOSÁRY–NÉMETH

- 1985 *A magyar sajtó története II./1. 1848–1867*. Szerk.: KOSÁRY Domonkos és NÉMETH G. Béla. Budapest, Akadémiai, 1985.

KOVÁCS

- 1959 KOVÁCS Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1959.

KOVÁČ

- 2001 KOVÁČ, Dušan: *Szlovákia története*. Pozsony, Kalligram, 2001.

KUBINYI–VAHOT

- 1985 *Magyarország és Erdély képekben*. Szerk.: VAHOT Imre és KUBINYI Ferenc. 3. köt. 2. kiadás. Budapest, Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1985.

LOSONCZI PHŐNIX

- 1851a *Losonczi Phőnix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 1. köt. 1. kiadás. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1851b *Losonczi Phőnix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 1. köt. 2. kiadás. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1851c *Losonczi Phőnix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 2. köt. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1852 *Losonczi Phőnix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 3. köt. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1852.

MAJTÁN

- 1998 MAJTÁN, Milán: *Názvy obcí slovenskej republiky*. Bratislava, 1998.

A Magyar Korona Országainak helységnévtára

- 1873 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: a Magyar Országos Királyi Statisztikai Hivatal Budapest, 1873.
- 1882 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: KOLLERFFY Mihály–JEKELFALUSSY József. Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1882.
- 1892 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: JEKELFALUSSY József. Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1892.
- 1903 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: Magyar kir[ályi] központi statisztikai hivatal, Budapest, 1903.

Magyarország helynévtára

- 1863 *Magyarország helynévtára. A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával, mint az 1863. év elején fennállott*. Pest, B.-R.-A.-P. 1863.

Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme.

1865 *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme.* Buda, 1865.

MIKSZÁTH

1960 MIKSZÁTH Kálmán: Jókai Mór élete és kora 1. köt. In: *Mikszáth Kálmán összes művei.* 18. köt. Budapest, Akadémiai, 1960.

1967a MIKSZÁTH Kálmán: Vahot Imre bácsi. In: *Mikszáth Kálmán összes művei* 56. köt. *Cikkek és karcolatok VI. 1879. január-július.* Budapest, Akadémiai, 1967. 49–56.

1967b MIKSZÁTH Kálmán: A batyus zsidó lánya. In: *Mikszáth Kálmán válogatott művei.* 7. köt. *Nagyobb elbeszélések (1871–1895).* Budapest, Magyar Helikon, 1967. 37–77.

NAGY I.

1857 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 1. köt. Pest, Friebreis Izván, 1857.

1860a NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 6. köt. Pest, Ráth Mór, 1860.

1860b NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 7. köt. Pest, Ráth Mór, 1860.

1861 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 8. köt. Pest, Ráth Mór, 1861.

1862 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 9. köt. Pest, Ráth Mór, 1862.

1863 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 10. köt. Pest, Ráth Mór, 1863.

1864 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 11. köt. Pest, Ráth Mór, 1864.

1865 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 12. köt. Pest, Ráth Mór, 1865.

NAGY M.

1851 NAGY Miklós: *Zsolcai emlék.* Bécs, 1851.

NIEDERHAUSER

1977 NIEDERHAUSER Emil: *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-európában.* Budapest, Akadémiai. 1977.

PÁLMÁNY

- 2002 Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk.: PÁLMÁNY Béla. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002.

PAP

- 2003 PAP József: A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? In: *Aetas*. 18. (2003) 3–4. sz. 119–136.

PETRUSEK

- 1972 PETRUSEK, Miroslav: *Szociometria. (Elméletek, módszer és technikák)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi kiadó, 1972.

POLÁNYI

- 1987 POLÁNYI Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905). Akadémiai, Budapest, 1987.

RAPANT

- 1937a RAPANT, Daniel: *Dejiny slovenského povstania roku 1848–49. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/1*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1937.
- 1937b RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1937.
- 1948 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. II/2*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1948.
- 1950 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. II/1*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1950.
- 1961a RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/2*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1961.
- 1961b RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/3*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1961.
- 1963 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/1*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1963.

RAPANT

- 1972 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel piaty. Doplnky. Opravy. Súhrny. Mená a veci. V/2.* Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1972.
- 1996 RAPANT, Daniel: *Az elnemzetietlenedett szlovákok asszimilációja.* Ford: Szentandrás Tibor. In: *Szlovákkérdés a XX. században.* Pozsony, Kalligram, 1996.

RIZNER

- 1931 RIZNER, Ludovit V.: *Bibliografia písomnictva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900.* II. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, 1931.

SBS

- 1986 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 1. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1986.
- 1987 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 2. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1987.
- 1989 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 3. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1989.

SOMOGYI É.

- 1981 SOMOGYI Éva: *Az abszolutizmus és a kiegyezés.* Budapest, Gondolat, 1981.

SOMOGYI S.

- 1977 SOMOGYI Sándor: *Gyulai és kortársai. Fejezetek egy negyedszázad irodalomtörténetéből.* Budapest, Akadémiai, 1977.

SPIRA

- 1980 SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a nygyennyolcas forradalom Magyarországn.* Budapest, Kossuth, 1980.

SPLÉNY

- 1984a *Splény Béla emlékiratai.* 1. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: FÁBRI Anna. Budapest, Magvető, 1984.
- 1984b *Splény Béla emlékiratai.* 2. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: FÁBRI Anna. Budapest, Magvető, 1984.

STEIER

- 1937a STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben.* 1. köt. *A kérdés története.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.
- 1937b STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben.* 2. köt. *Okmánytár.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.

SZARKA

- [1993] SZARKA László: *A szlovákok története.* Budapest, Bereményi, [1993.]

SZEGHALMY

- 1940 SZEGHALMY Gyula: *Felvidék.* Budapest, A Magyar Városok Monográfiája kiadóhivatala, 1940.

SZIKLAY

- 1962 SZIKLAY László: *A szlovák irodalom története.* Budapest, Akadémiai, 1962.
- 1977 SZIKLAY László: A magyar szlavisztika gyermekkorából. (Az eperjesi kör szláv vonatkozásai). In: Uő.: *Visszhangok. Tanulmányok, elemzések, értékelések.* Bratislava, Madách, 1977. 47–88.
- 1987 SZIKLAY László: Egy Liptó megyei családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. In: Uő.: *Együttélés és többnyelvűség az irodalomban.* Budapest, Gondolat, 1987. 117–134.

SZILÁGYI M.

- 1998 SZILÁGYI Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.

SZILÁGYI S.

- 1851 *Nagyenyedi Album.* Szerk.: SZILÁGYI Sándor. Pest, 1851.

SZINNYEI

- 1980–1981 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* 1. köt. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980–1981.

SZIRMAY

- 1807 SZIRMAY Antal: *Hungaria in parabolis, sive commentarii in adagia, et dicta hungarorum.* Buda, ed. Martinus Georg. Kovachich, 1807.

SZLUHA

- 2003 SZLUHA Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*. 1. köt. Budapest, Heraldika, 2003.

TOMPA

- 1961 TOMPA Mihály: Könyvkiadási Gyönyörűségek. In: *Tompa Mihály válogatott művei*. Válogatta és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Szépirodalmi, 1961. 508–512.
- 1963 Tompa Mihály elfelejtett írásai. Közli: BISZTRAY Gyula In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 67. (1963). 61–72.
- 1964a *Tompa Mihály levelezése*. 1. köt. 1839–1862. S. a. r. és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Akadémiai, 1964.
- 1964b *Tompa Mihály levelezése*. 2. köt. 1839–1862. S. a. r. és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Akadémiai, 1964.

VÁLYI

- 2003 VÁLYI András: *Magyar országnak leírása*. 3. köt. Első hasonmás kiadás. Somorja, Méry Ratio, 2003.

VAHOT

- 1844 VAHOT Imre: A tiszai és dunai költők hazánkban s Kazinczy Ferenc műiskolája. In: *Szivárvány. Album a miskolci tűzvész emlékeiül*. Szerk.: HALÁSZY József. Pest, Emich Gusztáv, 1844. 155–167.
- 1880 *Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*. 1. köt. Budapest, VAHOT Gyula, 1880.

VAHOT S.

- 1856 VAHOT [Vachott] Sándor: *Összes költeményei*. Pest, Vahot Imre, 1856.

VESTRÓCZY

- 2002 VESTRÓCZY Zsolt: Adalékok 1848–49 szlovák megítéléséhez. In: *Khó* 2002/1.

WESSELÉNYI

- 1992 WESSELÉNYI Miklós, báró: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Budapest, Európa, 1992.

ZLINSZKY

- 1974 ZLINSZKY János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében. In: *Fejér megyei történeli évkönyv* 8. Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, 1974. 7–147.

ZSÍROS

- 1993 ZSÍROS Sándor: *Felsőzsolca története*. Felsőzsolca, Felsőzsolca Nagyközség Képviselőtestülete, 1993.

Kitelepítettek, betelepítettek, pártpolitika

Adalékok a magyar koalíciós pártok népességmozgással kapcsolatos álláspontjához 1944–1948

AMÁSODIK VILÁGHÁBORÚ végeztével a magyarországi parasztságnak – az egész hazai társadalomhoz hasonlóan – egy átalakuló, sokszor veszélyes környezetben kellett szinte teljesen újrakezdenie életét. A vidéki lakosságot nem sújtották ugyan olyan mértékben az angolszász légitámadások, mint például a fővárosiakat, azonban a magyar falu látta el élelemmel, takarmánnyal a védekező német és a támadó orosz hadsereget egyaránt, a paraszttól vették vagy hajtották el állatait, és tették tönkre gyakran termelőeszközeit is. Az országban 1944/45 folyamán folyó hadműveletek és deportálások mintegy 900 ezer ember halálát okozták,¹ a hadseregek rekvirálásai és rablásai eredményeképp pedig elpusztult a szarvasmarha-állomány 44%-a, a lóállomány 56%-a, a sertésállomány 79%-a és a juhállomány 80%-a.² Az őszi harcok miatt sok helyen elmaradt a mezei munkák elvégzése, illetve egyes termények betakarítása is. A front elvonultával vidéken sem volt sokkal jobb a közbiztonság, mint a városokban: fosztogató szovjet katonák és civilekből álló – sokszor fegyveres – bandák tartották rettegésben a lakosságot.

A közállapotok lassú normalizálódásával, a helyi közigazgatás feladatait átvevő nemzeti bizottságok megalakulásával a falusi társadalom számos problémája nem oldódott meg. Elintézésre várt a már több évtizede húzódozó földkérdés, emellett várható volt, hogy a küszöbön álló földosztás bizonyos belső telepítéssel is együtt fog járni. Magyarországnak ugyanis voltak olyan területei – például a Viharsarok, illetve egyes északkeleti régiók –, ahol nem állt rendelkezésre elég termőföld, így az ottani agrárnépesség egy részét máshova irányították. Ezen kívül valamit kezdeni kellett a Bácskából Dunántúlra menekült, volt bu-

¹ A fenti adat az 1941-es határok között élő lakosság veszteségére vonatkozik. ROMSICS, 1999/b. 268.

² PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK, 1997. 275.

kovinai székelyekkel, illetve a beneši dekrétumok alapján a Felvidékről 1945 elejétől kezdődően elűzött magyarokkal is. A győztes nagyhatalmak nyilatkozataiból, valamint a Kirill Vorosilov marsall vezette magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB)³ egyes jelzéseiből pedig arra lehetett következtetni, hogy a hazai németiség – amelynek nagy része földművelő volt – sorsában is gyökeres fordulat fog bekövetkezni. Az 1945. július 17-e és augusztus 2-a között lezajlott potsdami konferencia ezt a kérdést egyértelművé tette: döntés született a kelet-európai németek áttelepítéséről Németországba.

1945 nyarán, néhány hónappal a világháború vége és alig több, mint egy évvel a zsidóság tömeges deportálása után küszöbön állt tehát egy újabb népmozgás-népmozgatás a Kárpát-medencében és Magyarországon. A völgyeségi sváb falvakban bukovinai székely családok jelentek meg, az első elűzött felvidéki magyarok házaiba már beköltöztek szlovák szomszédai és lassan kezdetét vette Kelet-Magyarország agrárproletárjainak letelepítése is. Valamivel később, 1946 januárjában pedig Budapest környékéről elindultak a kitelepített németeket szállító első szerelvények a megszállt „anyaország” felé.

Mindez hatalmas feszültségeket teremtett a telepítésben érintett területeken, és ezek a súlyos konfliktusok mielőbbi megoldásra vártak. A kérdés többek között az volt: vajon milyen szervezetek, intézmények vállalják magukra ezeknek a problémáknak a felszámolását?

Az 1945 és 1948 közötti koalíciós időszak pártjai nem csupán politikai csoportok voltak, hanem – eltérő mértékben ugyan, de mindannyian – a nemzeti bizottságokba, földigénylő- és termelési bizottságokba delegált tagjaik révén komoly gazdasági-társadalmi jellegű befolyással is bírtak. Az igazságszolgáltatásban, illetve a rendvédelmi szervekben szintén igen magas volt a különböző – de főleg a baloldali – pártok tagjainak aránya, így e politikai szervezeteknek igen tág eszköztár állt rendelkezésükre ahhoz, hogy ezt a súlyos konfliktust megoldják.

Hogyan is zajlott a ki- és betelepítés? Milyen konfliktusoknak lett okozója? Vajon mi volt a koalíciós pártok⁴ álláspontja ezzel kapcsolatban? Érzékelték-e egyáltalán az emiatt kialakult feszültségeket, és ha igen, törekedtek-e azok feloldására? Megpróbálták-e politikai – vagy netán gazdasági – tőkét kovácsolni

³ A SZEB felépítésének, összetételének és hatáskörének bemutatása nem tartozik jelen dolgozat témájához, erre nézve lásd: FÖLDESI, 1995. és Uő., 2002. munkáját.

⁴ Jelen tanulmányban a „négy nagy” koalíciós párt, a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kitelepítéssel kapcsolatos álláspontját vizsgáljuk, a kormányból kiszorított Polgári Demokrata Párt, az ellenzéki Magyar Radikális Párt, illetve az 1947-es választások ellenzéki pártjainak ezzel kapcsolatos véleményét nem.

mindebből? Többek között ezekre a kérdésekre kísérrelünk meg választ találni a továbbiakban, ugyanis – bár a németek kitelepítésével, illetve a magyar nemzetiségű telepesek (főleg a bukovinai székelyek) otthonhoz juttatásával aránylag sok, a történettudomány határain belül és azon túl íródott munka foglalkozik⁵ – a szakirodalom eddig még nem foglalkozott igazán behatóan a koalíciós pártok hivatalos és félhivatalos hozzáállásával a ki- és betelepítésekhez. Így az alábbi munka talán szolgálhat némi újdonsággal a magyar történelem e parányi, de fontos szeletével kapcsolatban.

I. A telepítések és a velük járó konfliktusok

A bukovinai székelyek letelepítése

A Bácskába 1941 folyamán letelepített bukovinai székelyeknek 1944 őszén a szovjet-jugoszláv csapatok gyors térnyerése miatt pár óra alatt kellett elhagyniuk otthonaikat és megkezdeniük csaknem egy évig tartó vándorlásukat. Ezzel 1944. október 6-án elindult az a menekülthullám, amely – más tényezőkkel együtt – átrajzolta a második világháború utáni Magyarország nemzetiségi térképét.⁶ A Délvidékről többnyire falvanként, nagycsaládonként menekülők több csoportban érték el a Dunántúlt, többségük Tolna, Baranya és Somogy megyében élte meg a front átvonulását, de voltak olyanok is szép számmal, akik egészen Zaláig eljutottak. A telet és a kora tavaszt roppant nehéz körülmények között vészelték át, hiszen sem élelmiszer-, sem pedig takarmánytartalékuk nem volt, és a meleg ruha hiányától is sokat szenvedtek. Ezen időszak alatt uradalmi cselédszállásokon, esetleg falvakban, őket befogadó házaknál laktak, alkalmi munkákat vállaltak. (Érdekes, hogy mivel ezekben a községekben nem betelepülőként – tehát konkurensként –, hanem menekültként jelentek meg, ottlétük

---

⁵ A németek kitelepítéséről lásd például Fehér István és Zielbauer György műveit; a bukovinai székelyek letelepítéséről Balogh Miklós, Tóth Antal és Tóth Ágnes történeti munkáit, Lőrincz Imre visszaemlékezését, illetve Csupor Tibor egyáltalán nem elfogulatlan könyvét; a felvidéki magyarokat érintő történésekre pedig Janics Kálmán és Vadkerty Zsuzsa írásait.

⁶ Igaz ugyan, hogy az erdélyi harcok miatt már korábban elindult az ottani magyarok nyugati irányú mozgása, azonban a bukovinai székelyek menekültek elsőként egy tömegben. A váratlan indulásra lásd: LŐRINCZ, 1986. 528., CSUPOR, 1987. 146. szerint a menekülés október 10-én kezdődött.

nem generált komoly konfliktusokat a helybeliekkel, akik pedig elég gyakran svábok voltak.)⁷

A bukovinai székelyek sorsában 1945 márciusa hozott fordulatot. Az 1944. december 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 15-én ugyanis kiadta a *nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról* szóló 600/1945. ME. számú rendeletét. A három nappal később hatályba lépő rendelkezés szerint a hazaárulók, nemzetiszocialista és nyilas vezetők valamint a háborús bűnösök mellett a Volksbund⁸ volt tagjait is teljes birtokelkobzással sújtották, amely után semmilyen kártérítés igénylésének nem volt helye.⁹ A rendelet kiadását követően a községekben megalakultak a földigénylő bizottságok – amelyekben a már működő „demokratikus pártok” küldöttei is képviseltették magukat – és kezdetét vette a földosztás.

A délvidéki menekülteket Bodor György frissen kinevezett kormánybiztos hívta össze Tolna-Baranya megyék térségébe. A kormány ugyanis ezt az erdélyi származású jogászt bízta meg a bukovinai székelyek földhöz juttatásával. Mivel a fiatal Bodor korábban Bajcsy-Zsilinszky Endre köréhez tartozott,¹⁰ nem állt tőle távol a mártírhalált halt politikus németellenessége sem. Az újdonsült kormánybiztos most mind hazai, mind pedig nemzetközi viszonylatban elérkezettnek látta az időt arra, hogy a – hírek szerint nemsokára úgyszólván kitelepítésre kerülő – svábok gazdasági-társadalmi „túlsúlyát” megtörjék, a Volksbundtagok házaiba bukovinai székelyeket és erdélyi menekülteket telepítsenek, és így egy „székely vármegyét” hozzanak létre a dunántúli német tömb helyén. Ennek érdekében tervbe vette a Völgység falvainak „svábtalanítását” és a menekült magyarok letelepítését. Mivel a „volksbundistákat” internálótáborba zárása kivitelezhető volt a gyakorlatban,¹¹ Bodor ehhez a megoldáshoz folya-

⁷ LŐRINCZ, 1986. 555.

⁸ A Volksbund volt a magyarországi németek nemzetiszocialista elkötelezettségű szervezete, amely Hitler nyomására 1940-től egyedüli törvényes intézményként látta el a svábok képviseletét. Vezetője, Franz Basch hatására a Volksbund a világháború alatt eltávolodott a magyar államtól és a nagynémet élettérben képzelte el közösségének jövőjét. A magyarországi „népi németek” közötti három SS-toborzást is ez a szervezet végezte el. A Volksbundra bővebben lásd: TILKOVSKY, 1978.

⁹ A birtokelkobzásra lásd: 600/1945. ME. 4. §., a kártérítés elutasítására: 39. §. (CORPUS JURIS HUNGARICI)

¹⁰ CSUPOR, 1987. 154.

¹¹ A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. január 20-án aláírt fegyverszünetben ugyanis vállalta, hogy „internálja a német állampolgárokat”. A magyarországi svábok földje megszerzésének célját azonban jól jelzi az, hogy az Országos Földbirtokrendező Tanács segítségével állították fel az internálótáborokat. FÖLDESI, 2002. 235.

modott annak érdekében, hogy zökkenőmentesebb legyen a házak, földek átadása. A Volksbund taglistái azonban közismerten hiányosak voltak – ez később számos visszaélésnek és személyes bosszúnak lett az oka –, ezért nem lehetett pontosan tudni, ki volt tagja ennek a szervezetnek és ki nem. A kormánybiztos ezt a problémát nem túl humánus módszerrel „oldotta meg”: emberei a karhatalom segítségével körülvárták a német falvakat, letartóztatták a listán szereplőket, majd négyes sorokban elvonultatták előttük a község lakosságát. Az elgondolás szerint a már lefogottak „ha már én megjártam, járd meg te is” elve alapján úgyis megnevezik azokat, akiről a hatóságoknak nem volt tudomásuk. Így is történt. Ha pedig ráböktek valakire, azt már oda is állították a volksbundisták közé, akikre természetesen vagyonekobbzás és internálótábor várt.¹² A módszer igen eredményesnek bizonyult, legalábbis a letartóztatottak számát tekintve...

A bukovinai székelyek telepítése ezzel párhuzamosan vette kezdetét és pár hónap alatt nagyjából le is zajlott. Bodor György 1945. július 4-i jelentésében már arról számolt be, hogy a Völgység mintegy 25 községébe érkeztek patrónáltjai, és a régió peremén már csak 5–6 község vár betelepítésre. Alig több, mint három hónap alatt 4400 „volksbundista” gazdaságot koboztak el, és mintegy 2500 magyar családot helyeztek tulajdonba. A német és a székely családok eltérő nagysága miatt azonban a ki- és betelepítettek száma nagyjából megegyezett. Így a kormánybiztos már ekkor megállapíthatta, hogy vagyoni tekintetben ugyan még a sváb, de lélekszám szempontjából már a magyar elem van túlsúlyban a térségben. A dokumentumban maga Bodor is elismerte a Volksbundlisták hiányos voltát, ennek azonban nem tulajdonított túl nagy jelentőséget. Annál inkább kikelt a sok „svábmentés” ellen, amire később még visszatérünk. A betelepülőknél azonban komoly gondokkal kellett szembenéznük: a helyi szervek gyakran nem nézték jó szemmel ottlétüket, a rossz kommunikációs viszonyok miatt rémhírekkel tudták ijesztgetni őket a helybéliek. Az is rengeteg nehézséget okozott, hogy sok faluban a pártok, a nemzeti és földigénylő bizottságok, valamint a „demokratikus rendőrség” tagjai is svábok voltak,¹³ akik ott nehezítették az újonnan érkezettek életét, ahol csak tudták. Több panasz érkezett arról is, hogy a helyiek szándékosan nem mutatták meg pontosan a telepesnek juttatott földet, így mire az megművelte, kiderült, hogy más a terület tulajdonosa. Azt is sokan sérelmezték, hogy a „svábmentő” helyi hatóságok

---

¹² Erről a módszerről igen dicsérőleg beszélt Kovács Imre parasztpárti politikus az 1945. május 2-i pártközi értekezleten. HORVÁTH–SZABÓ–SZÜCS–ZALAI, 2003. 56.

¹³ Ez a probléma felmerült a már említett pártközi értekezleten is. HORVÁTH–SZABÓ–SZÜCS–ZALAI, 2003. 56.

a jóvátételi beszolgáltatási kötelezettséget igyekeztek aránytalanul az új telepésekre hárítani. A német nemzetiségűek ellenállásának központja állítólag Bártaszéken alakult ki, itt volt a legnehezebb dolguk az újonnan érkezetteknek, mivel a svábság túlnyomó többségben volt a településen. Mindent egybevetve azonban Bodor pozitívan értékelte a telepítési akciót és megjegyezte: a bukovinai székelyek korábban megtanultak állami segítség nélkül, önerőből boldogulni, és ezt az igen hasznos tulajdonságukat nem szabadna elsorvasztani a túlzott hatósági közreműködéssel és patronálással.¹⁴

Teljesen máshogy mutatott mindez a térségben élő németiség szemszögéből nézve, hiszen a kora tavasztól elindult telepítés gyakran szinte sokkolta a sváb közösségeket. Az erőszak és a vérontás lehetősége ott lebegett a székelyek ház- és földfoglalásai felett. Talán elég, ha csak egy személyes emléket elevenítünk fel a „másik oldalról”: *„Kinn az utcán rongyos éhenkórászok, a fenekük lógott ki a nadrágból, de a kezükben fejsze volt. Olyan mohón méregettek mindent. Melyik házra csapjanak, melyik a szebb, nagyobb? Aztán belökték a kaput, sirt a malac, verdesett a tyúk, fogyott a boroshordó. Nem volt többet nyugtunk tőlük.”*¹⁵ Azt is lehet tudni, hogy sok olyan település volt, ahol kizárólag újonnan érkezettekől állt a rendőrség, sőt a tanítókat és jegyzőket is nemzetiségi alapon – és persze svábellenes éllel – nevezték ki ezekbe a községekbe.¹⁶ Azt se felejtjük el, hogy az egész eljárás (a németek bírósági ítélet nélküli internálása) komolyan sértette a jogállami normákat.

Szót kell azonban ejtenünk a bukovinai székelyek különleges helyzetéről is. A megrémült svábok azért láthatták őket földönfutóknak, tarthatták senkiházi éhenkórászoknak, mert szinte mindenük odaveszett a bácskai menekülés során. Amúgy is kevés ruházatuk elhasználódott a tél folyamán (az állandó vándorlás közben nem tudták pótolni azt), megmentett állatállományuk a takarmányhiány miatt elpusztult vagy leromlott. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy csupa alacsonyabb sorú szegényparaszt volt csak közöttük, egy jelentős réteg akár 15–20 hold földet is Bácskában kényszerült hagyni. Többségük tekintetében tehát reális esély volt arra, hogy beilleszkedve megfelelő minőségi szintű mezőgazdasági termelést folytassanak. Korabeli vélemények szerint a gyümölcsstermesztéshez és trágyakezeléshez jobban értettek a helyieknél, az állattenyésztésben sem maradtak el tőlük, csupán a tejtermelésben és a szőlőtermesztésben álltak alacsonyabb szinten.¹⁷

¹⁴ Bodor György jelentése. PIL 283. f. 12/142. ő. e.

¹⁵ Egy német asszony visszaemlékezését idézi CSUPOR, 1987. 161.

¹⁶ A Szociáldemokrata Párt kiegészítése Bodor György jelentéséhez. PIL 283. f. 12/142. ő. e.

¹⁷ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 83.

A mintegy 14–15000 menekült számára azonban nem oldódott meg véglegesen a tulajdonhoz jutás kérdése. Az internált Volksbund-tagok családja ugyanis szintén a székelyeknek juttatott házban maradt, így gyakran tízen–tizenöten laktak egy fedél alatt. Ezen úgy próbáltak meg a hatóságok „segíteni”, hogy a svábokat összeköltöztették a falu egy adott részébe, ott teremtve óriási zsúfoltságot.¹⁸ Sok esetben azonban ezt nem lehetett megtenni, így a két család gyakran a németek kitelepítéséig, akár két–három évig is együtt kényszerült élni. (Ha a sváb család végül mégis itthon maradhatott, akkor akár még tovább is.) Ez természetesen rengeteg személyes konfliktust szült,¹⁹ bár temperamentumtól függően voltak olyanok, akik jól megfértek egymással.²⁰

Belső telepítés

A magyarországi szegényparasztság földhöz juttatásának szükségessége már a Trianon előtti és utáni politikai elit számára is világos volt, utóbbi a Nagyatádi-féle földbirtok-reformmal tett is bátortalan lépéseket e probléma megoldására. Hamarosan kiderült azonban, hogy a földművelésügyi miniszter által elfogadott törvény nem elég, nagyobb volumenű lépésekre lenne szükség. Ezt az 1920-as években Gömbös Gyula Fajvédő Pártja hangoztatta talán legerőteljesebben,²¹ azonban a volt vezérkari tiszt kormányra kerülve nem valósította meg kellő mértékben Nemzeti Munkatervében²² is megígért belső telepítési politikáját. Ennek okai kézenfekvők: nem lehetett ugyanis a nincstelen mezőgazdasági munkásokat anélkül földhöz juttatni, hogy hozzányúltak volna az egyházi és arisztokrata kézen lévő nagybirtokokhoz. Ezt pedig a hatalom akkori birtokosai sosem engedték volna meg.

Az azonban nemcsak a két világháború közötti „hivatalos Magyarország” képviselői foglalkoztak e témával, hanem az 1930-as években útjára indult népi írók mozgalmához tartozó értelmiségiek is megfogalmazták ezzel kapcsolatos, a

---

¹⁸ A már idézett pártközi értekezlet megengedte a főispánoknak, hogy a magyarok letelepítése érdekében „szükségfelméréseket” alkalmazzanak a sváb lakosok között. HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 46–47.

¹⁹ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 86.

²⁰ CSUPOR, 1987. 163–169.

²¹ Már a Bethlen István miniszterelnök és Gömbös közötti szakadáshoz és utóbbi ellenzékbe vonulásához is az apropót Gömbös radikálisabb földbirtok-politikája adta. GERGELY, 2001. 141. Telepítési elképzeléseire lásd még: VONYÓ, 2001. 35–36. Bethlen és Gömbös földreformmal kapcsolatos ellentétére lásd: ROMSICS, 1999. 229–230.

²² A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve. Közli: VONYÓ, 1998. 46.

fentieknél sokkal radikálisabb és néha konkrétabb gondolataikat.²³ Mivel sokuk 1944/45 után tevőlegesen is részese lett a magyar politikai életnek – főleg a Nemzeti Parasztpárt (NPP) tagjaként –, jó esély volt arra, hogy korábbi elképzeléseiket valóra váltsák.

A földreformról szóló rendelet azonban sokkal inkább a szovjet megszálló hatalom által támogatott Magyar Kommunista Párt (MKP) szája íze szerint készült el, a többi politikai csoportnak igen kevés beleszólása volt előkészítésébe és végső formába öntésébe egyaránt.²⁴ A kommunisták távlati céljai miatt amúgy is sok konfliktust magában hordozó rendelkezés tette lehetővé a belső telepítést is Magyarországon. Az újbirtokosok főleg a Viharsarokból, a Tiszántúlról, Borsod vármegyéből, illetve Zalából verbuválódtak, és többségüket Baranya, Tolna vármegyékben, Moson megye németek lakta területén, illetve kisebb részüket Budapest körzetében telepítették le.

A már említett 600/1945. M. E. számú rendelet kiadása után nem sokkal ugyanis kiderült, hogy egyes – főleg tiszántúli – vidékeken nem áll elegendő földterület az igénylők rendelkezésére. Ezért már 1945 folyamán megindult azok összeírása, akik vállalkoztak arra, hogy a Dunántúlról kitelepítendő svábok helyére költözzenek. (Számukról jelenleg csak részleges adatokkal rendelkezünk²⁵ – azt például tudjuk, hogy Békés és Csanád vármegyéből mintegy 2200 család települt át, ám egy részük később visszatért²⁶ –, a korabeli regionális sajtó beszámolóinak és a későbbi népszámlálások adatainak összevetésével azonban később elvégezhető lenne a most idő hiányában elmulasztott munka.) Földhöz és házhoz juttatásuk később párhuzamosan folyt a magyarországi németek alább tárgyalandó kitelepítésével. Magát a belső telepítést később az 1946. évi IX. törvénycikk szabályozta, mely valójában azokról rendelkezett, akik – 1937. december 31-e előtt akár magyar állampolgárok voltak, akár nem – a 600/1945. M. E. számú rendelet, illetve a nyomán kiadott 1945. évi VI. törvénycikk alapján eddig még nem tudtak földhöz jutni.

---

²³ A teljesség igénye nélkül gondoljunk csak Kovács Imre, Illyés Gyula, Veres Péter és Féja Géza írásaira, Szabó Zoltán és Nagy Lajos szociográfiáira.

²⁴ A később az 1945. évi VI. tc. által törvényerőre emelt 600/1945. ME. rendelet előkészítése alatt tapasztalható kommunista nyomásgyakorlásról és rugalmatlanságról lásd: KOVÁCS, 1990. 234–239.

²⁵ Rákosi Máttyás szerint 1945 szeptemberében még mintegy 80–100.000 fő – többségében belső telepes – várt arra, hogy a volksbundista svábok földjeit és a felosztott dunántúli nagybirtokok parcelláit megkapja. RÁKOSI, 1997. 213. TÓTH, 1993. megemlíti az ezzel kapcsolatos adatok hiányos voltát és 80.000 fő körülire becsüli a belső, illetve székely telepek létszámát. (<http://www.mtaki.hu/docs/cd1/tothagnes61/02c.htm> = TÓTH, 1993.)

²⁶ http://www.mtaki.hu/docs/cd1/kugler/k_nemzetisegi.htm = KUGLER, 2000.

A tolnai, baranyai áttelepülésre jelentkezett tiszántúliak és más területekről érkezett sorstársaik már sokkal vegyesebb képet mutattak, mint a bukovinai székelyek. Főleg a szegényebb rétegek közül verbuválódtak, sokan közülük nem földművesek, hanem földmunkások voltak (napszámosok, kubikosok stb.), akik nem nagyon értettek a mezőgazdasághoz, ezért nem is igen tudtak mihez kezdeni a nekik juttatott gazdasággal. Sajnos jelentékeny lumpen elem is soraik közé keveredett, ami rengeteget ártott megítélésüknek az új környezetben.

A belső telepéseket szinte fenntartás nélkül támogatta mind az MKP, mind pedig az NPP, hiszen politikájuk biztos támaszát látták bennük. Kommunista irányítással létrehozták számukra a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetségét (FÉKOSZ), illetve az Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetségét (UFOSZ), többek között azért is, hogy ellensúlyozzák a Kisgazda Párt által „uralt” Parasztszövetség befolyását.²⁷

Mivel a telepések érezték, hogy a hatalom fontos tényezői mögöttük állnak, egyre határozottabban, sőt, sok helyen kifejezetten agresszívan léptek fel a még a környezetükben lévő, kitelepítésre váró németekkel szemben. Ehhez minden eszköz rendelkezésükre állt, hiszen gyakran ők hozták létre a pártokat és belőlük állt a falu rendőrsége is.²⁸ Sok panasz érkezett rájuk amiatt, hogy munkakerülők, lopnak és csak felélik a nyakukba szakadt vagyont.²⁹ „A betelepítettek rabolnak, lopnak, nem vetik be a földeket és nyíltan hangoztatják, hogy ha nem lesz elég ennivalójuk, hát 'van még svábház Magyarországon'.”³⁰ – olvashatjuk róluk a dorogi szociáldemokrata párttitkár 1946. márciusi jelentésében.

A belső telepések már kiürített házakat kaptak, amiket a távozók gyakran valóban „kiürítettek” és a hatósági tilalom ellenére gazdasági- és háztartási felszereléseiket kiárusították vagy tönkretették.³¹ Mivel az újonnan érkezettek szorgalma sajnos nem mindig párosult megfelelő szaktudással, 1945–46 fordulóján igen nehéz tél köszöntött rájuk. A vetőmag-, gabona- és állathiányon nem segített az sem, hogy a lassan kitelepítendő svábok készleteit lefoglalták a számukra, mivel ezek elosztásánál komoly visszaélések történtek, virágzott a

---

²⁷ A FÉKOSZ vezérkarában lévő kommunista túlsúlyról lásd: PIL 274. f. 16/164. ő. e.; az UFOSZ-vezetés összeállításában tapasztalt kommunista „pártsovinizmusra” pedig a Nemzeti Parasztpárt panaszát: PIL 284. f. 8. ő. e. I. kötet

²⁸ PIL 283. f. 12/142. ő. e., PIL 274. f. 16/125. ő. e.

²⁹ Az ellenük irányuló panaszokra lásd például: „rongy munkakerülők” Hegyeshalmon: PIL 284. f. 8. ő. e. V. kötet; „dologkerülő telepések” Levél községben: U.o.; Mosonszentjános és Rajka: a borsodi telepések iszákosok, a nekik juttatott házakat lelakják: U.o.; „csavargó magyarok” említése Zirc környékén: PIL 274. f. 2/33. ő. e.

³⁰ PIL 283. f. 16/18. ő. e. Szöveghű idézet.

³¹ PIL 274. f. 16/125. ő. e.

korrupció.³² A politikai pártok – főleg a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt – azonban legtöbbször csak akkor jelentek meg a telepések között, ha a választások közeledtével szükségük volt azok szavazatára.

A magyarországi németek kitelepítése

A győztes nagyhatalmak már említett potsdami konferenciáján született döntés arról, hogy a kelet-európai német kisebbségeket vissza kell telepíteni a megszállt Németországba. Ez vonatkozott a magyarországi svábokra is: a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 novemberében közölte a magyar kormánnyal, hogy mintegy 500 ezer németet kell kitelepítenie az országból.³³ Ez persze lehetetlen volt, hiszen a hazai svábok létszáma még csak meg sem közelítette ezt a számot.³⁴ Így kezdetét vette az a kormány és a SZEB közötti huzavona, amelynek az egész akció alatt az volt a tárgya, vajon mennyi németnek is kell távoznia Magyarországról.

A németek kitelepítéséről az 1945. november 20-án kiadott 12.330/1945. M. E. számú rendelet intézkedett. A rendelkezés 1. §-a kimondta: „*Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutóbbi népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.*”³⁵ A kitelepítés alól csak a 65 évnél idősebb személyek, a magukat 1941-ben magyar nemzetiségűnek, de német anyanyelvűnek vallók, az antifasiszta és ellenálló magatartást tanúsítók, illetve hozzátartozóik mentesültek. A kitelepítendőket össze kellett írni, vagyonukat zár alá helyezték és leltározták, a nevüket tartalmazó listát pedig kifüggesztették az előjáróságokon. A mentesítésért beadott kérvény elbírálását egy, a belügyminiszter által kiküldött bizottság végezte, amelynek döntése ellen nem lehetett fellebbezni. A rendelet miniszteri biztosokat bízott meg az akció végrehajtásával, valamint az egészért felelős belügyminiszter – akinek a részletek kidolgozását is jogává és feladatává tették – számára lehetővé tette azt, hogy az érintett falvakban a karhatalom segítségével „forgalmi” korlátozásokat vezessen be; ez gyakorlatilag kijárási tilalmat jelentett.

³² A Baranya megyei Majson például az UFOSZ-elnök a földalap gabonájával nem számolt el, hanem a falubeli vezető klikk tagjai között osztotta szét. Erre a sorsra jutottak a kitelepítettek állatai is, az igénylők nem kaptak belőlük. PIL 274. f. 16/137. ő. c.

³³ BALOGH, 1987. 91.

³⁴ Az 1941-es népszámlálás adatai szerint mintegy 470 ezer német élt Magyarországon. FEHÉR, 1988. 9.

³⁵ 12.330/1945. M. E. sz. rend. 1. §. CORPUS JURIS HUNGARICI

1946 januárjában indultak el a kitelepítettek első csoportjai Németország amerikai megszállási övezetébe, az akció pedig 1947–48 folyamán fejeződött be. A Magyarországról távozásra kényszerített svábok létszámáról eltérő adatok állnak rendelkezésünkre,³⁶ de körülbelül 160-200.000 embernek kellett hazát váltania.

A kitelepítés gyakran borzasztó körülmények között ment végbe: sok olyan személyt is listára vettek, akire nem vonatkozott a fenti rendelet (ilyenkor vagy személyes bosszú, vagy az állt a háttérben, hogy valamelyik helyi korifeus szemmet vetett az illető házára, vagyonára), a lefoglalt javak leltározásánál a volt tulajdonosok nem lehettek jelen. A svábok elméletileg személyenként száz kilogrammos csomaggal hagyhatták el az országot,³⁷ azonban ezt a kitelepítés végrehajtói nem mérleggel mérték le, hanem csak megbecsülték, így számos visszaélés történt.³⁸ Fellebbezni pedig nem lehetett.

A németek összegyűjtése és bevagonírozása a 70.010/1946. B. M. számú rendelet alapján zajlott le; ez valójában a már említett 12.330/1945. M. E. számú rendelet végrehajtási utasítása volt. A két rendelkezés sajnos igen tág teret adott a visszaélésekre, korrupcióra, embertelenségre,³⁹ és ez már a kitelepítés elején nyilvánvalóvá vált. A Szociáldemokrata Párt ezért elemzést készített a végrehajtási utasításról (VU), amelynek megjegyzéseivel azért érdemes kicsit bővebben foglalkozni, mert jól utalnak a joghézagok miatti visszaállásokra.

A már 1946 januárjában elkészült dokumentum mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy az alárendelt közigazgatási szerveknek megfellebbezhetetlen döntési joguk van, de elítélően szólt arról is, hogy a VU súlyosbította az alaprendeletet, és 10%-ban maximálta a mentesíthetők arányát, azonban ezt sem országos, hanem járási viszonylatban tette. Az is problematikus volt, hogy a VU a német anyanyelvű zsidókat nem mentesítette, pedig erre a fegyverszüneti szerződés is kötelezte Magyarországot.

---

³⁶ Míg például a Földművelési Minisztérium 1950-es kimutatása szerint 163 085 főt telepítettek ki (FÖLDESI, 2002., 245.), addig egy német forrásokra is támaszkodó történeti munka 200–220.000 német területre szállított svábot említ.

(www.regiofolvoirat.hu/newspaper/1996/4/04TAKACS_KATALIN:DOC = TAKÁCS, 1996.)

³⁷ FÖLDESI, 2002. 241.

³⁸ A kitelepítést kísérő visszaélésekről és a biztosító rendőri állomány lehetetlen, fegyelmezetlen viselkedéséről lásd például Péter Gábor, ÁVO-vezető 1946. januári jelentését Budaörs kiürítésével kapcsolatban. PIL 274. f. 10/35. ő. e.

³⁹ Erre vonatkozóan lásd Szeder Ferenc szociáldemokrata főtitkárhelyettes levelét Eiler Andrásnak 1946 májusában: a kitelepítésnél mindennapos a rablás, fosztogatás, de emiatt a miniszterelnöknél (Nagy Ferenc) és a belügyminiszternél (Rajk László) hiábavaló volt a közbenjárás. Szeder szerint botrány az „egész sváb kitelepítési komédia”. A levelet közli: HORVÁTH-SZABÓ-SZÜCS-ZALAI, 2003. 224–225.

Nagy hibának tartotta az elemzés azt, hogy a helyi viszonyokat jól ismerő nemzeti bizottságokat nem engedték szóhoz jutni, a kitelepítésben viszont kulcsszerepet játszott a sokat kárhozottatott Népgondozó Hivatal.⁴⁰ Károsnak tartotta azt is, hogy a kitelepítést végző biztosoknak szinte korlátlan hatalmuk volt. A dokumentum szerint nem szabadott volna megengedni azt sem, hogy a kitelepítéssel párhuzamosan folyjon a betelepítés, ez ugyanis rengeteg konfliktust okozott. Az sem volt megoldva, hogy ki és miből takarmányozza a lefoglalt állatállományt addig, amíg a telepések között szét nem osztják.

Az elemzés javaslatot tett arra, hogy engedjék meg a németeknek a fejadagon felüli élelmiszer-készletek eladását, különben a svábok meg fogják semmisíteni azt. Az írás feltette az igencsak jogos kérdést: „*Terhes anyákat terhes állapotban is kitelepítünk? (Óriási ellenpropaganda-lehetőségek!)*” A következő konklúzió azonban talán a legerősebb hangvételű gondolat volt a dokumentumban: „*Az egész kiszállítási rendszer a legrosszabb emlékeket idézi és – némi enyhítéssel – a megfelelő fasiszta rendeletek mintájára készült.*” Az írás készítője azért is javasolt emberséges változtatásokat a kitelepítésben, mert különben az itthoni eljárási mód hivatkozási alapul szolgálhat a szomszéd államokban élő magyarsággal szembeni keményebb bánásmódra.⁴¹

Valószínűleg a fenti bíráló sem volt egészen objektív, mivel egyrészt a sváb-ság védelmét talán leginkább magára vállaló Szociáldemokrata Párt (SZDP) készítette, másrészt pedig egy-két helyen érződik, hogy pártszempontok is közrejátszottak megalkotásában. Politikai érdekből került bele az a javaslat, amely szerint a kitelepítésbe be kellene kapcsolni a helyi pártszervezeteket is, valamint az, hogy a pártközpontok adhassanak ki olyan mentesítő igazolásokat, amiket a biztosok kötelesek legyenek elfogadni a 10%-os kvótán felül is.

A gyakran igen szervezetlen, kapkodó kitelepítéseknek⁴² valóban mindennapos kísérője volt a korrupció és hatalmaskodás. Ebben pedig azok vettek részt, akiknek megfelelő befolyásuk volt: ők leggyakrabban valamelyik koalíciós párt titkárai vagy valamilyen hivatalba delegáltjai voltak. Sokszor tehát a gazdag sváb családot csak azért telepítették ki, mert valaki szemet vetett vagyonukra, de arra is találhatunk példát, hogy a módosabb gazdák megvesztegették a

---

⁴⁰ A Népgondozó Hivatalt 1945 májusában állították fel, a menekültek gondozását és telepítését látta el. (HORVÁTH – SZABÓ – SZŰCS – ZALAI, 2003. 45.) Később rengeteg panasz volt az ottani korrupcióra, visszaélésekre; az intézmény a törzsszövegben említett dokumentum szerint is „*immorális szerv*” volt.

⁴¹ Az elemzést lásd: PIL 283. f. 12/141. ő. e.

⁴² PIL 274. f. 16/125. ő. e.

helyi döntéshozókat, míg a szegényebb rétegeknek menniük kellett.⁴³ Ez az méltánytalanság pedig nemcsak a német és a magyar népesség között, hanem a sváb közösségen belül is komoly konfliktusokat okozott. Hatalmas igazságtalanság volt az is, hogy a kitelepítésre kijelöltek közötti magas szökési arány miatt – hogy meglegyen a létszám – „*kénytelenek a svábság kevésbé vagyonos és politikailag nem veszélyes elemeihez nyulni, amelyeknek kitelepítése nem volt annyira indokolt*”.⁴⁴ Ez a gyakorlat persze szintén megkérdőjelezte az egész akció igazságos és törvényes voltát.

A népességmozgatásnak voltak hátrányos gazdasági következményei is. A pécsi sváb bányászok közötti volksbundista-vadászat miatti bizonytalanság nyomán napi 400 csillével csökkent a széntermelés,⁴⁵ de az is sok gondot okozott, hogy a kitelepítés miatt jelentős termőterületet nem vetettek be 1945–46-ban.⁴⁶

A hazai németység természetesen minden erejével próbálta elkerülni a kitelepítést. Egy ideig a belőlük álló helyi szervek próbálták lassítani az eseményeket, majd mivel erre egyre kevesebb lehetőség volt, az egyéneknek maguknak kellett megpróbálniuk irányítaniuk a sorsukat.

A kezdeti meglepetés után a németek több helyen is határozottan igyekeztek jogaikat megvédeni, a telepésekkel szemben fellépni. Ez azonban igen gyakran erőszakot szült: tudunk a kitelepítés ellen tüntető svábok közé leadott, halálos áldozatot is követelő rendőrsortúzról,⁴⁷ illetve telepések által elkövetett németgyilkosságról is.⁴⁸

1947 folyamán újabb feszültségforrás keletkezett, ugyanis a sváb származású magyar honvédek kezdtek hazatérni a szovjet hadifogságból. Falujukba érkezve azonban azt kellett tapasztalniuk, hogy – időközben kitelepített – családjukat, rokonaikat már nem találják, házukban pedig magyar telepések élnek. Sokuk az újonnan érkezetteknek követelte vagyonát, ez pedig újra csak számos összetűzésnek lett okozója.⁴⁹

---

⁴³ Visszaélés, korrupció: PIL 274. f. 16/173. ő. e. A gazdag svábokat az Esztergom megyei szociáldemokrata títkárról mentik, míg az elméletileg mentesített bányászokat kitelepítik: PIL 283. f. 16/18. ő. e.

⁴⁴ PIL 274. f. 10/35. ő. e.

⁴⁵ PIL 274. f. 10/35. ő. e.

⁴⁶ Egy korabeli becslés szerint például Sopron megye termőterületének 35–40%-a nem lett bevetve. PIL 274. f. 10/35. ő. e.

⁴⁷ Az 1945. november 7-i „sváblázadásról” Magyaroklén (amelynek körülményei egyáltalán nem világosak) lásd: PIL 274. f. 10/35. ő. e.

⁴⁸ Szintén eléggé homályos gyilkossági ügy Vaskúton, a helyi MKP-titkár szerepe felbujtóként nem tisztázott. PIL 274. f. 10/33. ő. e.

⁴⁹ PIL 274. f. 10/35. ő. e.

A svábok több módon próbáltak próbálták mentességet szerezni: sokan beléptek a MKP-ba és az SZDP-be, hogy így szerezzenek védelmet maguknak, számos fiatal állt be bányásznak, hiszen azokat – mint a népgazdaság szempontjából nélkülözhetetlen munkát végzőket – a VU mentesítette, de arra is számos példa volt, hogy a német lány hirtelen magyar legényhez ment feleségül, és hozományul vitte magával az amúgy elkobzásra kerülő földet.⁵⁰ Legtöbbjük persze nem kerülhette el sorsát: a szinte földig rombolt Németországban kellett újrakezdenie életét.

A felvidéki magyarok letelepítése, a magyarországi szlovákok áttelepülése

Az 1945 áprilisában kiadott beneési dekrétumokkal szinte kibírhatatlan lett a felvidéki magyarság helyzete. Állampolgárságuktól megfosztották őket (így számos juttatásban nem részesülhettek), ki voltak téve a hatóságok végzésének és mindezzel párhuzamosan elkezdődött kiutasításuk Magyarországra. A menekülők csak személyes holmijukat vihették magukkal, hiszen gyakran egyik napról a másikra kellett elhagyniuk otthonaikat. Náluk valamivel jobb helyzetben voltak azok a magyarok, akiket a Csehszlovákiával 1946-ban megkötött lakosságcsere-egyezmény alapján telepítettek át Magyarországra, hiszen ők ingóságaiuk egy részét magukkal vihették. A két állam közötti megállapodás kimondta, hogy annyi magyart lehet kitelepíteni Csehszlovákiából, amennyi magyarországi szlovák jelentkezik önként a „hazatelepülésre”. Hiába végeztek azonban komoly propagandát a hazai szlovákok között, csupán 40.000-n iratkoztak fel a listákra (leszámítva a rengeteg fiktív nevet). Ennek ellenére azonban a csehszlovák hatóságok mintegy 68 ezer magyart telepítettek ki az egyezményre hivatkozva.⁵¹

A magyar hatóságok a kitelepített svábok helyére szándékozták telepíteni a felvidéki menekülteket, emiatt a németek vagonírozását igyekeztek siettetni. Az érkezőket a Duna-Tisza-közén, illetve Északnyugat-Dunántúlon és Tolnában, Baranyában juttatták földhöz és házhoz. Sokuk azonban – főleg a Győr, Moson és Sopron megyékbe telepítettek – jóval rosszabb életkörülmények között kényszerült élni, mint régi otthonaikban (nagyon rossz házakat kaptak),⁵² ezért voltak, akik már a visszatelepülés gondolatával is foglalkoztak.⁵³

⁵⁰ RÁKOSI, 1997. 213.

⁵¹ ROMSICS, 1999/b. 302. Magára a szlovákiai kitelepítésre lásd Janics Kálmán és Vadkerty Zsuzsa munkáit.

⁵² PIL 284. f. 8. ő. e. X. kötet

⁵³ <http://www.mtaki.hu/docs/cd1/tothagnes61/05a.htm#ftn34> = TÓTH, 1993.

Ezenkívül természetesen új környezetük sem fogadta mindig szívesen őket. Ez igaz volt nemcsak a svábokra, hanem egyes területeken a korábban érkezett telepésekre is, ugyanis elterjedt közöttük az a rémhír, hogy a szlovákiai menekülteket végül mégsem a volksbundosok, hanem a Tiszántúlról érkezettek újonnan szerzett házaiban helyezik el. A leginkább érintett területen, Baranya megyében mindenesetre hatalmas felfordulást okozott a németek ki- és a felvidéki magyarok betelepítése.⁵⁴ Mindez katasztrofális anyagi helyzetükkel⁵⁵ párosulva igen megnehezítette a felvidéki magyarok első éveit.

Nem volt kevesebb gond az áttelepülésre jelentkezett szlovákokkal sem. Környezetük panaszkodott rájuk amiatt, hogy pökhendiek lettek, a magyar törvényeket már nem vélték magukra nézve kötelezőnek, ezért nem is tartották be azokat, adót nem voltak hajlandók fizetni stb.⁵⁶ Mindez azért is volt igen visszatetsző, mert ennek ellenére az 1947-es választásokkor ők rendelkeztek választójoggal, míg a felvidéki menekültek többsége, sőt, a kizárások miatt sok magyar állampolgár sem szavazhatott.⁵⁷

A magyarországi szlovákok áttelepülésre való megnyerését a csehszlovák hatóságok nagy propagandával próbálták elérni: kiadványokat adtak ki, Budapesten működtettek egy szlovák nyelvű újságot⁵⁸ – amely főleg a lakosságcsere kérdésével foglalkozott –, illetve népgyűléseket is szerveztek a dél-alföldi szlovákságnak. Itt a tömeg csehszlovák zászlók és felségjelvények alatt vonult fel, a zenekar a „*Hej Szlováci!*” játszotta (ez volt a fasiszta Szlovákia himnusza, amit a második világháború után Csehszlovákia betiltott), a szónokok pedig gyakran nem igazán magyarbarát tónusban szólították fel a tótokat az áttelepülésre.⁵⁹ Mindez persze irritálta a magyar hatóságokat, de még inkább a közvéleményt, és nem használt a helyi magyarság és szlovákság a korban amúgy sem felhőtlen viszonyának.

---

⁵⁴ PIL 274. f. 16/137. ő. e. Máshol: a ki- és betelepítések miatt olyan a Völgység, mint egy frontvonal. PIL 274. f. 10/33. ő. e.

⁵⁵ A menekültek és áttelepülők roppant súlyos anyagi helyzetére lásd az Áttelepítési Kormánybiztossághoz írt számtalan kérvényüket, melyek híven beszámolnak kétségbeejtő sorsukról. PIL 283. f. 29/95. ő. e.

⁵⁶ Beilleszkedésük Csehszlovákiában sem volt zökkenőmentes. Sokan munkakerülőnek tartották őket, felrötták nekik, hogy nincs sem megfelelő szlovák öntudatuk, sem nyelvtudásuk, sőt voltak közöttük olyanok, akik magyar nyelvű iskolát követeltek gyermekeiknek. *Obzory* (cseh hetilap) 1947. október 25. (Az Áttelepítési Kormánybiztosság sajtóosztályának lapszemléje. PIL 283. f. 12/197. ő. e.)

⁵⁷ KL 84. doboz/4. ő. e.; a szavazati joggal kapcsolatos igazságtalanságra ezen kívül még lásd: PIL 284. f. 8. ő. e. X. kötet

⁵⁸ A hetilapot *Sloboda* címmel adták ki. PIL 283. f. 12/197. ő. e.

⁵⁹ PIL 283. f. 12/140. ő. e.

Ezzel szemben a csehszlovákiai lapok az áttelepülésre jelentkező szlovákok sérelmeiről számoltak be. A *Pravda* 1948. január 22-i számában például azt állította, hogy a listákra feliratkozottak Magyarországon már nem jutnak munkához, és annak ellenére, hogy a magyar vezetők többsége jó szándékú, az alárendelt szervek „*embertelen és antidemokratikus magatartása*” sok keserűséget okoz.⁶⁰ A *Sloboda* pedig arról tudósított, hogy egyes antidemokratikus elemek rémisztgetéssel próbálják lebeszélni az áttelepülésre jelentkezőket a költözködésről.⁶¹ A hetenként háromszor megjelenő újság 1946. februári 2-i számában a magyar rendőrök ellen közölt támadó hangú cikket, amelyben a szervezetet indokolatlan szlovákverésekkel, internálásokkal és tisztogatással vádolta. Példaként leírt egy esetet, amikor is egy rendőrökre támadó szlovák földművest az őrszobán agyonverték. A lap a „demokratikus rendőrség” módszereit és szellemiségét a csendőrségéhez hasonlította.⁶²

A ki- és betelepítések tehát hatalmas konfliktusokat okoztak a magyar vidék életében a nemzetiségek között és az egyes nemzeti közösségeken belül egyaránt. Ezek a gondok pedig sürgős megoldásra vártak, hiszen százezres nagyságrendű tömegek éltek szegénységben, bizonytalanságban, állandó összetűzésben másokkal. Mivel az akkori különleges állapotok miatt a koalíciós pártok a politika szféráján is messze túlnyúló befolyással rendelkeztek, helyzetükből adódóan nagyrészt rájuk hárult e feszültségforrás kezelése és lehetőség szerinti felszámolása. A pártok különböző válaszokat adtak – ha adtak – erre a társadalmi problémára, amelyek át voltak szöve párt- és önérdekkel, de gyakran elvi következetességről is tanúbizonyságot tettek.

II. Koalíciós pártok és a kitelepítés-betelepítés problematikája

A „lapító” Független Kisgazdapárt

A már a két világháború között is működő Független Kisgazdapárt (FKGP) – az 1944-es illegaritás után – tagja lett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak, majd 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormányának is. Az 1945.

⁶⁰ *Pravda*, 1948. január 22. (Az Áttelepítési Kormánybiztosság sajtóosztályának lapszemléje. PIL 283. f. 12/197. ő. e.)

⁶¹ *Sloboda*, 1948. április 9. (Az Áttelepítési Kormánybiztosság sajtóosztályának lapszemléje. PIL 283. f. 12/197. ő. e.)

⁶² *Sloboda*, 1946. február 2. (PIL 274. f. 10/36. ő. e.)

november 4-i nemzetgyűlési választásokon megszerezte a szavazatok 57%-át,⁶³ így a továbbra is koalíciós alapon működő kormány és a parlament meghatározó ereje lett (legalábbis matematikai értelemben). Rá szavaztak mindazon rétegek, amelyek a szovjet típusú berendezkedéssel szemben polgári demokráciát akartak. A párt parlamenti többsége azonban nem jelentette arányosan történő részesedését a hatalomból, ugyanis a Szovjetunió által támogatott Magyar Kommunista Párt szerezte meg az 1945-ben megalakuló Tildy-, majd az azt követő, Nagy Ferenc vezette kormány fontos tárcáit (így a kulcspozíciónak számító, a rendőrséget irányító belügyit is), illetve parlamenti arányát jóval meghaladva volt jelen a rendőrség, a közigazgatás és a különböző társadalmi mozgalmak intézményeiben is. Mindez persze a kiskgazdák mozgásterét csökkentette, akik erre úgy reagáltak, hogy egyrészt „arányosítást” igyekeztek elérni a közintézményekben, másrészt pedig a közvélemény előtti népszerűségük megőrzése érdekében egyszerre próbáltak meg kormányzati és ellenzéki szerepet eljátszani. (Ez utóbbi egyébként gyakran a másik három koalíciós pártra is igaz volt.) Miután az FKGP vezetősége általában igyekezett minél kevesebb konfliktusba keveredni az MKP-val és az őt támogató SZEB-bel – mely jogilag egészen a párizsi béke 1947-es ratifikációjáig gyakorolta a főhatalmat –, álláspontját gyakran nem fejtette ki világosan és nyíltan egy-egy kérdésről.

Így volt ez a letelepítéssel is. Bár a németek kitelepítésével kapcsolatban Gyöngyösi János kiskgazda külügyminiszter már egy 1945. májusi pártközi értekezleten kijelentette, hogy a svábságot bizonyos kollektív felelősség terheli, a csehszlovákiai magyarokat ért atrocitások miatt rögtön óvatosságra intett ennek túlzott hangoztatásával kapcsolatban.⁶⁴

Ez a kettősség igaz volt a pártnak a németekkel és a telepésekkel kapcsolatos álláspontjára is. Azt ugyan érzékelték, hogy az FKGP figyelemmel kísérte a svábság sorsát – a párt gyűjtötte a kitelepítést kísérő szabálytalanságokról szóló panaszokat⁶⁵ –, azonban nyilatkozataiban a felső vezetés nem nagyon tért el a kormány főleg baloldali pártok által meghatározott hivatalos vonalától.⁶⁶ A kiskgazdák bizonyára önérdékből is sajnálták, hogy a kitelepítettek elvesztették választójogukat, hiszen az FKGP egy módos sváb gazda szavazatára inkább számíthatott, mint a telepések voksaira. A felvidéki menekülteket is kö-

⁶³ PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK, 1997. 279.

⁶⁴ HORVÁTH–SZABÓ–SZŰCS–ZALAI, 2003. 49.

⁶⁵ KL 7. doboz/3. ő. e.

⁶⁶ Ez alól Nagy Ferenc miniszterelnök és Kovács Béla kiskgazda főtitkár kivételt jelentett, ők több alkalommal is felléptek a svábok védelmében. PIL 274. f. 10/35. ő. e.

zelebb állónak tartotta magához, így az ő megnyerésükre tett kísérletet.⁶⁷ A belső telepeseket lehet, hogy nem érezte annyira közel magához a Kisgazda Párt, azonban nem is lépett fel ellenük támadólag.

Más kérdés, hogy a párt alsóbb szervei, illetve a vidéki tagság hogyan viszonyult ehhez a kérdéshez. Mivel ők közelről érzékelték a telepítéssel járó problémákat, gyakran személyes ismerőseik, barátaik kálváriáját, természetes, hogy sokkal árnyaltabban és változatosabban reagáltak arra. Ráadásul kétirányú volt ez a viszonyulás, mivel a magyarországi németek – érzékelve a koalíciós pártokhoz való tartozás oltalmazó szerepét – is közeledtek az új hatalom politikai csoportjaihoz, így a Kisgazda Párthoz is. Tehát nemcsak az FKGP-nek kellett valamilyen álláspontot kialakítania a svábokkal kapcsolatban, hanem ennek fordítva is meg kellett történnie.

Ezért találunk példát arra, hogy a magát fenyegetve érző német közösség maga alakította meg környezetében a helyi Kisgazda Pártot,⁶⁸ oda másokat nem nagyon engedett be, sőt egyes településeken ez a nemzetiségi elkülönülés gazdasági jellegűvel is párosult: a község módosabb sváb gazdái „sajátították ki” maguknak a helyi FKGP-t.⁶⁹ A kommunisták nyomására azonban a fenti szervezeteket a kisgazda országos vezetés egyre-másra megszüntette, ezért ez a védőernyő lassan eltűnni látszott a kitelepítésre ítélték fölül. Így azok elindultak más pártok felé.

Ott voltak azonban a közvetlen környezet magyar kisgazda politikusai, akik – sokszor személyes kapcsolataik miatt, de gyakran emberiességi szempontokból kifolyólag is – igyekeztek a svábok sérelmeit lehetőleg csökkenteni. Persze ez az erőfeszítés nem volt mindig önzetlen: az 1947-es választások előtt sok német nemzetiségűnek azért szereztek meg nagy harcok árán⁷⁰ a szavazati jogot – az új választójogi törvény, az 1947. évi XXII. tc. ugyanis a kitelepítésre kijelöltektől megvonta azt –, hogy azok hálából rájuk szavazzanak. Ez a számításuk nem teljesen vált be, de azért elmondhatjuk, hogy 1947-ben a szavazni tudó sváb közösség főleg a kisgazdákra vagy a belőlük kiszakadt-kiszakított polgári ellenzéki pártokra adta voksát.⁷¹

⁶⁷ A Baranya megyei kisgazdák például vacsorákat rendeztek a felvidéki menekülteknek, hogy elnyerjék bizalmukat. PIL 274. f. 16/137. ő. e.

⁶⁸ Lásd például Füles községet, ahol a helyi FKGP-vezetésben „mindenütt csak svábok voltak”. PIL 274. f. 9/33. ő. e.; Majs: svábok a Kisgazda Pártban. PIL 284. f. 8. ő. e. IV. kötet.

⁶⁹ A szegényebb rétegek inkább az MKP felé közelednek: PIL 274. f. 16/137. ő. e.

⁷⁰ A pártok közötti, választójogból történő kizárásokkal és mentesítésekkel kapcsolatos harcokról később még szót ejtünk.

⁷¹ Lásd például Balatonfüred környékén: PIL 284. f. 8. ő. e. VII. kötet.

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy az FKGP a német kisebbség érdekében gyakran vállalta volna az összeütközést más pártokkal. Érzekelte ugyan magát a konfliktust, megvolt a véleménye a kérdésről, nem értett egyet a kitelepítés módszereivel, elítélte a vele járó visszaéléseket – ezekben az eddig talált adatok szerint kisgazdapárti nem is nagyon vett részt –, a kulisszák mögött igyekezett segíteni és maga mögé állítani a svábokat,⁷² emiatt azonban nem szállt szembe a hatalom valódi birtokosaival. Ezt a kétarcú magatartást a kortársak és az ellenfelek is felismerték, ezért mondta Rákosi Mátyas kommunista főtitkár a kisgazdákról, hogy „lapítanak” ebben a kérdésben.⁷³

A „svábmentő” Szociáldemokrata Párt

A több évtizedes szervezeti múltra visszatekintő Szociáldemokrata Párt vállalta fel leginkább a svábok érdekvédelmét. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a német anyanyelvű bányász- és iparos közösségekben a szociáldemokraták már jó ideje végeztek mozgalmi munkát, így szavazóinak egy jelentős rétegétől esett volna el az SZDP, ha tétlenül nézi a svábok kitelepítését. Ezért ez a párt volt az, amelynek még országos vezetői is fel mertek lépni a kitelepítettek érdekében, vidéki funkcionáriusai igyekeztek minél több németet mentesíteni, 1947-ben pedig szavazati jogát visszaszerezni.⁷⁴ (Ez utóbbi egyben a mentesítést is jelenthette, hiszen az 1947. évi XXII. tc. logikáját végiggondolva: aki választhat, azt nem lehet kitelepítésre kijelölni).

Az 1947-es választások idején vált meghatározóvá az SZDP azon stratégiája, amely a svábok megnyerését célozta. Ennek keretén belül a választási gyűléseken gyakran prominens személyek is azt ígérték a németeknek, hogy visszaszerzik választójogukat, nem hagyják kitelepíteni őket,⁷⁵ a pártközi egyeztető tárgyalásokon pedig a szociáldemokraták komoly küzdelmet vívtak sváb támogatóik szavazati jogáért. Valószínűleg azért is volt ilyen határozott a Szociáldemokrata Párt

⁷² A kommunista párt homályosan utalt arra, hogy a kisgazdák győri elnöke sok svábnak szerez mentességet. PIL 274. f. 16/163. ó. e.

⁷³ RÁKOSI, 1997. 213.

⁷⁴ Ez volt az úgynevezett „svábmentés”, amivel számos szociáldemokrata párttisztviselőt megvádoltak. Lásd például Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében két szociáldemokratát: PIL 274. f. 9/33. ó. e., Sopron megye: „A legfőbb svábmentő és pártoló a Szoc. Dem. Párt” PIL 284. f. 8. ó. e. I. kötet; Esztergom megyében is a svábok mellé álltak: PIL 274. f. 16/178. ó. e. A sor még hosszan folytatható lenne.

⁷⁵ Tolnai József pécsi szociáldemokrata polgármester több választási beszéde: a szociáldemokraták vissza fogják szerezni „a kizártak szavazatát, akár magyar, akár német hangzású nevük is van”. Szöveghű idézet. PIL 274. f. 16/137. ó. e.

mokrata Párt ebben a kérdésben, mert jól érzékelt, hogy a mögötte álló kitelepítendőkön kívül nincs nagy falusi bázisa (a korban közhelynek számított, hogy a párt milyen rosszul mozog vidéki-falusi környezetben).⁷⁶

Megfigyelhető néhol azonban némi skizofrén hozzáállás is a svábkérdéshez, hiszen azért a szociáldemokrata funkcionáriusokra sem volt hatástalan a hivatalos kormányálláspont állandó propagálása. Így íródhatott meg 1947 augusztusának elején az alábbi szociáldemokrata járási jelentés Mohácsról: „Az a rendelet, mely megszünteti a magyar nemzetiségű német anyanyelvű svábok szavazati jogát, a legmélyebb elkeseredést váltotta ki az érdekeltek körében, a mohácsijárásbeli és egész baranyai választási eredményeinkre nézve pedig katasztrofális visszaesést okoz. [...] Tudom, hogy általában a sváb szavazatok nem tekinthetők mindenütt teljesértékű szavazatoknak (kiemelés tőlem – S. P.), de itteni tapasztalataim alapján állítom, hogy ezeknek a szavazata nem válnék sem a párt, sem a magyar demokrácia kárára.”⁷⁷

Korábban röviden szóltunk már arról is, hogy a párt folyamatosan figyelemmel kísérte a kitelepítést és az erről rendelkező határozatokat, illetve fellépett a visszaélésekkel szemben. Igyekezett megvédeni tagjait és szimpatizánsait a kitelepítéstől, a központba beérkezett számtalan ilyen jellegű kérvényt megpróbálta elintézni.⁷⁸ Gyakran attól sem riadt vissza, hogy emiatt konfliktusba keveredjék a befolyásos Kommunista Párttal és annak minisztereivel.⁷⁹

Emellett azonban bizonyos értelemben hasznot is próbált húzni a kitelepítésből, mert a távozók megüresedett házaiba igyekezett hűséges párttagjait beprotezsálni,⁸⁰ ami szintén nem járt politikai konfliktus nélkül, hiszen a többi párt is ezt igyekezett tenni. Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy bár az SZDP nem mindig önzetlenül, de mindenképp aránylag eredményesen védte meg sváb szimpatizánsait.⁸¹

Ezt maguk a németek is érzékelték,⁸² ezért egyes vidékeken ők maguk alakították meg a Szociáldemokrata Párt helyi szervezeteit, bár sokszor ez sem

⁷⁶ Lásd például: PIL 284. f. 8. ó. e. X. kötet.

⁷⁷ Járási útkári jelentés, 1947. augusztus 4. Szövegű idézet. PIL 283. f. 16/138. ó. e.

⁷⁸ Lásd a számtalan kérvénnyel foglalkozó iratokat: PIL 283. f. 15/10. ó. e.

⁷⁹ Például Bán Antal szociáldemokrata miniszter került összetűzésbe Rajk László kommunista belügyminiszterrel a tatabányai sváb bányászok kitelepítése miatt. Bán és Kéthly Anna ezzel kapcsolatos közös nyilatkozata: „Amennyiben a minisztérium kifejezett ígérete ellenére megkezdik a kitelepítést, ebből politikai és közigazgatási felelősségrevonás következik.” PIL 283. f. 13/26. ó. e.

⁸⁰ Ez főleg Budapest, Budaörs és Soroksár térségében volt jellemző. PIL 283. f. 15/10. ó. e.

⁸¹ A Szociáldemokrata Párt „svábmentéséről” feldolgozott adatokat közöl még FEHÉR, 1988. 132–153. is. Ezek részletes bemutatásától itt eltekintettünk, lehetőleg az ott nem taglalt eseményeket ismertettük.

⁸² „Az ittmaradt svábok a Kommunista párt és a Szociáldemokrata párt szárnyai alatt kerestek menedéket.” PIL 284. f. 8. ó. e. IV. kötet.

mentette meg őket a kitelepítéstől, ezek a fenti szervek pedig természetesen megszűntek.⁸³ (Ez egyébként komoly gondot jelentett magának az SZDP-nek is, hiszen tömegével veszítette el vidéki szervezeteit.⁸⁴) 1947-ben arra is volt azonban példa, hogy hiába szerezték meg a szociáldemokraták a svábok számára a választójogot, ők mégis a kisgazdákra vagy az ellenzéki pártokra szavaztak.⁸⁵

A szociáldemokraták nagy figyelmet fordítottak a szlovákiai magyar menekültek megnyerésére is: a Felvidéki Áttelepítettek Jogvédő Irodáján keresztül igyekeztek őket magukhoz kötni. (Ez utóbbi szervezet olyannyira kötődött az SZDP-hez, hogy levelezésében szociáldemokrata pártpecsétet használt.⁸⁶) Az iroda igyekezett figyelemmel kísérni a felvidéki eseményeket, szövetkezetet létesített az egy tömbbe áttelepülőknél, földhöz próbálta juttatni azokat, akik még nincstelenek voltak, illetve elérte, hogy az Áttelepítési Kormánybiztosság az ő közreműködésével ossza szét a vetőmagot és az állatállományt a menekültek között.⁸⁷

Az SZDP a belső telepésekkel nem nagyon foglalkozott, hiszen felismerte, hogy körükben inkább a kommunistáknak vagy a parasztpártnak lehet sikere. A nagy tradíciókkal rendelkező baloldali párt tudatosan választotta a németek védelmét: egyrészt azért, mert sok tagja volt közöttük, másrészt humánus megfontolások is vezették. A felvidéki magyarsággal kapcsolatban is igaz ez a kettős indíttatás, az ő érdekvédelmükkel kapcsolatban azonban nem kellett felvállalni a hivatalos állásponttal szembeni harcot; a szociáldemokraták mégis küzdelmet folytattak az MKP-val a szlovákiai menekültek „kegyeiért”.

A Nemzeti Parasztpárt álláspontja a telepítéssel kapcsolatban

Az 1939-ben alakult Nemzeti Parasztpárt (NPP) ezer szállal kötődött a népi írók mozgalmához, amelynek tagjai 1930-as években írott munkáikban nagy figyelmet fordítottak a magyarság csökkenésére és a német kisebbség állítólagos térfoglalására. Korábban már utaltunk a párt földkérdéssel kapcsolatos álláspontjára is, amelyben fontos helyet foglalt el a tiszántúli agrárproletariátus más vidékeken történő letelepítése. Ez a két körülmény a párt ideológiai veze-

⁸³ PIL 274. f. 16/137. ó. e.

⁸⁴ FEHÉR, 1988. 142.

⁸⁵ PIL 284. f. 8. ó. e. I. kötet

⁸⁶ Lásd például PIL 283. f. 29/95. ó. e.

⁸⁷ A szervezet által intézett ügyekre lásd: PIL 283. f. 29/95. ó. e. Az iroda segítségével létrehozott Otthon Fogyasztási Szövetkezet háza táján egyébként visszaélésekre derült fény. Erre lásd u.o.

tőinek németellenességével párosulva eredményezte azt, hogy az NPP már 1945 elejétől igen agresszívan lépett fel a svábok ellen, illetve a telepések mellett.

Az NPP svábokkal kapcsolatos álláspontját Kovács Imre, a párt akkori főtitkára képviselte talán a legkifejezőbben. A *Szabad Szó* 1945. április 7-i számában, de egy májusi pártközi értekezleten is kifejtette: „*Leghelyesebb volna egy batyúval elindítani őket* (tudniillik a németeket – S. P.) *nyugat felé.*”⁸⁸ Véleménye szerint a svábkérdés olyan politikai és gazdasági probléma, amelyet egyszer és mindenkorra meg lehet most oldani. Ebben egyetértett vele párttársa, Veres Péter is, aki a már korábban említett 1945. május 14-i pártközi értekezleten kifejtette: mivel a már kiosztott földeket elvették a magyar kisnyilasoktól, a legkevesebb az, hogy a német volksbundistákkal is megteszik ugyanezt.⁸⁹

A hangnem azonban nemcsak kifelé, a hivatalos nyilatkozatok szintjén volt ennyire harcias, hanem a párt belső, bizalmas fórumain is mindennaposak voltak az ilyen értelmű megnyilvánulások. Az NPP Intéző Bizottságának 1945. május 15-i ülésén meg is fogalmazódott: „*Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasizsták kérdése van.*”⁹⁰ Ezen igencsak ellenséges kijelentés után viszont arról is szó esett, hogy a fenti álláspontot nem célszerű túl nagy hírverés mellett propagálni, mert esetleg még visszafelé süllhet el. Júliusban azonban már egyenesen arról beszéltek az elnökségi ülésen, hogy „*a Kisgazdapártot maguk a svábok alakították. A telepések nyakáról el kell távolítani a svábokat.*” Kovács Imre emellett még azt is megjegyezte, hogy nagy problémát jelent a háború alatt nyugatra menekült svábok visszaszivárgása a Dunántúlra.⁹¹

A Nemzeti Parasztpárt semmilyen formában nem tartott igényt a német kisebbség rokonszenvére és támogatására. Még a választások idejére sem igyekezett megnyerni őket magának, mindvégig következetesen svábellenes politikát folytatott. A párt felismerte: semmi esélye nincs a németek között, mert – valódi hatalmi eszközök híján – még az MKP később taglalt taktikájával sem tud köztük támogatókat szerezni. „*A svábokra nem pazarlunk*”⁹² – született meg tehát a végleges döntés. Mivel igen kevés sváb tagja volt az NPP-nek, ez nem is jelentett konfliktust a párton belül. (Csupán néhány eset ismert eddig: például amikor egy sváb származású – de állítólag „*igazi nemzethű*” és telepés-barát – parasztpárti községi elnököt az MKP ki akart telepíttetni, és a Nemzeti Parasztpárt megkísérelte megmenteni őt.⁹³ Az emberi szolidaritás szép példája

⁸⁸ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 56.

⁸⁹ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 51.

⁹⁰ 1945. május 15-i intéző bizottsági ülés. PIL 274. f. 7/225. ő. e.

⁹¹ PIL 274. f. 7/225. ő. e.

⁹² PIL 284. f. 8. ő. e. IV. kötet.

⁹³ A hegyeshalmi NPP-elnök ügye. PIL 284. f. 8. ő. e. V. kötet.

azonban, hogy a csátaljai NPP székely (!) többségű választmánya 1947. augusztus 9-én tiltakozást juttatott el a pártközponthoz a magyar nemzetiségű német anyanyelvű állampolgárok szavazati jogának megvonása miatt.⁹⁴) A kevés parasztpárti svábmentő akció egyike volt az Esztergom megyei, amely révén betekintést nyerhetünk a pártok kulisszák mögötti, elég visszatetsző egyezkedésébe: „*De csak a szoc. dem és a kiszgazda svábokat nyirtuk ki, előzőleg a kommunistákkal megegyeztünk, hogy a bányász svábokat abban az esetben, ha se bundisták se SS-ek nem voltak nem bántjuk de viszont ők se bántják a mi svábjainkat ez a gyakorlatban kitünően bevált.*”⁹⁵ A Parasztpártnak a kitelepítéssel kapcsolatos visszaélésekhez sem volt köze, de lehet, hogy csak azért nem, mert – lévén a koalíció legkisebb, leggyengébb és legszervezetlenebb pártja – alkalmatlan sem volt olyan pozícióba juttatni embereit, ahol azok korrupcióba keveredhettek volna. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Kovács Imre később nem tarthatta teljesen vállalhatónak svábokkal kapcsolatos akkori álláspontját. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy visszaemlékezéseiben – elég sok, nem túl fontos kérdés részletes bemutatása mellett – nem említi a kitelepítés kérdését.)

A belső telepéseket viszont fenntartás nélkül támogatta az NPP, ez pedig gyakori összeütközést eredményezett a szociáldemokratákkal, de sokszor még az MKP-val is, mivel a kommunisták is meg akarták maguknak nyerni ezt a réteget. A Parasztpárt igyekezett felmérni az ország valamennyi községét aszerint is, hogy hol mennyi sváb, illetve telepés él, tehát milyen támogatásra is számíthat.⁹⁶ A Kommunista Párttal azonban nem tudott konkurálni, mivel az – élve, gyakran visszaélve lehetőségeivel – sokkal több támogatót tudott szerezni magának az újonnan földhöz juttatott agrárproletárok között. „*Mindenekelőtt az MKP ellen nincsen orvosságunk*”⁹⁷ – ismerte be egy NPP-s jelentés. A telepések közötti, végül aránylag sikertelennek bizonyuló parasztpárti agitációt a Kommunista Párt sem ítélte veszélyesnek: „*A Nemzeti Parasztpárt jelentéktelen a területen, a telepéseket uszítják a svábok ellen*” – olvasható a baranyai MKP egyik jelentésében.⁹⁸

Nem volt ilyen egyértelmű a párt álláspontja a bukovinai, erdélyi és felvidéki menekültekkel kapcsolatban, és ennek bizonyos pártérdekből fakadó okai is voltak. Kovács Imre szerint a bukovinai „csángókat” és a székelyeket inkább haza kellene segíteni, mert véleménye szerint nem biztos, hogy letelepítésük

⁹⁴ PIL 284. f. 8. ő. e. I. kötet.

⁹⁵ Esztergom megyei NPP-titkár jelentése 1947-ből. Szöveghű idézet. PIL 284. f. 8. ő. e. VIII. kötet.

⁹⁶ Lásd a PIL 284. f. 8. ő. e. V-VI-VII. kötetének jelentéseit, összesítéseit.

⁹⁷ PIL 284. f. 8. ő. e. VIII. kötet.

⁹⁸ PIL 274. f. 16/125. ő. e.

politikai-gazdasági haszonnal járna. Az volt a véleménye ugyanis, hogy a csángók (értsd: bukovinai székelyek) egyre jobban a cigányságra hasonlítanak, termelőmunkát nem szívesen végeznek. A székelyek sem megbízhatóak, mert „rossz csengésű neve van a székelységnek a politikát illetően”. Ezért csak akkor telepítsék le őket, ha elkerülhetetlen: a csángókat az ország északkeleti részébe, a székelyeket pedig mindenképp szétszórta. Bár Kovács szerint inkább a tiszántúli agrárproletárokat kellene földhöz juttatni...⁹⁹ A felvidéki menekültekkel szemben is voltak a pártnak politikai jellegű fenntartásai, amelyeket jól illusztrál az a jellemzés, amit a rajkai NPP-elnökről olvashatunk egy helyütt: „Okos, becsületes ember, de mint általában a felvidékiek [...] kissé jobbra hajló”.¹⁰⁰

A párt azonban – többek között Bodor György révén – végül a bukovinai székelyek mögé állt és támogatta letelepítésüket. A mintegy 14–15.000 menekült szellemi vezére Németh Kálmán esperes volt, aki NPP-vezető lett, így úgy tűnt, hogy a székelység a Parasztpárt szavozótáborát gyarapítja majd.¹⁰¹ (Azóta tudjuk, hogy Németh az MKP-nak ajánlotta fel szolgálatait a székelység támogatásáért cserébe. A kommunista pártvezetés azonban jobbnak látta, ha az esperes – hitelességének megőrzése érdekében – nem lép be a pártba, hanem az NPP-t erősíti, viszont agitál a bukovinai székelyek között.¹⁰²)

A kitelepülésre jelentkező szlovákokkal kapcsolatos hivatalos parasztpárti álláspontot szintén Kovács Imre fogalmazta meg: „nekünk magyaroknak olyan politikát kell folytatnunk, hogy az itt élő szlovákoknak, ha még akarnának is ne legyen kedvük visszamenni Csehszlovákiába”.¹⁰³ (Azt azonban nem tudni, hogy a nyilatkozatok szintjén túl ennek érdekében történt-e valamilyen konkrét akció az NPP részéről.)

Úgy tűnik, hogy a Nemzeti Parasztpárt témánkkal kapcsolatos álláspontjában a nemzeti és „osztályszempontok” sajátosan keveredtek: a svábokkal mindkét aspektusból szemben állt, a kitelepítésükkel járó visszaélésekkel nem törődött, a bukovinai, erdélyi, felvidéki menekült magyarokkal szemben politikai fenntartásai voltak, teljes mellszélességgel csupán a belső telepések mellett állt ki. Nem csoda tehát, hogy szavazóbázisát is ezek, illetve a szegényparasztság egyéb csoportjai alkották. Az NPP fenti szemléletének igazságos és humánus volta

⁹⁹ Kovács Imre felszólalása az 1945. május 14-i pártközi értekezleten. HORVÁTH-SZABÓ-SZÜCS-ZALAI, 2003. 57–59.

¹⁰⁰ PIL 284. f. 8. ő. e. V. kötet.

¹⁰¹ „Németh Kálmán székelyeknek” parasztpárti bázisként történő említése: PIL 284. f. 7. ő. e. I. kötet.

¹⁰² Németh Kálmán „egy kommunista érzelmű pap”. PIL 274. f. 10/34. ő. e. Lépjen be az NPP-be, de agitáljon a kommunisták mellett: u.o.

¹⁰³ PIL 274. f. 7/225. ő. e.

vitatható ugyan, de népmozgatással kapcsolatos álláspontja legalább mindvégig őszinte és következetes volt.

A Magyar Kommunista Párt és a kitelepítés-betelepítés

Az MKP és főleg Moszkvából hazatért vezetőgárdája az internacionalizmus talaján állt, azonban a hatalom megszerzésére irányuló tervei miatt tekintettel kellett lennie a nemzeti érzésre is.¹⁰⁴ Ez a kettős viszonyrendszer megnehezítette a Kommunista Párt helyzetét és a telepítésekkel kapcsolatban elfoglalt álláspontjának világos meghatározását. Mindehhez még hozzájött az is, hogy a legális politikában előismeretekkel nem rendelkező, nem is túl népszerű MKP nem engedhette meg magának azt a luxust, hogy lemondjon egyes rétegekről mint potenciális támogatóiról. Mivel célja a hatalom megszerzése volt, ennek rendelte alá a fenti kérdést is.

Emiatt külön kell választanunk az MKP ki- és betelepítéssel kapcsolatos álláspontját attól, ahogyan az akcióban érintettekhez viszonyult. A párt a minél több szavazat megszerzése és minél nagyobb pártszervezet kiépítése érdekében három részre osztotta a lakosságot, aszerint, hogy *„kik fognak ránk szavazni, kik vannak ellenünk és kik az ingadozók akiket meg kell nyerni.”*¹⁰⁵

Ez alapján egyértelmű volt, hogy a párt hivatalosan a SZEB által kezdeményezett kitelepítést támogatta, a valóságban azonban igen gyakran részt vett a svábmentésben.¹⁰⁶ Ennek több oka is lehetett: volt, amikor a választások közeldtével kitelepítéssel történő fenyegetéssel,¹⁰⁷ illetve az az alóli mentesítés ígéretével próbálták meg támogatókat nyerni a svábok közül, de nagyon gyakran egyszerűen arról volt szó, hogy az MKP-hoz csapódott sok, meggyőződés nélküli konjunktúralovag – párttiszttséghez jutva – visszaélt hatalmával, és jó pénzért hajlandó volt a módosabb német gazdákat felmenteni.¹⁰⁸ A németek felismerték azt, hogy az MKP szárnyai alatt védelemhez juthatnak, ezért volt

¹⁰⁴ Andics Erzsébet 1945. szeptemberi „A nemzetiségi kérdés” című előadásában emiatt próbálta meg bizonyítani, hogy a kommunisták nem tagadják a nemzetiségi kérdés létét és fontosságát. PIL 274. f. 10/31. ő. e.

¹⁰⁵ PIL 274. f. 16/164. ő. e.

¹⁰⁶ „Ha a Szocik 8–10 embert feltudnak menteni akkor mi is felmentjük az elvtársainkat.” Szöveghű idézet. PIL 274. f. 16/178. ő. e.

¹⁰⁷ PIL 274. f. 16/178. ő. e.

¹⁰⁸ Lásd például Sopron megyében: PIL 284. f. 8. ő. e. I. kötet; Esztergom megyében: PIL 283. f. 16/18. ő. e.; Tolna megyében korrupciós svábmentés, ráadásul a kisgazdákkal együttműködve: PIL 274. f. 10/33. ő. e.

rá példa, hogy ők maguk alakították meg a helyi pártszervezetet,¹⁰⁹ illetve be-
léptek abba, azt remélve, hogy így nem telepítik ki őket.¹¹⁰ Világosan látszott
ugyanis, hogy a kommunista párti delegáltak mondták ki a végső döntést egy-
egy község kiürítése tekintetében; ezért is keveredtek leggyakrabban az MKP
tagjai korrupciós ügyekbe: nekik volt alkalmuk ugyanis kísértésbe esni.

Rákosi Mátyás már 1945 májusában kijelentette, hogy pártja nem tekinti a
magyarországi németiséget kollektíve bűnösnek, megkülönböztet fasiszta és tisz-
tességes múltú svábokat.¹¹¹ (Ez volt egyébként többé-kevésbé a magyar kormány
álláspontja is, igaz, a kitelepítésről szóló rendelet úgy lett megfogalmazva,
hogy ki lehetett belőle olvasni a kollektív bűnösség elvét is.) A fenti felfogás
igen hasznosnak bizonyult a jövőben: az MKP a felmenteni kívánt tagjairól és
szimpatizánsairól kijelentette, hogy demokratikus múltú vagy a népgazdaság
számára nélkülözhetetlen munkát végző egyének, így azok legtöbbször elke-
rülték a kitelepítést.

Arra is lehet azonban példát találni, hogy csak azért határozzák el 1947-
ben minél több Esztergom megyei sváb szavazó választásokból történő kizárását,
mert a szociáldemokraták már két éve agitálnak közöttük.¹¹² (A szociáldemo-
krata-ellenes szándékot maga az SZDP is érezte: voltak olyan vélemények a
párton belül, hogy az MKP az új választójogi törvényt direkt a szociáldemokraták
ellen konstruálta.¹¹³)

A Kommunista Párt a bukovinai és erdélyi menekültek mögé sem állt oda
fenntartások nélkül. Rákosi a már sokat idézett pártközi értekezleten a „csán-
gókról” elmondta, hogy nem ismerik a helyi viszonyokat, nem tudnak azoknak
megfelelően termelni, ezért haza kellene segíteni őket. Szerinte igaz ez a szé-
kelyekre is, arról nem is beszélve, hogy ha engedélyeznék csángó és székely
egyesületek alapítását, akkor többé „nem lehet befogni a szájukat”, és „soviniszta”
kijelentéseik miatt rossz lenne a viszony Romániával.¹¹⁴ (Ezt a kijelentést való-
színűleg az a beszámoló is ihlette, amely szerint a menekültek nem jelentené-
nek egyértelmű nyereséget az MKP számára.)¹¹⁵ Bodor Györgynek az MKP azt

¹⁰⁹ Számos baranyai sváb községben ez történt, rossz nyelvek szerint azonban a kommunista
párttagok és vezetők is a kisgazdákra szavaztak. PIL 274. f. 16/125. ő. e.

¹¹⁰ Így történt ez Nagypádon is, amely „*valamikor a folksbundnak volt a fellegvára. Az ittma-
radt svábok a Kommunista párt és a Szociáldemokrata párt szárnyai alatt kerestek menedéket.*”
PIL 284. f. 8. ő. e. III. kötet

¹¹¹ Pártközi értekezlet, 1945. május 14. HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 52.

¹¹² PIL 274. f. 16/179. ő. e.

¹¹³ PIL 283. f. 10/232. ő. e.

¹¹⁴ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 54.

¹¹⁵ HORVÁTH-SZABÓ-SZŰCS-ZALAI, 2003. 68.

vetette a szemére, hogy túlszereti székelyeit és „a pártharcoktól is mentesíteni akarja őket”,¹¹⁶ akik olyannyira képzetlenek politikailag, hogy még most is „fejedelemeiről és Bárdossyról álmodoznak”.¹¹⁷

Egyértelműbb volt a párt véleménye a felvidéki magyar kitelepítettekkel, illetve a szlovák áttelepülőkkel kapcsolatban. Rákosi Mátyás 1946. április 22-én Békéscsabán tartott beszédében az előbbi problémakörrel beszélve kifejtette: „Meg kell mondanom elvtársaim, hogy ami ottan (a Felvidéken – S. P.) történik, semmiképpen sem egyeztethető össze egy demokratikus állammal.”¹¹⁸ Azt is kijelentette, hogy pártja jobb híján elfogadta ugyan a népességszere gondolatát, bár tisztában volt vele, hogy ez nem jelenthet megoldást.

Az MKP ezen felül megpróbálta rávenni Fransisci Mihályt, a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontjának elnökét arra, hogy ítélje el a felvidéki magyarságot ért atrocitásokat, és jelentse ki, hogy mindezzel szemben a Magyarországon élő szlovákok sora olyan jól megy, hogy nincs is szükség hazatelepülésükre. Fransisci ezeket visszautasította: az elsőt azért, mert szerinte a csehszlovák akció csupán az irredenta-fasiszta elemek ellen irányul, az utóbbit pedig azért, mert véleménye szerint csak ezzel lehet elkerülni az itt élő szlovákok asszimilációját.¹¹⁹ A Kommunista Párt válaszul egy általa vezetett szlovák nagygyűlést „kisajátítva” nyilvánosságra hozta Fransisci egy korábbi, Hitlert dicsőítő újságcikkét, nagy felháborodást okozva a hallgatóság körében.¹²⁰

Az MKP természetesen igyekezett támogatókat szerezni a felvidéki menekültek között is. Egy SZDP-tag panasza szerint a kommunisták „a szokásos trükkökkel (állatjuttatás, nagyobb telek elnyerése stb.)” igyekeznek körükben tagokat toborozni.¹²¹ Arra is volt példa, hogy szlovákiai magyar származású párttaguk állampolgárságának és szavazati jogának elintézését gyorsították meg.¹²²

A Kommunista Párt társadalmi-gazdasági szempontból ítélte meg a szlovák áttelepülés problematikáját is. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban Rákosi kifejtette, hogy az öntudatos szlovák dolgozók nem akarják elhagyni Magyarországot, hiszen újjazdaként itt földhöz juttatták őket. Véleménye szerint éppen ezért mindenkinek jól meg kell gondolnia, kitelepül-e vagy sem, hiszen egy ilyen lépést – amely a magyar állampolgárság elvesztésével jár – később már nem lehet

---

¹¹⁶ PIL 274. f. 10/34. ó. e.

¹¹⁷ PIL 274. f. 10/31. ó. e.

¹¹⁸ RÁKOSI, 1948. 246.

¹¹⁹ Fransisci Mihály Révai Józsefnek írott levele. 1945. november 28. PIL 274. f. 10/36. ó. e.

¹²⁰ Jelentés az 1946. augusztus 18-i békéscsabai szlovák gyűlésről. PIL 274. f. 10/36. ó. e.

¹²¹ Jelentés Pécs környékéről. PIL 283. f. 15/10. ó. e.

¹²² PIL 274. f. 9/31. ó. e.

meg nem történte tenni.¹²³ Maga a párt egyébként figyelemmel kísérte ugyan a szlovákok áttelepülését,¹²⁴ azonban nem pazarolt túl sok energiát erre a kérdésre.

A kommunisták a szovjet támogatás segítségével rendelkezésükre álló nagy anyagi erejüket igyekeztek felhasználni a belső telepések megnyerésére is. Sok példát találhatunk arra, hogy jobb házat, igavonó állatokat és több vetőmagot kaptak az agrárproletárok, ha beléptek az MKP-ba vagy a pártra szavaztak.¹²⁵ Ennek azonban az volt a hátulütője, hogy a kommunisták főleg a lumpen elemeket vonzották magukhoz,¹²⁶ ez pedig sokat ártott a párt megítélésének. Számszerűleg azonban fontos eredmény volt, hogy a telepések többsége a választások során az MKP-t támogatta.

Jól látható, hogy a Magyar Kommunista Párt volt a koalíciós erők közül a lepragmatikusabb ebben a kérdésben. Néha már cinizmussal is felérő sajátos céltudatosságában a legfontosabb szempont az volt, hogy a kitelepítéssel-betelepítéssel kapcsolatban mi mekkora politikai előnnyel vagy hátránnyal járna a párt számára, és ennek mérlegelése után hozta meg döntését. Talán lehet azt mondani, hogy sokszor akár Machiavellit is meghaladó szenttelen virtuozitással volt képes két egymással teljesen szembenálló réteggel egyszerre elhitetni azt, hogy az ő pártjukat fogja.

Mindenképp szerencsésnek mondható a Kommunista Párt amiatt, hogy a telepítéssel járó konfliktusok többségének enyhülése után szerezte meg a kizárólagos hatalmat: mivel nem igazán rendelkezett hosszú távú stratégiával a feszültség feloldása érdekében, illetve kétkulacsos taktikája miatti hitelvesztése eredményeképp sok problémát jelentett volna számára a sváb-, felvidéki magyar, szlovák- és telepeskérdés kezelése úgy, hogy a felelősség csupán az övé lett volna.

* * *

Az 1944/45 és 1948 közötti népmozgathoz mintegy 350–400.000 ember – az akkori magyarországi népesség körülbelül 3,5–4%-a – sorsát érintette közvet-

---

¹²³ RÁKOSI, 1948. 244–245.

¹²⁴ Lásd erre vonatkozóan a PIL 274. f. 10/57. ő. e. anyagát.

¹²⁵ Lásd például: Hegyeshalom. A munkakerülő telepések, ha beléptek az MKP-ba, jobb házat és igaerőt kaptak: PIL 284. f. 8. ő. e. V. kötet; a sváb javakat a kommunisták kaparin-tották meg, és csak a rájuk szavazóknak adják oda, ezért még a szavazócédulára is nevet kellett írni: PIL 284. f. 8. ő. e. VIII. kötet.

¹²⁶ A lump, iszákos dologkerülő telepések az MKP-ba áramlanak Hegyeshalom, Levél, Mós-onszentjános községben: PIL 284. f. 8. ő. e. V. kötet.

lenül, azonban a magyar társadalom ennél sokkal nagyobb része volt kénytelen szembesülni a telepítések okozta feszültségekkel, hiszen egy-egy község életét fenekestül felborította a németek internálása, a földosztás és az új gazdák érkezése. Ezeket a nem ritkán tettelegességgig fajuló és emberéleteket is követelő konfliktushelyzeteket azonban a társadalomnak önerőből, a politika őszinte és önzetlen segítsége nélkül kellett felszámolnia. A koalíciós pártok döntéshozóinak és funkcionáriusainak többsége ugyanis nem dolgozott ki stratégiát a válság megoldására, hanem rövid távú politikai céljai, sőt gyakran egyéni anyagi gyarapodása érdekében fogta hol az egyik, hol a másik réteg pártját. Főleg igaz ez azokra a politikai csoportokra (a Baloldali Blokk tagjaira), akik elegendő befolyással rendelkeztek ahhoz, hogy ebben a problémakörben tett intézkedéseiket is támogatottságuk növelésének szolgálatába állítsák.

A magyar társadalom második világháború utáni egyik első komoly problémájának megoldása tekintetében a koalíciós pártok nem szerepeltek igazán fényesen. Egyes erők túlzott óvatossága, a többiek önzése, valamint nem utolsósorban a nagy nemzetközi nyomás megakadályozta a magyar politikai életet abban, hogy valódi válaszokat találjon a telepítések nyomán felvetődött kérdésekre. Az egypártrendszer és a pártállam 1949-es létrejötte, az azt követő téveszesítési hullám – újabb nehézségek és konfliktusok generálásával – csak elfedte ezeket a problémákat és feszültségeket, de meg nem oldotta őket. A vidéki magyar és sváb lakosság a telepítések alatt kapott sebeinek begyógyításához csak a felejtést és a kölcsönös megbocsátást hozó időt hívhatta segítségül.

Felhasznált irodalom és rövidítések jegyzéke

Levéltári források:

- KL Független Kisgazdapárt Levéltára
PIL Politikatörténeti Intézet Levéltára

Kiadott források és szakirodalom:

BALOGH

- 1987 BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Budapest, Kossuth, 1987.

CORPUS JURIS HUNGARICI

Corpus Juris Hungarici. CD-ROM változat. Szerk.: POMOGYI László.
A függeléket összeállította: Bódiné Beliznay Kinga. h. n., KJK-KER-
SZÖV, é. n.

CSUPOR

1987 CSUPOR Tibor: *Mikor Csíkból elindultam.* Budapest, Szépirodalmi,
1987.

FEHÉR

1988 FEHÉR István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950.* Budapest,
Akadémiai, 1988.

FÖLDESI

1995 FÖLDESI Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottságok Magyarországon.* Bu-
dapest, Ikva, 1995.

2002 FÖLDESI Margit: *A megszállók szabadsága.* Budapest, Kairosz, 2002.

GERGELY

2001 GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula – Politikai pályakép.* Budapest, Vince, 2001.

HORVÁTH–SZABÓ–SZÜCS–ZALAI

2003 *Pártközi értekezletek – Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–
1948.* Szerk.: HORVÁTH Julianna – SZABÓ Éva – SZÜCS László – ZALAI
Katalin. Budapest, Napvilág, 2003.

KOVÁCS

1990 KOVÁCS Imre: *Magyarország megszállása.* Győr, Katalizátor Iroda, 1990.

KUGLER

2000 KUGLER József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön.* Budapest, Osiris, 2000.

LŐRINCZ

1986 LŐRINCZ Imre: *A bukovinai Istensegítstől a völgyégi Majosig.* Budapest,
Magvető, 1986.

PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK

1997 *20. századi magyar történelem 1900–1994.* Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc –
GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos. Budapest, Korona, 1997.

RÁKOSI

- 1948 RÁKOSI Mátyás: *A magyar demokráciáért*. Budapest, Szikra, 1948.
1997 RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. I. kötet. Budapest, Napvilág, 1997.

ROMSICS

- 1999 ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Osiris, 1999.
1999/b. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 1999.

TAKÁCS

- 1996 TAKÁCS Katalin: *Kitelepített magyarországi németek Bajorországban*. h. n., k. n., 1996.

TILKOVSZKY

- 1978 TILKOVSZKY Loránt: *Ez volt a Volksbund*. Budapest, Kossuth, 1978.

TÓTH

- 1993 TÓTH Ágnes: *Telepítések Magyarországon 194–1948 között*. Kecskemét, k. n., 1993.

VONYÓ

- 1998 *Gömbös pártja – A Nemzeti Egység Pártja dokumentumai*. Összeállította és a bevezetőt írta: VONYÓ József. Pécs, Dialóg Campus, 1998.
2001 VONYÓ József: *A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve és a fajvédelem*. In: VONYÓ József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus – Tanulmányok*, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2001.

Az erdélyi magyar kisebbség helyzete 1948 és 1989 között a román alkotmányok és egyéb közjogi dokumentumok fényében

ERDÉLY. Miért pont ez a Kárpátok körülvette terület volt oka olyan sok harc-
nak, szemtanúja olyan sok igazságtalanságnak, sírja olyan sok különböző
nemzetiségű lakosának? Közép-Kelet Európa rendkívül furcsa hely, min-
denfajta ízek és szagok keveréke, titokzatos táj; olyan nemzeteknek az otthona,
amelyek a történelem különböző fordulatai következtében arra kényszerültek,
hogy más-más idegen országok határain belül éljenek és fejlődjenek.

A történelem viharainak nyomai ma is láthatók, és jórészt épp ebből fakad
a nemzeti kisebbségek létezésével kapcsolatos problémák sokasága Európának
ebben a részében. Azt, hogy a kisebbséghez való tartozás problémát jelent,
saját tapasztalatunkból tudjuk – vegyük akár nemzetünk helyzetét Lengyelor-
szág feldarabolása idejében, a ránk erőltetett germanizálást vagy russzifikálást,
a lengyel nemzet küzdelmét a túlélésért és saját kultúrájáért. Ez a probléma
ma is észlelhető, annak ellenére, hogy most éppen egy „jobb” Európa részévé
válunk, hiszen nem feledkezhetünk meg a hazánktól a keleti határokkal elvá-
lasztott ukrainai, fehéroroszországi vagy oroszországi lengyel kisebbségről.

Mégis, véleményem szerint Lengyelországban a revízió és a határon túli
lengyelek problémáit soha nem artikulálták olyan egyértelműen és olyan mér-
tékben, mint a magyar kisebbségek kérdését a trianoni békeszerződés után. A te-
rületi revízió ügye Magyarországon még ma is annyira él a köztudatban, hogy
a buszokon Nagy Magyarország térképét ábrázoló matricák jelennek meg, Er-
délyben pedig sokféle lehet „Vesszen Trianon” falfirkákkal találkozni.

Egyfelől, az ilyen feliratok megjelenése teljesen jogos – hiszen számos okot
és érvet sorolhatunk fel könnyűszerrel a magyar revízió mellett. Másrészt vi-
szont ma, a 21. század elején már kérdéses az ilyen, már csaknem fenyegetés
jellegű deklarációk létjogosultsága, amikor elméletileg az összes, magát civili-
zálnak tekintő európai ország elsődleges törekvése az egységes Európa felépí-
tése kellene hogy legyen. E konfliktusban semmilyen formában nem érintett,

elfogulatlan megfigyelőként érdekesnek véltem megvizsgálni az erdélyi magyar-román ellentét megjelenését egyes 20. század második feléből származó jogi dokumentumokban, elsősorban a román alkotmányokban.

Kezdjük elemzésünket az 1948-as román alkotmánnyal. Már az első rész 1. cikkében azt olvassuk, hogy Románia egy egységes, homogén nemzetállam.¹ Ebből egyenesen következik, hogy az országban közösségnek, kollektív jogalanynak tekintett nemzeti kisebbségek egyszerűen nem léteznek. Az alkotmány 3. része kiemeli továbbá, hogy a Román Népköztársaság összes állampolgára, nemétől, nemzetiségétől, fajától, vallásától vagy iskolai végzettségétől függetlenül a törvény előtt egyenlő;² illetve a 18. cikk azt is hangsúlyozza, hogy minden román állampolgár egyaránt rendelkezik aktív és passzív választójoggal.

A 22. cikk Románia minden állampolgárának biztosítja az oktatáshoz való jogot. Mégis, egyedül a 24. cikk említi és szabályozza a Román Népköztársaság területén élő nemzeti kisebbségek szabad anyanyelvhasználathoz való jogát, igaz, nemcsak az oktatás területén, hanem a közigazgatásban és a közintézmények esetében is.³ Érdemes megemlíteni, hogy a nemzeti kisebbségeket nem a „nemzeti kisebbség” fogalommal jelölik, hanem az alkotmány szerzői egy külön elnevezést alkottak e célból, az „együttélő nemzetiségek” (*naționalitățile conlocuitoare*) fogalmát. Természetesen a „románokkal együtt élő” nemzetiségekről van szó – ebből is látszik tehát, hogy Románia akkoriban is kifejezetten nemzetállamnak deklarálta magát, s hogy a románok nemigen voltak hajlandók elismerni, hogy rajtuk kívül élnek az országban más, saját hagyománnyal és nyelvvél rendelkező nemzeti csoportok is.

Az alkotmány 24. cikke, bár biztosítja a közigazgatásban és a bíróságokon az adott nemzetiség által beszélt nyelv használatát, tartalmaz egy nagyon „ravas” mondatot is. A szöveg szerint, az „együttélő nemzetek”-nek joguk van bármilyen szintű anyanyelvi oktatási intézmények létrehozásához és fenntartásához.⁴ A valóság ezzel szemben sajnos az volt, hogy 1948. augusztusában a Román

---

¹ *Constituția 1948.* Art. 1/Titlul I: „*Republica Populară Română este un Stat popular, unitar și suveran*”

² *Constituția 1948.* 18. cikk: „*Toți cetățenii, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie, grad de cultură, profesiune, inclusiv militarii, magistrații și funcționarii publici, au dreptul să aleagă și să fie aleși în toate organele Statului...*”

³ *Constituția 1948.* 22.cikk: „*În Republica Populară Română, toți cetățenii au drept la învățătura.*”

⁴ *Constituția 1948.* 24. cikk: „*În Republica Populară Română se asigură naționalităților conlocuitoare dreptul de folosire a limbii materne și organizarea învățământului de toate gradele în limba maternă. Administrația și justiția, în circumscripțiile locuite și de populații de altă naționalitate decât cea română, vor folosi oral și scris și limba naționalității respective și vor face numiri de funcționari din sânul naționalității respective sau din altă naționalitate, care cunosc limba populației locale. Predarea limbii și literaturii române este obligatorie în școlile de orice grad.*”

Népköztársaságban a területén lévő összes oktatási intézményt államosították, az idegen (azaz: nem román) nyelvű iskolákat, valamint az egyházi alap- és középfokú oktatóhelyek többségét pedig felszámolták. A 24. cikk utolsó mondata továbbá a román nyelv és irodalom oktatását nemcsak az általános iskolákban, de a gimnáziumokban, a főiskolákon és az egyetemeken is kötelezővé tette.

A következő, 1952. szeptember 27-én kihirdetett „sztálinista” alkotmány a romániai nemzetiségeknek többé-kevésbé ugyanolyan jogokat biztosított, mint elődje. A preambulumban a nemzeti kisebbségeknek a többségi román nemzettel való egyenlő jogállását hangsúlyozta. Új elem azonban a területi és igazgatási autonómia biztosítása a Székelyföldön élő magyarság számára, ahol e nemzetiség zárt, nem szórványokban élő népességet alkotott, illetve alkot. A területi változásokról bővebben az alkotmány 18., 19. és 20. cikkében esett szó.

A 18. cikk az ország adminisztratív felosztását vázolta fel, és megnevezte az új közigazgatási egységeket (*regiuni*). Ezek az alábbiak voltak:⁵

1. Arad (Arad)	10. Hunedoara (Vajdahunyad)
2. Bacău (Bakó)	11. Iași
3. Baia Mare (Nagybánya)	12. Oradea (Nagyvárad)
4. Bârlad	13. Pitești
5. București	14. Ploiești
6. Cluj (Kolozsvár)	15. Stalin (Brașov, Brassó)
7. Constanța	16. Suceava
8. Craiova	17. Timișoara (Temesvár)
9. Galați	18. Regiunea Autonomă Maghiară (Magyar Autonóm Tartomány).

A 19. cikk a Magyar Autonóm Tartományt mint a Román Népköztársaság egységes, székely népesség lakta és saját, a helyi lakosság által választott közigazgatási vezetéssel rendelkező, kilenc kisebb területi egységből (*raioane*) álló közigazgatási egységeként határozta meg. A Tartomány közigazgatási központja Marosvásárhely (Târgu-Mureș) lett.⁶

⁵ *Constituția 1952.* 18. cikk: „*Republica Populară Română are următoarea împărțire administrativ-teritorială: Regiunile: Arad, Bacău, Baia Mare, Bârlad, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iași, Oradea, Pitești, Ploiești, Stalin, Suceava, Timișoara, Regiunea Autonomă Maghiară.*”

⁶ *Constituția 1952.* 19. cikk: „*Regiunea Autonomă Maghiară a Republicii Populare Române este formată din teritoriul locuit de populația compactă maghiară secuiască și are conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome. Regiunea Autonomă Maghiară cuprinde*

A 20. cikk rendelkezett a Tartomány autonómiájának tartalmi elemeiről. Egyértelművé tette, hogy a Román Népköztársaságban kötelező jogi normák, az országos központi szervek által kibocsátott határozatok és rendelkezések a Magyar Autonóm Tartomány területén is érvényesek.⁷ Nyilvánvaló tehát, hogy a Magyar Autonóm Tartomány csakis névleges autonómiával rendelkezett. A nemzetközi közvéleménnyel összhangban lévő nemzetiségi politika folytatását tetető román vezetők a névlegesen autonóm terület létrehozásában a hasonlóképpen csak névlegesen autonóm szovjet tagköztársaságok mintáját követték. Belpolitikai kontextusban pedig a Tartomány létrehozásának – egy látszólag a magyar nemzeti kisebbség javát szolgáló intézkedésnek – valódi célja a Tartomány területén kívül lévő etnikailag magyar területek nemzetiségi jellegének megsemmisítése volt.

A Tartomány határait úgy határozták meg, hogy az a lehető legkisebb „egységes magyar népesség” által lakott területet foglalja magában. Így esett a választás Székelyföldre. Ugyanez motiválhatta azt is, hogy éppen az ország román–magyar határtól legmesszebb található magyarlakta részét választották ki. A Tartományt körülvevő közigazgatási egységek lakosságát főleg románok képezték, így a Magyar Autonóm Tartomány gyakorlatilag el lett szigetelve a többi magyarlakta területtől. Ráadásul a Tartomány magyar nemzetiségű lakossága az erdélyi magyarság létszámának alig 35 %-át tette ki.⁸ Ugyanakkor a Magyar Autonóm Tartomány területén kívül élő magyar nemzetiségű román állampolgárok olyan alapvető kollektív jogaiktól lettek megfosztva, mint a kétnyelvű utca- és helységnévtáblák használata. Ugyanakkor a román hatóságok jelentősen korlátozták a magyarok szabad anyanyelvhasználathoz való jogát is a helyi közigazgatás területén.

1960. december 24-én egy közigazgatási reform ürügyén a Magyar Autonóm Tartomány határai megváltoztak, mégpedig úgy, hogy az újonnan hozzácsatolt területek (Târnăveni, Luduş, Şarmaş) lakossága majdnem 100%-ban román volt, miközben a színmagyar lakosságú részeket (Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely körüli területeket) csatoltak el. Így a Magyar Autonóm Tartomány elvesztette nemzetiségi jellegét, s azzal együtt autonómiájának maradékait is. Az át-

---

raioanele: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sf. Gheorghe, Târgu-Mureş, Târgu-Secuiesc, Toplița. Centrul administrativ al Regiunii Autonome Maghiare este orasul Târgu-Mureş.”

⁷ *Constituția 1952.* 20. cikk: „*Legile Republicii Populare Române, hotărârile și dispozițiile organelor centrale ale statului sunt obligatorii pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare.*”

⁸ DIÓSZEGI–R. SÜLE, 1990. 66.

szervezés keretében megváltoztatták a Tartomány nevét is, így a Regiunea Autonomă Maghiară-ból Regiunea Mureș – Autonomă Maghiară lett.⁹

A Tartomány közigazgatási átszervezésének következményei a lakosság nemzetiségi arányainak változásában mutatkoztak meg a legjobban:¹⁰

Nemzetiség	1952	1960
Magyarok	77,3 %	62,2 %
Románok	20,1 %	35 %

Az 1952-ös alkotmány érintette még a nemzetiségi jogokat a dokumentum 68. cikkében (6. rész – Capitolul 6: Instanțele judecatorești și procuratura), amely a kisebbségek bíróságokon történő szabad anyanyelv-használati jogát tartalmazta. A cikk, függetlenül attól, hogy a bírósági eljárások a Román Népköztársaságban román nyelven folynak, azokon a területeken, ahol a román nemzet mellett más nemzetiségek is laknak, biztosította az eljárások nemzetiségi nyelven történő lefolytatását. Azoknak a személyeknek, akik nem ismerik a román nyelvet, az alkotmány tolmácsot biztosított, és a nem román nemzetiségű állampolgároknak joguk volt álláspontjuk saját anyanyelvükön való kifejtéséhez.¹¹ Az alkotmány 7. részének 82. cikke (Capitolul 7: Drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor – Az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei) tulajdonképpen megegyezik az 1948-as alkotmány 24. cikkének tartalmával. Az egyetlen komoly különbség az, hogy a nemzetiségek megnevezésére korábban használt kifejezést, a „naționalitățile conlocuitoare”-t („együttélő nemzetek”) itt „minoritățile naționale” („nemzeti kisebbségek”) formula helyettesítette. Nem ismertek arra vonatkozó források, hogy mi lehetett e változásnak az oka, mindenesetre látszólag teljesült a nemzeti kisebbségek kollektív jogalként történő elismerése. Maga az alkotmány kifejezetten utalt arra, hogy a román állam törekszik a kisebbségek számára valamennyi kollektív jogot biztosítani: „A Román Népköztársaságban biztosítjuk a nemzeti kisebbségek számára a szabad anyanyelvhasználathoz való jogot, az anyanyelven történő oktatást minden szinten, továbbá anyanyelvű könyvek, újságok, valamint színházak fennállását. Azokban

⁹ ILLYES, 1982. 114–118.

¹⁰ ILLYES, 1982. 114–118.

¹¹ Constituția 1952. 68.cikk: „În Republica Populară Română, procedura judiciară se face în limba română, asigurându-se în regiunile și raioanele locuite de populație de altă naționalitate decât cea română folosirea limbii materne a acelei populații. Pășilor, care nu vorbesc limba în care se face procedura judiciară, li se asigură posibilitatea de a lua cunoștință, prin traducător, de piesele dosarului, precum și dreptul de a vorbi în instanță și a pune concluziuni în limba maternă.”

a raionokban, ahol a román nemzetiségeken kívül más nemzetiségek is laknak, az összes hivatal és intézmény szóban és írásban is használni fogja e nemzetiségek nyelvét. A hivatalnokok vagy e nemzetiségek sorai közül, vagy pedig azok közül a helyi lakók közül nevezendők ki, akik rendelkeznek az adott kisebbség nyelvénél az ismeretével.”¹²

A hivatalos források alapján tehát a román nemzetiségpolitika első pillanásra viszonylag kedvezőnek tűnhet. A gyakorlatban azonban – különösen az 1950-es évek második felében – a román kormány mégis egyre inkább „integrációs” jellegű nemzetiségpolitikát kezdett folytatni.

A romániai magyar kisebbség számára különös jelentőséggel bírtak az 1956-os magyarországi események. A magyarországi rokonaikkal szolidaritásból tüntető erdélyiek „hatására” a Román Kommunista Párt nemzetiségpolitikája egyre inkább Románia lakosságának homogenizálását tűzte ki célul. Csak sejteni lehet, hogy a románok egy hipotetikus, szolidaritásból fakadó erdélyi-magyarországi közös lázadástól tartottak, ami a szemükben egyértelműen Románia szuverenitását veszélyeztette volna. Röviddel az 1956-os forradalom leverése után Erdélyben is megkezdődtek a tömeges bebörtönzések. 1957. januárjában a romániai magyar kisebbség egyes képviselőit revizionista tevékenységgel vádolták. Ezt követően több magyarságellenes, elsősorban a szabad anyanyelvhasználatot illető intézkedés következett, melyek csúcspontja a kolozsvári magyar Bolyai Egyetem és a román Babeş egyetem erőltetett fúziója volt.

A következő alkotmányt már a „Conducator”, azaz Nicolae Ceauşescu kormányzása alatt, 1965. augusztus 21-én fogadta el a Nagy Nemzetgyűlés (*Marea Adunare Națională*). A dokumentum első részében, az ország hivatalos nevének megváltoztatása¹³ mellett új alkotmányos szöveghelyekkel is találkozunk, amelyek kiemelik a Román Szocialista Köztársaság szuverenitását és egységességét, az ország területét pedig sérthetetlenként és – a kisebbségek szempontjából jelentősebb elem – oszthatatlanként határozzák meg. Ezek a szöveghelyek kifejezetten nemzetállami koncepcióra épültek, amely koncepciónak egyik fontos vonása, hogy a „nemzet” és „nemzetiség” fogalmak között nem tesz számottevő különbséget. Továbbá ezen elképzelés szerint egy adott államhoz csak egy konkrét, többségben lévő, mondhatnánk „domináns” nemzet tartozik. Elméletben ez a koncepció logikailag igényesen kimunkált, a gyakorlatban viszont

¹² *Constituția 1952.* 82. cikk: „În Republica Populară Română se asigură minorităților naționale folosirea liberă a limbii materne, învățământul de toate gradele în limba maternă, cârți, ziare și teatre în limba maternă. În raioanele locuite și de populații de altă naționalitate decât cea română, toate organele și instituțiile vor folosi oral și scris și limba naționalităților respective și vor face numiri de funcționari din rândul naționalităților respective sau al altor localnici care cunosc limba și felul de trăi al populației locale.”

¹³ Román Népköztársaságból Románia Szocialista Köztársaságra

kevés tényleges nemzetállam létezik; e meghatározása a nemzetnek kevéssé ültethető át a gyakorlatba Kelet-Közép-Európában, ahol a nemzetállami koncepció túlerőltetése többször is szélsőséges nacionalizmusba csapott át a történelemben. A 20. században ráadásul már kevéssé progresszívnek tekinthető nacionalizmus, mint köztudott, többször fordult éppen a faji, vallási, vagy – mint a romániai magyarság esetében is – nemzeti kisebbségek ellen. Bár extrém túlkapásnak tekinthető, de az etnikailag homogén nemzetállam elmélete implicálta a többségtől különböző nemzetiségek sorai közé tartozó egyének megsemmisítését (erre példák lehetnek akár Hitler tevékenysége a II. világháború alatt, akár korábban az örmény genocídium, de akár a 90-es évek délszláv vagy kaukázusi eseményei is), vagy pedig kevésbé drasztikus formában a kisebbségek kényszerasszimilációját, amelyet pl. a szovjetek alkalmaztak a II. világháború után a moldovai románokkal szemben igen sikeresen.

Mindezek fényében megkérdőjelezhető az alkotmány 17. cikkének relevanciája, amely ugyanolyan jogokat kívánt biztosítani az élet különböző területein Románia összes állampolgárának nemzetiségtől, fajtól, nemtől és vallástól függetlenül.¹⁴ Ráadásul tartalma elméletileg is könnyen cáfolható, hiszen ha a román nemzetiségű állampolgároknak anyanyelvű rádiót biztosítanak, a szubstantív egyenlőség fogalma szerint az volna logikus, ha a magyar vagy a német kisebbségnek is természetesen anyanyelvű, magyar vagy német rádiót hoznának létre, hiszen csak így lenne megvalósítható a 17. cikkben megfogalmazott diszkriminációmentesség.

Bár az alkotmány I. része Romániát homogén nemzetállamként határozza meg, ennek még a dokumentumon belül ellentmond a 22. cikk, amely mégis elismeri, hogy az ország területén a románok mellett élnek más nemzetiségek is. Ugyanakkor a 22. cikk – az 1948-as alkotmány mintájára – ismét nem nemzeti kisebbségeknek, hanem együttélő nemzetiségeknek (*naționalități conlocuitoare*) nevezi ezeket a csoportokat, ami igen kényelmes helyzetet biztosított a kormány számára, hiszen ezzel az együttélés szellemében fogalmilag alátámaszthatta a nemzetiségek megfosztását kollektív jogaiktól.

Az említett 22. cikk a Román Szocialista Köztársaság területén élő nemzetiségek számára szabad anyanyelvhasználatot, anyanyelvű könyveket, újságokat, színházakat, valamint minden szinten anyanyelven történő oktatást biztosított.

---

¹⁴ *Constituția 1965*. 17. cikk: „*Cetățenii Republicii Socialiste Româniă, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale. Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor. Nici o îngrădire a acestor drepturi și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite. Orice manifestare avînd ca scop stabilirea unor asemenea îngrădiri, propaganda naționalist-șovină, ațîțarea urii de rasă sau naționale, sînt pedepsite prin lege.*”

Továbbá azokon a területeken, ahol a románok mellett más nemzetiségek is éltek, biztosították a hivatalokban és közintézményekben az adott kisebbség nyelvének használatát is, úgy szóban, mint írásban.

Elméletileg mondhatnánk tehát, hogy a Román Szocialista Köztársaság a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára még több jogot és szabadságot biztosított, mint a román nemzetiségűek számára. Mindeközben azonban figyelembe kell vennünk, hogy a „kollektív jogok” fogalma nemcsak az egyének, hanem kvázi egész közösségek, társadalmak egyenlőségét foglalja magában. Ezalatt azt értem, hogy a kollektív jogok által valósulhat meg igazán a többségi és a kisebbségi nemzet egyenlősége, hiszen csak e jogok által láthat el a kisebbségi közösség is olyan, társadalomra jellemző funkciókat, amelyek ennek hiányában csak a többségi közösségnek adatnak meg. Azonban egyetlen 20. századi román alkotmány szerint sem voltak méltók sem az erdélyi magyarok, sem bármelyik más, Románia területén élő nemzetiség arra, hogy kollektív entitásként, kvázi önálló társadalomként, nemzetiségként ismerjék el őket. Az alkotmányok szerint a nemzeti csoportok nem nemzeti kisebbségek, hanem pusztán nem román származású román állampolgárok összességei, kollektív minőség nélkül. Fel kell tennünk tehát a kérdést, hogy van-e ennek az álláspontnak igazságtartalma.

Francesco Capotorti¹⁵ szerint kisebbségnek olyan csoportot tekinthetünk, amely számaránya tekintetében kisebb, mint az adott ország lakosságának többsége, nincs domináns pozícióban, és amelynek tagjait a közös kultúra, hagyomány, vallás vagy nyelv tartja össze, illetve a többségtől ez különbözteti meg őket. Mindez megvalósul a romániai magyarok esetében. Ugyanakkor a román állam mégsem ismerte el őket kisebbségnek, ami legjobban az e nemzeti csoport megnevezésére használt „együttélő nemzetiségek” kifejezésben mutatkozik meg.

Természetesen azért sem kerülhetett sor Erdély esetében egy tényleges területi autonómia létrehozására, mert a román hatóságok folytonosan veszélyeztetve látták az ország területi egységét, még a csak felszínes, de valóban létező autonóm formák, így a Magyar Autonóm Tartomány által is. És mivel a román vezetők nem tartottak elképzelhetetlennek olyan konfliktusokat és polgárháborús helyzeteket, amelyek veszélyeztethették volna az állam területi integritását, így azoktól az alkotmányban biztosított egyéni jogaiktól is megfosztották a magyar kisebbség tagjait, melyek nem tartoztak a kisebbségi jogok

---

¹⁵ Francesco Capotorti az ENSZ *special rapporteur*-e volt. Az általa készített 1978-as jelentés által tartalmazott Capotorti-definíció ma is a legszéleskörűbben használt meghatározása a nemzeti kisebbségeknek. Lásd. CAPOTORTI, 1979.

közé, függetlenül attól, hogy a csoport maga a kollektív jogok tekintetében már amúgy is jogfosztott volt. Szabadjon ugyanakkor megjegyezni, hogy az 1945 és 1989 közötti időszakban Kelet-Közép-Európában az egyéni emberi jogok megsértése szinte minden országban – hol kisebb hol nagyobb mértékben – mindennapos volt.

A következő dokumentum, amely vizsgálatunk tárgyát képezi, az 1968-as román közigazgatási reformhoz kötődik. E reform legfontosabb következménye a romániai magyar kisebbség számára a Magyar Autonóm Tartomány végleges megszüntetése volt. A folyamat szinte már hagyományos módon az egyenlőség jelszavával zajlott. Ceaușescu szerint a reform célja a területi egységek (*judet*) között fennálló különbségek felszámolása volt, azzal a szándékkal, hogy Románia összes állampolgárának ugyanolyan esélyei legyenek az élet minden területén. A reform valódi célkitűzése azonban a magyar kisebbség további asszimilálása volt. Ceaușescu ugyanis a korábbi hatalmi elit tagjainál is jobban ragaszkodott a homogén nemzetállam víziójához, ám elsősorban a székelyföldi magyarság kohéziójában látott veszélyt Románia területi integritása szempontjából.

Az addigi háromfokozatú közigazgatási rendszer helyett új, kétfokozatú rendszert vezettek be. Eszerint az addig létező 16 felsőszintű, nagy területi egység (*regiune*) helyett 39 „megye” (*judet*) jött létre. Ceaușescu szerint az új területi egységek kijelölésénél olyan tényezőket kellett volna figyelembe venni, mint földrajzi elhelyezkedésük, szocio-ökonómiai körülményeik, a lakosság nemzetiség szerinti megoszlása, illetve a hagyományos kulturális kapcsolatok. Ugyanakkor a pártvezér megígérte, hogy a létrehozandó új helyi közigazgatási egységekben lesz lehetőség az alkotmányban szereplő szabad anyanyelvhasználati jog gyakorlására a hivatalokban, az iskolákban és a kulturális intézményekben.

Ceaușescu következő lépése is hasonlóan „magyaraltató” jellegű volt, melynek keretében sor került Gere Mihály és Fazekas János magyar nemzetiségű párttagok előléptetésére, párton belüli pozícióik nagyarányú javítására. Az államvezető úgy vélte, hogy ez nyugtató hatással lesz a – ha csak névleg is, hiszen a korábbi autonómia is csak névlegesnek tekinthető – autonómiájuktól megfosztott magyarokra. S valóban, Fazekas első intézkedései között egy új, hatalmas, színmagyar területekből álló régió létrehozásának terve látott napvilágot. A tervet természetesen nem hagyta jóvá a területi reformért felelős pártbizottság, helyette azt javasolták, hogy néhány magyarlakta megyét kellene külön létrehozni. E „kompromisszum” következtében a tervezett 35 megye mellett még 4 született meg a Román Szocialista Köztársaság területén, ám a magyarok csak kettőben – Harghita és Covasna megyékben – voltak többségben. Ugyan-

akkor az új területi felosztás lehetetlenné tette a továbbiakban a különböző magyarlakta területek között a kapcsolatok szoros ápolását, s így csökkentette az autonómiáért való küzdelem további lehetőségeit is.¹⁶

Azt, hogy a valóság milyen messze esett az alkotmányok deklarációitól, az élet szinte minden területén könnyűszerrel meg lehetett figyelni. Először is vegyük szemügyre azt, ami egy adott nemzeti kisebbség első, legszembetűnőbb jellegzetessége, nevezetesen a nyelvet. Egy nyelv használatának visszaszorítására az egyik legismertebb és leghatásosabb módszer nagyon régóta oktatásának korlátozása. Ceaușescu homogén nemzetállam létrehozására törekvő politikájának keretében különösen nagy erőfeszítéseket tett, hogy nyelvileg egységessé tegye a Román Szocialista Köztársaságot. A kereszt- és vezetéknevek románosítása csak a nyitánya volt a későbbi represszióknak, de nem ritka, hogy valaki még a mai napig is az annak idején románosított nevét használja. Így Akosból Acaci, Tiborból Tiberiu, Péterből pedig Petru lett, a fonetikusán átírt magyar vezetéknevekről (pl. Naghi, Vereș) nem is beszélve.

Az 1965/66-os tanévben Romániában iskolareformot hajtottak végre. Ettől kezdve az általános iskola (*școală generală*) 4 évig tartott. Utána jött a négyéves gimnázium (*gimnasiu*), majd a – szintén négyéves – középiskola (*liceu*). Bár a reform elméletileg csak az oktatási folyamatot, s nem a tanterveket érintette, ez volt az első lépés a magyar tannyelvű iskolák megszüntetéséhez.

1966. júliusában tárgyalta a Nagy Nemzetgyűlés a speciális szaklíceumok létrehozásának kérdését. Az ülések során viszont nem említették az anyanyelvű iskolák létrehozásának lehetőségét a nemzeti kisebbségek számára. A Miniszteri Bizottság határozatához mellékelte listáján az 1966/67-es tanévben induló középiskolák közt egy magyar tannyelvű oktatási intézmény sem szerepelt. Másfelől azonban a párt nem tartotta helytelennek a volt magyar iskolák épületeinek felhasználását saját céljaira – így például a korábbi magyar piarista gimnázium épületébe egy román tannyelvű pedagógiai líceum költözött be.¹⁷ A 20. század 60-as éveinek végére egész Romániában nem volt már egyetlen magyar tannyelvű főiskola sem.

Könnyen megfigyelhető, hogy a román iskolareform ellentétben állt az 1965-ös alkotmány 22. cikkével, amelyben – természetesen nem a nemzeti kisebbségeknek, hanem az „együttélő nemzetiségeknek” – az állam minden szinten anyanyelvű oktatást biztosított.

¹⁶ *Scântea*, 1968. „*Expunerea tovărășului Nicolae Ceaușescu cu privire la îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România: ...comisia a ajuns la concluzia că este necesar să se mai înființeze încă patru județe față de 35 prevăzute inițial...*”

¹⁷ DIÓSZEGI–R. SÜLE, 1990. 81–82.

A 80-as években megkezdődött az iskolai igazgatóságok szisztematikus kicserélése is. Évről évre csökkent a magyar származású iskolai igazgatók száma, 1984-ben pedig azokban a megyékben, ahol a magyarok többséget alkottak (Haghita és Covasna) a tanfelügyelői posztok is teljesen „román kézbe kerültek.” Ez nemcsak az 1969-es oktatási törvény (1969/6.tv., II. rész) rendelkezéseinek mondott ellent (a törvény szerint az „együttélő nemzetiségek” iskoláiban csak olyan személyek jogosultak munkára, akik ismerik az adott nemzetiség nyelvét),¹⁸ de magának az alkotmánynak is. Idézzük fel ismét a 22. cikk tartalmát, amely nagyon pontosan megfogalmazza, hogy az adott nemzetiség által lakott területeken valamennyi hivatalban és intézményben csak e nemzetiségből származó vagy e nemzetiség nyelvét és életmódját ismerő személyek dolgozhatnak.¹⁹ Minden intézményben, tehát kétségtelenül az iskolákban is! Végezetül pedig mindamellett, hogy a kormány intézkedéseinek következtében egymás után szűntek meg a magyar iskolák, azokban, amelyek megmaradtak, román nyelvű osztályokat kezdtek indítani, amelyekbe pedig – legalábbis Székelyföldön – főleg magyarok jártak, mivel román diákok egyszerűen nem voltak kellő számban. Később a felsőoktatásban bevezették az ún. numerus clausust, amelynek keretében pontosan megszabták, hány nemzetiségi hallgatót volt szabad felvenni az érintett intézményekbe. Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a rezsím minden elérhető módszerrel először korlátozni kívánta, idővel pedig véglegesen meg akarta szüntetni a magyar nyelvű oktatást Romániában.

A magyar tannyelvű iskolák kérdését magától értetődő okokból 1989. december 25-ig nem lehetett közéleti vita tárgyává tenni, vagy másképp nyilvánosan szóba hozni. A 90-es évek elejétől viszont rendszeresen írtak a napilapok az iskolák problémájáról. A *Hargita Népe* egyik cikkében a következőt olvashatjuk: „A megdöntött rendszer nemzetiségi politikájának nem titkolt célja volt a hazai nemzetiségek teljes beolvasztása. [...] Az elnemzetlenítő politikának [...] hatásos eszköze volt [...] az anyanyelvű oktatás kizorítása az iskolákból.”²⁰

Ceaușescu diktaturájának utolsó 5 évében kötelező lett a szülői értekezletek és a tanszéki értekezletek román nyelven való lefolytatása is. Ennek tragikomikumát talán egy szemtanú vallomása illusztrálja a legjobban: „*cine sunt ăștia, kik ezek a szakállasok, magyar költők, írók, Jókai, Petőfi Sándor, mondta Gitta, áá, iredentul Petőfi, azonnal levenni őket és minden magyar felíratot (...) lecsavartatta a tanári szoba ajtajáról a kétnyelvű táblát (...) ezt is, most rögtön, álll meg az órarend előtt, mi csak álltunk és néztük, hogyan szedegette le Sanyika, a mindenés, kalapáccsal*

¹⁸ DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 85.

¹⁹ *Konstytucja*, 1978.

²⁰ GÁLFALVI, 1990.

és harapófogókkal a faragott magyar betűket a tábláról, egymás után potyogtak le a földre a betűk, s ő vigyorgott, de nem sokáig, mert a festett táblán fehéren világitott a betűk helye ÓRAREND, lefesteni, holnapra eltüntetni (...) és mi csak álltunk és néztük, hogy tűnt el az utolsó magyar betű a tábláról és hallgattunk, aša da, aša da, ez igen, ismételtette elégedetten (...)"²¹

Péntek János szerint a múlt század 80-as éveiben a romániai magyar iskolákban 3–4 ezer magyarul nem beszélő tanár tanított, azok közül pedig, akik most is oktatnak [a könyv, amelyből az adatok származnak 2004-ben jelent meg] jó néhány ezren román nyelven végezték el annak idején egyetemi tanulmányukat, így többségükben ezen a nyelven szeretnek tanítani.²²

Végezetül még egy idézetet szeretnék kiemelni Gálfalvi Sándornak egy *Hargita Népe*-ben megjelentetett cikkéből: „Tudjuk, hogy az állam nyelvének megtanulása minden polgárnak kötelessége, és nemcsak tudjuk, hanem erőfeszítéseket is teszünk érte. Csakhogy ezt nem az anyanyelvünk feláldozása árán akarjuk elérni, mert [...] az anyanyelvünk a mi számunkra is legalább annyira szent, mint a románok számára a saját anyanyelvük.”²³ Ezek a szavak, függetlenül attól, hogy már a kommunista rezsim leverése után születtek, tökéletesen összegzik a romániai magyar kisebbség törekvését saját identitásának, valamint a nemzeti öntudat egyik legfontosabb hordozójának, az anyanyelvnek védelmére.

Mint már említettem, a nemzeti kisebbségeket a domináns nemzettől a saját nyelv és kultúra különbözteti meg, ezek pedig legjobban az adott kisebbséghez tartozó szerzők irodalmi alkotásaiban mutatkoznak meg. Ceaușescu, bár műveltsége igencsak megkérdőjelezhető, tisztában volt azzal, hogy minden nemzet kultúrájában – így az erdélyi magyarságéban is – kiemelkedő szerepet játszik az írott szó. Tudta azt is, hogy a szónak milyen hatalmas ereje van; nem véletlen, hogy a román propaganda-apparátus Közép-Kelet-Európában az egyik leghatalmasabb, legsikeresebb és legbefolyásosabb volt.

Még 1948-ban államosították az összes, idegen nyelvű könyvek kiadásával is foglalkozó román kiadót. Ez természetesen a magyar nyelvű könyvek kiadásának csökkenését is eredményezte. A helyzet rövid időre javult az 1969 és 1970 közötti időszakban, amikor kifejezetten a nemzeti kisebbségek számára létrehozták a *Kriterion* kiadót, továbbá decentralizálták az egész kiadói rendszert, ami lehetővé tette az e folyamat következtében keletkezett 19 új kiadónak, hogy könyveit a nemzeti kisebbségek nyelvén is publikálhassa. A *Kriterion* mellett a kolozsvári Dacia, a bukaresti Ion Creangă, Albatros és Eminescu, va-

²¹ PAPP KINCSES, 2002. 11–12.

²² PÉNTEK, 2004. 100.

²³ GÁLFALVI, 1990.

lamint a temesvári Facla kiadó is foglalkozott kisebbségi nyelvű könyvek kiadásával. Mindemellett érdemes megemlíteni a Tanügyi és Pedagógiai Kiadót is, amely nemcsak a nemzeti kisebbségek nyelvén adott ki könyveket,²⁴ hanem módszertani kézikönyveket is publikált a már oktató tanárok számára.

Sajnos ez a viszonylagos szabadság nem tartott sokáig. 1983-ban az említett Pedagógiai Kiadónak már csak iskolai tankönyveket volt szabad kiadnia, 1987 júliusában pedig elbocsátották a szerkesztőségéből az összes magyar nemzetiségű alkalmazottat. Ez tulajdonképpen a romániai magyar nyelvű tanügyi és pedagógiai kiadók végét jelentette. 1984-ben ugyanígy elbántak a politológiai jellegű kiadványokra specializálódó Politikai Könyvkiadóval is. Két évvel később a Facla, az Eminescu, a Minerva és a Cres kiadónak is megtiltották a magyar nyelvű szövegek publikálását, míg az ifjúsági irodalmat kiadó Ion Creangă és Albatros kiadványainak számát az 1970-ben megjelent kiadványok számához képest jelentősen csökkentették.²⁵ Néhány ún. feketelistára került magyar író (pl. Sütő András vagy Kós Károly) műveit nem volt szabad kiadni, továbbá leállították néhány magyar nyelvű könyvsorozat (*Népismereti Dolgozatok, Forrás, Fehér Könyvek*) kiadását is, míg a Kriterion kiadót a román nacionalizmust propagáló Ștefan Pascu vagy Ilie Ceaușescu könyveinek megjelentetésére kötelezték. E politika következtében az 1989-ben kiadott magyar nyelvű kiadványok száma alig 15%-a volt az 1979 és 1989 közötti időszakban megjelent magyar kiadványok évi átlagának.

A sajtó helyzete sem volt jobb. Tulajdonképpen létezhetek magyar nyelvű újságok, de csak azzal az általános feltétellel, hogy rovataikban semmiféle rezsimellenes írást nem tartalmazhattak. Ezen ok miatt, úgy vélem, elégséges néhány újságcím felsorolása. Létezett az 1948-ban született, 1953-ban *Romániai Magyar Szó*ból *Előrére* átkeresztelt országos napilap, a kulturális jellegű, 1970-től megjelenő *A Hét*, továbbá az *Igaz Szó*, a *Művelődés*, a *Korunk*, a *Tanügyi Újság*, a Kolozsvárott évente kétszer megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, valamint regionális napilapok, mint pl. a *Hargita*, végezetül pedig bizonyos szakfolyóiratok, amelyek közé a *Könyvtári Szemle*, az *Orvosi Szemle*, vagy a *Thália* is tartozott.²⁶

Idővel a magyar nyelvű újságok rovatain is egyre inkább kezdett érződni a román propaganda hatása. A lapok már csak Ceaușescu személyéről és feleségének, Elenának „tudományos sikereiről” írtak, annak ellenére, hogy ő annak

²⁴ 1975-ben 227, 1976-ban 345, 1977-ben pedig sajnos már csak 182 kiadványt jelentettek meg.

²⁵ A Ion Creangă 1970-ben 28 kötetet, 1986-ban pedig csak 11 kötetet adott ki, míg az Albatros a fenti időpontokban 8 és 2 könyvet jelentetett meg

²⁶ DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 98–100. és VOGEL, 2001. 188–190.

idején az általános iskolát is csak nagy nehezen tudta elvégezni. 1984-ben csökkentették a magyar nyelvű lapok példányszámát, némely folyóirat pedig egyszerűen eltűnt, mint például a *Könyvtári Szemle* vagy a *Thália*. Végezetül a Conducator rémuralmának utolsó éveiben a helységnevek is csak román változatukban jelenhettek meg a magyar lapokban. Ebből természetesen a magyar nyelv struktúrájából fakadó grammatikai jellegű problémák adódtak. Ahogy Papp Kincses Emese írja: „... akkor már érvényben volt az a rendelet, hogy a városok és a falvak neveit csak románul volt szabad használni, azon tanakodtunk Bálint Andrással, hogy a helyi magyar lapban úgy kell-e írni, hogy *Miercurea-Ciuccon* vagy *Miercurea-Ciucban*.²⁷”

A nemzeti kisebbségek saját nyelvű publicisztikához vagy irodalomhoz való joga, melyet az 1965-ös román alkotmány 22. cikke garantált, túlmutat a romániai magyar nyelvű kiadók létezésének és működésének kérdésén. Mivel széles körben ismert volt, hogy ezeknél a kiadóknál csak korlátozott számú magyar nyelvű kiadvány jelenhetett meg, a romániai magyarok igyekeztek minél több Magyarországon megjelent könyvet bevinni az országba.

Hivatalosan Magyarország törekedett a romániai magyar könyvkiadás támogatására. Egyrészt a magyarországi kiadók könyveket rendeltek meg romániai magyar kiadóktól, hogy ezáltal jövedelmet biztosítsanak a számukra. Az utóbbiak pedig Magyarországon megjelent klasszikusokat, kortárs magyar irodalmat, lexikonokat, szótárakat és tudományos jellegű kiadványokat importáltak. Mégis, a múlt század 70-es éveitől kezdve a Magyarországról behozott kötetek száma rendszeresen csökkent, a 80-as évek végére pedig majdnem a nullára esett vissza.

A könyvkiadás fokozatos korlátozásának természetesen az lett a következménye, hogy egyre több könyvet igyekeztek behozni Magyarországról. Ennek két lehetséges útja volt – a hivatalos, vagyis az államközi szinten kötött csere-szerződések alapján, ami azonban nagymértékben értéktelen kiadványokat érintett, illetve a titkos, amely tulajdonképpen csempészetnek nevezhető és az illegális publikációk határon való átjuttatását jelentette. Utóbbi tevékenység nagy veszéllyel járt. Akinél a román határőrök magyar könyveket találtak, az börtönbe is kerülhetett. Mindent elkoboztak, még a gyerekkönyveket is. „...ezért küldik vissza százával – egy *Ludas Matyi* miatt is – a magyar állampolgárokat...” – írja Sütő András.²⁸ Papp Kincses Emese pedig úgy emlékezik vissza azokra az időkre: „*Te is loptál nekünk könyvet, újságot a hátizsákod aljába rejtve, ezeket aztán*

---

²⁷ PAPP KINCSES, 2002. 11.

²⁸ SÜTŐ, 1990. 19.

kézről-kézre adtuk, jobban örültünk a könyveknek, mint a rúd szaláminak, amit hoztál, pedig akkor már üresek voltak az üzletek.”²⁹

Még egy, könyvkiadással és általában a könyvekkel kapcsolatos problémát szeretnék megemlíteni: a könyvtárak és a levéltárak ügyét. 1974-ben egy, az országos kulturális örökségről szóló törvényre³⁰ épülő dekrétum³¹ által mindenkit arra kötelezték, hogy az esetleg birtokában lévő, az elmúlt ezredév alatt a mai Románia területén keletkezett különleges értékű irodalmi műveket és kéziratokat hat hónapon belül nyújtsa át az állami szervezeteknek a nemzeti kulturális örökség ápolása, továbbá az érintett kultúrkincsek megfelelő körülmények között történő tárolása céljából. Az állam által így „elrabolt” dokumentumok többségét tulajdonosaiknak soha nem sikerült visszaszerezniük, a kéziratokat kutatni óhajtó szakértőknek pedig külön engedélyt kellett kérniük, amit gyakorlatilag majdnem mindig elutasítottak. Mivel pedig Románia kulturális örökségének jelentős részét az Erdély területén keletkezett, különböző nyelvű kéziratok alkotják, az említett dekrétum lehetetlenné tette az erdélyi magyar kisebbség számára saját történelmének tanulmányozását is.

A szabad anyanyelvhasználat témakörét érintve érdemes pár szót szentelni a romániai magyar nyelvű tömegtájékoztató helyzetének is. Kutatásaim során arra az eredményre jutottam, hogy a magyar rádió és televízió működésében komolyabb problémák csak az 1980-as évek második felében kezdtek megjelenni. 1985-ben központi utasításra felszámolták a vidéki rádióműsorokat, és ezáltal természetesen a magyar adásokat is. Hasonlóképpen szüntették meg a magyar televízióműsorokat is. Ezen adások sugárzási ideje korábban átmeneitelen még a napi 5 óra hosszúságot is elérte, ugyanakkor azonban 1985-ben véglegesen megszűntek.³² Ez látszólag nagyon komoly visszalépésnek tűnik, ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a román rádió és televízió csak cenzúrázott, a kommunista ideológiával összhangban lévő adásokat közvetíthetett. Vegyük példának a *Hargita* napilapban 1986-ban és 1989-ben közölt magyar nyelvű tévéműsort:

Az 1986. évi műsor: 20.00 Híradó; 20.20 Jugoszláviai útiképek; 20.30 A történelem az emlékművekben; 20.55 Egy hősi kor jelei; 21.25 A Rádiótelevízió meghívottjai; 21.50 Híradó³³

²⁹ PAPP KINCSES, 2002. 9.

³⁰ *Legea*, 1974.

³¹ Decretul nr. 206/1974, Buletinul Oficial, 1974.10.31.

³² DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 98–100. és VOGEL 2001, 189. Továbbá www.greekhelsinki.gr/english/reports/CEDIME-Reports-Minorities-in-Romania.html

³³ *Hargita*, 1986.

Az 1989. évi műsor: 19.00 Híradó; 19.25 Nicolae Ceaușescu elvtárs tézisei és orientációi – forradalmi munka és akcióprogram; 19.45 Románia a nagyvilágban – Nicolae Ceaușescu elnök: A leszerelés és a béke – az új politikai gondolkodás lényeges összetevői a világ nemzetei alapvető érdekeinek szolgálatában; 20.05 A gyermekek megéneklék a hazát és a pártot; 20.25 Oktatás – kutatás – termelés a Nicolae Ceaușescu korszakban; 20.45 Nemzetünk fiatalságáért és életerejéért; 21.00 Kapuk – dokumentumfilm; 21.10 Világegyetem, anyag, élet; 21.35 Szimfonikus táncok a Rádiótelevízió szimfonikus zenekarának tolmácsolásában; 21.50 Híradó.³⁴

Amint látjuk, egyik műsorban sem szerepelnek magyar nyelvű adások, a sugárzott műsorok pedig elsősorban a „Conducator” személyi kultuszának fenntartására és növelésére koncentráltak. Egész más volt viszont a helyzet a határ menti kb. 100 km széles sávban, ahol fogni lehetett a magyarországi tévé- és rádióműsorokat. Itt a hatóságok az antennák önkényes leszerelésével próbálták lehetetlenné tenni az ott lakó magyarság hozzáférését az anyanyelvű adásokhoz.³⁵

A román kommunista rezsim által folytatott erőszakos asszimiláció eszközei között a korábban említett, oktatással kapcsolatos módszereken kívül még kétőt említhetünk. Az egyik a románság magyar lakta vidékekre való áttelepítése, és az eredetileg ott lakó magyarság kitelepítése volt. Az erdélyi magyarokat Ceaușescu előszeretettel telepítette az ország észak-keleti részében fekvő Moldvába. Elképzelése szerint e folyamat várható eredménye a magyarok románságba való beolvadása lett volna. Ceaușescu egyik legnagyobb félelme Erdély Romániától való elszakítása volt, ezért is igyekezett az ottani lakossági arányokat megváltoztatni. Jogilag úgy oldotta meg a helyzetet, hogy a magyar nemzetiségű végzett egyetemistákat szinte kizárólag románok lakta területekre, Moldvába vagy Dobrudzsába helyeztette át a hivatalos munkaparancs intézményének segítségével, az Erdélybe betelepített románoknak pedig lakást és anyagi támogatást is biztosított. Az áttelepítések következtében az 1956 és 1977 közötti időszakban a városi lakosság soraiban a magyarok számaránya 32%-ról 23%-ra csökkent. Csak az 1967 és 1977 közötti évtizedben Erdélyben kb. félmillió „regáti” román telepedett le. Ez a migráció főleg az ún. zárt városokat (*orașe închise*) érintette, mivel ezekben a magyaroknak különleges engedélyre volt szükségük a letelepedéshez, ezt az engedélyt azonban gyakorlatilag nem lehetett megszerezni. Ily módon csak az 1989-es év folyamán tízezer román

---

³⁴ Hargita, 1989.

³⁵ DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 100.

költözött a kétszázötvenezres Kolozsvárra.³⁶ A magyarok erőltetett áttelepítéséről így ír Sütő András: „A mi mindennapi rettegéseinket add meg nekünk ma, mivel nem tudhatjuk, hogy [...] helységeink magyar megnevezésének betiltása után mikor tiltják be a földrajznevek anyanyelvi használatát is? [...] hogy az új, statáriális törvény alapján hány Moldvába kihelyezett magyar értelmiségi veszi el jogát ahhoz, hogy erdélyi szülővárosába valaha is visszaköltözhessen?”³⁷

Mindezek után még egy folyamatra, a Romániában az 1980-as évek második felében zajló ún. falurombolásra szeretném felhívni az olvasó figyelmét. Személyes benyomásaim alapján ezt a politikai törekvést Magyarországon kifejezetten a romániai magyarság ellen irányuló kampánynak tekintik, holott közismert tény, hogy – bár a falurombolás első áldozata valóban az elárasztott Bözödújfalú (Bezidu Nou) lett – Ceaușescu leginkább nem az erdélyi, hanem a Bukarest környéki falvakat pusztította. Egyes falvak helyébe hatalmas gyárakat szándékoztak építeni, a többi eltüntetett település területéből pedig szántóföldeket kívántak kialakítani azzal az indoklással, hogy Romániában nincs elég szántóföld. A falusiakat többségükben városzéli lakótelepekre telepítették, aminek köszönhetően Bukarestben például a mai napig tyúkólakat lehet látni a panelházak erkélyein. Meg kell jegyeznünk, hogy a falvakon kívül Ceaușescu még a főváros régi központjának kétharmadát is szétzúzta, csak hogy egyik legnagyobb álma – egy modern közigazgatási központ létrehozása – megvalósulhasson. Ugyanakkor valóban folyt Erdélyben is falurombolás. Hargita megyében például a tervek szerint több mint 100 falut szándékoztak eltüntetni.³⁸

Kifejezetten a falvak sorsát érintve Borbély Lászlónak a *Hargita Népe*-ben publikált cikkére lehetne hivatkozni.³⁹ A szerző Hargita megye azon településeinek neveit sorolja fel, amelyeket Ceaușescu el szándékozott tüntetni Románia térképéről. Borbély szerint a megye 236 falujából 122-t ítétek pusztulásra. Először a hat legkisebb települést (Martonka / Martonca, Cengellér / Țenghele, Bucsin / Bucin, Sásveres / Șașvereș, Hosszúaszó / Hosasău, Szenete, / Senetea), ezeket követően még 34 helységnév került fel erre a listára, melyek közé Kiskadács / Cădăciu Mic, Ége / Ighiu, Árvátfalva / Arvățeni, Kisfalud / Sațu Mic és Kotormány / Cotormani tartozott. További 82 falut „nominális” megsemmisítésre ítétek. Ez annyit jelentett, hogy neveiket eltüntették a térké-

³⁶ www.greekhelsinki.gr/english/reports/CEDIME-Reports-Minorities-in-Romania.html és BĂRBULESCU–DELETANT–HITCHINS–PAPACOSTEA–POMPILIU, 2002. 438. valamint GAGYI, 1996. 59–63.

³⁷ SÜTŐ, 1990. 52–53.

³⁸ ILLYES, 1982. The Nationality Policy of Romanian People's Republic.

³⁹ BORBÉLY, 1990.

pekről. Ilyen települések voltak például Csikjenőfalva / Ineu, Delne / Delnița, Csomortán / Șoimeni, Atyha / Atia, Pálpataka / Valea lui Pavel, Fenyőkút / Fântâna Brazilor, Ênlaka / Inlăceni, Kisgalambfalva / Porumbenii Mici, Nagysolymos / Șoimușu Mare és Csíkszentlélek / Leliceni. Mégis, még ez a romániai magyar által írt cikk is megemlíti a Bukarest környéki falvak szomorú sorsát.

Még egyszer hangsúlyozom tehát, hogy nézetem szerint a román kormány tevékenysége nem irányult kifejezetten a nemzetiségek ellen. Ellenben teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy Ceaușescu jórészt saját magának kívánt vele emléket állítani. E tekintetben pedig valóban sikerrel is járt...

Természetesen nem kerülhetjük meg a romániai magyar egyházak 1965 és 1989 közötti helyzetének tárgyalását sem, hiszen a nyelv mellett a vallás az egyik legfőbb különbség – tekintettel a Capotorti-definíció elemeire – az ortodox vagy görög katolikus románok és a római katolikus, református, evangélikus vagy unitárius magyarok között. Az 1965-ös alkotmány 30. cikkében biztosított szabad vallásgyakorlat joga⁴⁰ abszolút fikciónak volt tekinthető mind a magyarok, mind pedig a románok esetében. A tanárok számára a templomba járás munkahelyük biztos elvesztését jelentette. A gyerekeknek vasárnaponként egy külön foglalkozást, ún. *activitată* szerveztek, hogy ne tudjanak misére járni.

A magyar egyház tevékenységének erőteljes korlátozása a teológiai főiskolai növendékek számának alacsony tartásában is megnyilvánult. Az 1980-as évek vége felé a kolozsvári református teológián a hallgatók száma évi 8–9 fős mélypontra zuhan.⁴¹ Ceaușescu a magyar nyelvű egyházi könyvkiadás tevékenységét is korlátozta. A romániai magyar református egyháznak 1945 és 1950 között több mint 30 publikációja volt, az 1957 és 1989 közötti időszakban viszont csak 11 könyvet sikerült kiadnia. Bibliát már 1945-től nem volt szabad megjelentetni, azokat a példányokat viszont, amelyeket a romániai magyar egyház külföldről kapott, vécépapírrá őrlték.⁴² A magyar református egyháznak egészen napjainkig különleges szerep jutott mind Románia, mind Erdély történetében. 1989-ben a temesvári református lelkész, Tőkés László kezdeményezésére indult meg a forradalom, amely a 25 évig fennálló Ceaușescu-rendszer végleges megdöntéséhez vezetett.

Már 1989. december 22-én – a rezsimdöntő forradalom kezdetének napján – létrejött Romániában a Nemzeti Megmentési Front (*Frontul Salvării Naționale*), amely egy átmeneti kormány szerepét vállalta fel. Programjában többek kö-

---

⁴⁰ *Constituția* 1965. 30. cikk: „Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cullele religioase se organizează și funcționează liber. Modul de organizare și funcționare a cullelor religioase este reglementat prin lege.”

⁴¹ DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 100–107.

⁴² DIÓSZEGI-R. SÜLE, 1990. 100–107.

zött szerepelt az ígéret a nemzeti kisebbségek jogainak betartására.⁴³ Dacára a Front által kilátásba helyezett változásoknak, a romániai magyarság helyzetében nem következett be gyökeres javulás. Sőt, az 1990-ben Marosvásárhelyen lezajlott eseményekből inkább arra lehet következtetni, hogy a román nacionalizmus éppen ekkor kezdte megmutatni igazi arcát. Bizonyítékul elég lehet egy rövid idézet is: *Ázsiába a hunokkal!* – kiabálták a román nacionalista szervezet, a Vatra Românească tagjai.⁴⁴

Az új, 1991-ben megszületett román alkotmány szerint Románia továbbra is nemzetállam maradt. Az egyetlen hivatalos nyelv változatlanul a román, a kisebbségek anyanyelvű állami oktatásról pedig szó sem esik. Az alkotmányban csak annyi olvasható, hogy a kisebbségeknek joguk van a saját nyelvükön történő oktatáshoz; ám ezt a román állam nem biztosítja nekik. Továbbá a nemzetiségeknek csak azzal a feltétellel van joguk saját nemzeti kultúrájuk ápolására és fejlesztéséhez, hogy ez a folyamat összhangban maradjon Románia összes állampolgárának alkotmányban kifejtett egyenjogúságával. Az új alkotmány tehát lényegében nem sokat változott – ha egyáltalán változott – a kisebbségek jogait illetően. Ugyanúgy nem tekinti a kisebbségeket kollektív jogalanyoknak, az egyéneknek viszont értelemszerűen nem biztosít olyan jogokat, amelyek közjogi természettel bírnának. Az alkotmány kizárja a pozitív diszkrimináció lehetőségét is a kisebbségekkel szemben, ugyanis az alkotmányozók értelmezésében ez sérti az állampolgári egyenjogúság tételét, vagyis jogellenes állapotot hozna létre. Egyszóval, az új alkotmány épp úgy nem veszi figyelembe Románia nemzetiségi arányait és a nemzetközi kisebbségvédelem normáit, mint 1965-ös elődje.⁴⁵

Utolsó, a romániai magyar kisebbségre vonatkozó dokumentumként az 1996. szeptember 16-án aláírt magyar–román bilaterális szerződést, a két állam ún. alapszerződését vizsgáltam. A dokumentum kötelezi mindkét felet az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló 1995-ös Keretegyezményének betartására. Ezzel együtt mindkét államnak biztosítania kell a területükön élő nemzeti kisebbségek számára többek között a szabad anyanyelvhasználatot, az anyanyelvű állami oktatást, valamint a hagyományaik fejlesztésének lehetőségét.⁴⁶ Természetesen ez a dokumentum sem mentes az ellentmondásoktól. A 15. cikk (1) bekezdés b) pontja szerint a felek egy magasabb, jogi szintre emelik a kisebbségek védelmét és jogi kötelezettségként alkalmazzák több nemzetközi

⁴³ *Comunicatu*, 1989. és NEMZETI MEGMENTÉSI FRONT, 1990.

⁴⁴ *Hangja Népe*, 1990.

⁴⁵ *Constitujia 1991*.

⁴⁶ *Alapszerződés 1996*.

politikai dokumentum előírásait.⁴⁷ Az érintett dokumentumok listáját a bilaterális szerződés melléklete tartalmazza, melynek harmadik pontjában szerepel az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201. (1993) számú ajánlása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez kapcsolódó, a nemzeti kisebbségek jogairól szóló kiegészítő jegyzőkönyvről. Az 1201-es ajánlás megkerülhetetlen volt a szerződés megalkotói számára, hiszen a mai napig is ez a – magában egyébként nem kötelező erejű – dokumentum biztosítja nemzetközi szinten a legkiterjedtebb kisebbségi jogokat. Sőt, egyedülként tartalmaz előírást a kisebbségeket megillető autonómiára.⁴⁸ Azonban fentebb ellentmondásokat említettem, és valóban nagyon kétarcúra sikerült az alapszerződés. A melléklethez csatolt megjegyzés ugyanis leszögezi, hogy a felek szerint az 1201-es ajánlás nem tartalmaz utalást kollektív jogokra, vagy előírást autonómiára.⁴⁹ Az olvasó felteheti a kérdést, hogy a magyar félnek miért volt érdeke belemenni egy olyan megegyezésbe, amely leszögezi, hogy egy dokumentum nem kötelezi a román felet autonómia megadására a magyar kisebbségek számára, miközben enélkül a fenntartás nélkül igenis köteleznék.⁵⁰ 1996-ban Magyarországnak égetően szüksége volt euro-atlanti integrációjának előrehaladásához a román–magyar alapszerződésre. A piac törvényei pedig a diplomáciára is vonatkoznak, és mint tudjuk a nagy kereslet felhajtja a termék árát...

A román állam, és vele együtt Erdély is, már csaknem 15 éve a szabad Európa része. Mindezek ellenére a román–magyar vita tovább folytatódik. Romániában nemzeti kisebbséghez tartozni még mindig azt jelenti, hogy a kisebbségi személy korlátozott a saját kultúrájának keretein belüli fejlődést illetően. És bár ma már egyre kevesebbet lehet azt hallani, hogy „Beszélj románul, mert

---

⁴⁷ „15. cikk (1) b) A fenti bekezdésben foglaltakat nem érintve, a Szerződő Felek, a magyarországi román kisebbség, valamint a romániai magyar kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának védelme és fejlesztése céljából jogi kötelezettségként alkalmazzák az ezen személyek jogait meghatározó előírásokat úgy, ahogy azokat az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Európa Tanács vonatkozó, a jelen Szerződés mellékletében felsorolt dokumentumai tartalmazzák.”

⁴⁸ ET 1201, 1993. 11. cikk: „Azokban a körzetekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek többséget alkotnak, ezen személyeknek jogukban áll, hogy sajátos történelmi és területi helyzetüknek megfelelő és az állam nemzeti törvénykezésével összhangban álló helyi vagy autonóm közigazgatási szervekkel, vagy különleges státussal rendelkezzenek.”

⁴⁹ „A Szerződő Felek egyetértettek abban, hogy az 1201-es ajánlás nem hivatkozik a kollektív jogokra és nem kötelezi a Feleket arra, hogy az említett személyek számára biztosítsák a jogot az etnikai alapú területi autonómia speciális státusára.”

⁵⁰ Hiszen a 15. cikk (1) bek. b) pontja alapján a felek kötelező jogi kötőerővel alkalmazzák a dokumentumot.

román kenyereket eszeli”, a két nemzet közötti különbségek és konfliktusok nehezen halványulnak el.

Napjainkban a román társadalomban egyre gyakrabban hallható az álláspont, hogy a magyarok kiváltságos helyzetben vannak a többségi román nemzettel szemben. Napjaink eseményei folyamatos frusztráció forrását képezik a románok számára, és a mágyarellenes propaganda hosszú évei után viszonylag egyszerűen találják meg a polgárok problémáik okát a nemzeti ellentétekben. A Ceaușescu idejében a „magyar” szót helyettesítő csúf kifejezések (*bozgor* – söpredék, *banghină* – hazátlan) ezért is vannak még használatban napjainkban is. A szélsőjobboldali, Corneliu Vadim Tudor vezette Partidul România Mare nacionalista programja a homogén nemzetállam elméletének egyik legbefolyásosabb hirdetője.

2004. május 1-én tíz új tagállammal bővült az Európai Unió, köztük a Magyar Köztársasággal. 2007-ben valószínűleg Románia is csatlakozni fog a szervezethez. Az Erdélyt Magyarországtól elválasztó határ – kétségtelenül nem mindenki öröme – gyakorlatilag elveszti jelentőségét. Van-e esély arra, hogy a határok elhomályosulásával együtt a lassan öröknek tűnő kisebbségi problémák is eltűnjenek? S vajon el fogunk-e jutni egy olyan pillanathoz, amikor az olyan jelzavak, mint „Vesszen Trianon!” értelmetlenné válnak?

Irodalomjegyzék

I. Források

I.1. Alkotmányok, egyéb dokumentumok:

Alapszerződés

1996 Szerződés a Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról In: www.htmh.hu/dokumentumok/asz-ro-h.htm

Constituția

- 1948 Constituția Republicii Populare Române. In: *Monitorul Oficial* p. I, nr. 87 bis, 13. 04. 1948, București.
- 1952 Constituția Republicii Populare Române. In: *Buletinul Oficial* nr. 1, 27.09.1952, București.

Constituția

- 1965 Constituția Republicii Socialiste Române. In: *Buletinul Oficial* nr. 2, 21. 08.1965, București.
- 1991 *Constituția României*. București, Editura Lumina Lex, 1994.

Comunicatul

- 1989 Comunicatul Către Țara al Consiliului Frontului Salvării Naționale. In: *Monitorul Oficial al României* nr. 1, 22. 12.1989, București.

ET 1201

- 1993 Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201. sz. ajánlása. In: *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek*. Szerk.: BÍRÓ Anna-Mária. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002. 232–238.

Konstytucja

- 1978 *Konstytucja Socjalistycznej Republiki Rumunii*. Ford. Stanisław Gebethner. Warszawa, Instytut Państwa i Prawa PAN, 1978.

Legea

- 1974 Legea Privind Ocrotirea Patrimoniului Cultural Național al Republicii Socialiste România 1974/63. In: *Buletinul Oficial* nr. 137, 02. 11.1974.

Sajtó:

BORBÉLY

- 1990 BORBÉLY László: Elorzott falunevek. In: *Hargita Népe* (1990. jan. 11.)

GÁLFALVI

- 1990 GÁLFALVI Sándor: Anyanyelvi oktatásunk védelmében. In: *Hargita Népe* (1990. jan. 3.)

Hargita

- 1986 *Hargita* (1986. nov. 27.)
- 1989 *Hargita* (1989. jan. 20.)

Hargita Népe

- 1990 *Hargita Népe* (1990. febr. 16.)

Nemzeti Megmentési Front

1990 A Nemzeti Megmentési Front nyilatkozata a romániai nemzeti kisebbségek jogairól. In: *Hargita Népe* (1990. jan. 7.)

Scânteia

1968 *Scânteia* (1968. febr. 16.)

Internetes források:

www.cimec.ro/Istorie/Unire/alba.htm

www.coe.fr/eng/legaltext/157e.htm

http://domino.kappa.ro/guvern/constitutia_e.html

www.greekhelsinki.gr/english/reports/CEDIME-Reports-Minorities-in-Romania.html

Szakirodalom

BĂRBULESCU–DELETANT–HITCHINS–PAPACOSTEA–POMPILIU

2002 BĂRBULESCU, Mihai–DELETANT, Dennis–HITCHINS, Keith–PAPACOSTEA, Șerban–POMPILIU, Teodor: *Istoria României*. București, Editura Corint, 2002.

BÍRÓ

2002 *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek*. Szerk.: BÍRÓ Anna-Mária. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

CAPOTORTI

1979 CAPOTORTI, Francesco: *Study on the Rights on Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. UN-Doc. 4/Sub.2/384. New York, 1979.

DIÓSZEGI–R. SÜLE

1990 *Hetven év: A romániai magyarság története 1919–1989*. Szerk.: DIÓSZEGI László–R. SÜLE Andrea. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990.

GAGYI

- 1996 *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról.* Szerk.: GAGYI József. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1996.

ILLYES

- 1982 ILLYES, Elemer: *National Minorities in Romania: Change in Transylvania.* New York, Columbia University Press, 1982. (*East European Monographs*, 112.)

PAPP KINCSES

- 2002 PAPP KINCSES Emese: *Virrassz velem.* Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2002.

PÉNTEK

- 2004 PÉNTEK János: *Anyanyelv és oktatás.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2004.

POMJÁNEK–VARGYAS–ZSIGMOND

- 2004 POMJÁNEK Béla–VARGYAS Antal–ZSIGMOND Enikő: *Hargita megye: Úti-könyv.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2004.

R. SÚLE

- 1990 R. SÚLE Andrea: Terület- és településrendezési tervek Romániában
In: *Regio* (1990) 1. sz. 31–43.

SÜTŐ

- 1990 SÜTŐ András: *Naplójegyzetek.* Bukarest, Romániai Magyar Szó, 1990.

VOGEL

- 2001 VOGEL Sándor: *Európai kisebbségvédelem. Erdélyi nemzetiségpolitikák.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2001.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A *Sic Itur ad Astra*, *Fiatal Történészek Folyóirata* és a *Sic Itur ad Astra Egyesület* pályázatot hirdet

Nemek a társadalomban – a nemi szerepek történeti változásai címmel.

Graduális és posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók egyaránt pályázhatnak olyan, a tudományos értekezés formai és tartalmi követelményeinek megfelelő dolgozatokkal, amelyek középpontjában a *nemekhez kötődő szerepek*, *normák* történeti szempontú bemutatása áll. Szívesen fogadunk – elsősorban – női életrajzokat is. Az elbírálás során azok a munkák élveznek előnyt, amelyekben kifejezett hangsúlyt kap a nemi szerepek változásának elemzése. Kronológiai megkötés nincs, a tanulmányok terjedelme azonban lehetőség szerint ne legyen rövidebb 20 oldalnál, és ne haladja meg a 45 oldalt, oldalanként 1800 karaktert számítva.

A beküldött pályamunkákat szakmai bíráló bizottság értékeli, az első három helyezettet az egyesület a következő módon díjazza:

- I. díj: 50 000 Ft
- II. díj: 30 000 Ft
- III. díj: 20 000 Ft

A legjobbnak ítélt dolgozatok szerzőinek részvételével a *Sic Itur ad Astra Egyesület* 2005 őszén konferenciát szervez, és pályamunkáik megjelentetését tervezi.

**A pályázatok postára adásának határideje:
2005. szeptember 16.**

A pályázatokat az *ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tan-
székére* várjuk (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8. I./133). A pályázattal kapcsolatban érdeklődni lehet e-mailben: sicitur@stella.eotvos.elte.hu.

Szerkesztőségi közlemények

A *Sic Itur ad Astra* szerkesztői a folyóiratban publikálni szándékozó szerzőktől a következőket kérik:

1. A publikálni kívánt tanulmány, recenzió, könyvismertetés stb. két kinyomtatott példányát juttassák el a szerkesztőkhöz.

2. A szerkesztőkkel való egyeztetés után egy floppy lemezen küldjék el az anyagot, figyelembe véve az alábbiakat:

– a dolgozatot lehetőség szerint ne, vagy csak nagyon kis mértékben szerkeszték meg,

– a dolgozatban Times New Roman CE (vagy HTimes New Roman) betűtípust használjanak,

– a keresztneveket ne rövidítsék, kivéve azoknál a szerzőknél (például E.H. Carr), akik maguk sem tüntetik fel munkáikban,

– folyamatos számozással készítsék el a dolgozat végére kerülő jegyzeteket,

– egységes jegyzetelési rendszert kövessenek, a szerkesztők által megadott sablon alapján.

– kérjük, hogy a szakmunkákra mindig eredeti nyelven hivatkozzanak, ellenkező esetben jelöljék meg a munka fordítóját.

3. A *Sic Itur ad Astra* által támogatott módszer az ún. szerző-évszám jegyzetelés. Eszerint a jegyzetekben csak az említett két adat jelenik meg, a teljes leírást pedig a bibliográfia tartalmazza. Az oldalszám után nem szükséges „o.” vagy „p.” betűt tenni.

pl. a jegyzetben: RÁNKI, 1981. 55.

irodalomjegyzékben:

RÁNKI

1981 RÁNKI György: *Gazdaság és külpolitika*. Budapest, Magvető, 1981.

1988 RÁNKI György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*. Budapest, Magvető, 1988.

Ez alól egyetlen kivételt a levéltári források jelentenek, melyekre a következőképpen hivatkozunk a jegyzetekben:

A forrás címe, [levél esetén: X levele Y-nak (Keltezés helye, időpontja.)] Levéltári jelzet.

a, hivatkozás egy szerző munkájára

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év **SZERZŐ:** *A könyv címe* [kurzíválva]. Kötet száma. Kiadás száma.
Kiadás helye, kiadó, kiadási év. (*Sorozatcím*, sorozati szám)

pl.: **KÖRÖSÉNYI**

1993 **KÖRÖSÉNYI** András: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Századvég, 1993.

KOSÁRY

1994 **KOSÁRY** Domokos: *A Görgey-kérdés története*. 2. köt. Budapest, Osiris–Századvég, 1994.

megjegyzés: A szerzőknek mindig csak a keresztnévét kell KISKAPITÁLISSAL kiemelni.

b, hivatkozás egy szerkesztő által összeállított munkára:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év *A könyv címe* [kurzíválva]. Szerk.: NÉV. Kiadás helye, kiadó, kiadási év.

pl.: **RICHTER**

1990 *Ellenzéki kerekasztal – portrévázlatok* –. Szerk.: **RICHTER** Anna. H. n., Ötlet, 1990.

MEZEY

1996 *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: **MEZEY** Barna. 2. kiad. Budapest, Osiris, 1996.

megjegyzés: Amennyiben egy adat nincs feltüntetve a könyvben, a szerzők használják a h.n. (helymegjelölés nélkül), é. n. (év nélkül), k. n. (kiadó nélkül) stb. rövidítéseket a hiány jelzésére. A „szerk.:" rövidítést mindig a kötet nyelvén kell megadni.

c, hivatkozás egy tanulmánykötetben megjelent írásra:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év **A TANULMÁNY SZERZŐJE:** *A tanulmány címe*. In: *A tanulmánykötet címe* [kurzíválva]. Szerk.: **A SZERKESZTŐ NEVE**. Kiadás helye, kiadó, kiadás éve. (*Sorozatcím*, sorozati szám.) Oldalszám.

Szerzőink

Agnieszka Barszczewksa: A Varsói Egyetem magyar szakán végzett 2004-ben.

Csízi István: 2004-ben végzett az ELTE BTK történelem–levéltár szakán. Jelenleg az ELTE Történettudományi Doktori Iskolája történeti segéd tudományok programjának doktorandusza.

Demmel József: Az ELTE BTK III. éves történelem és I. éves szlovák szakos hallgatója.

Strausz Péter: 2002-ben végzett az ELTE BTK magyar–történelem szakán. Jelenleg az ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Iskolájának III. évfolyamos doktorandusz hallgatója.

Téglásy Katalin: Az ELTE BTK III. éves történelem–magyar szakos hallgatója.